This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

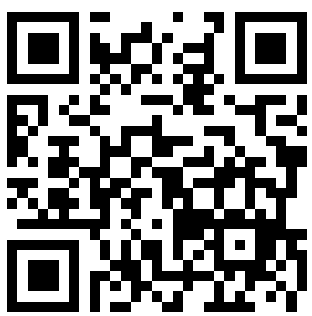

Digitized by Google

J 8037
VI
(1957)

Slovanská knihovna

SLOVANSKÁ KNIHOVNA
3186230257
3186230257

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

J 8037/VI (1857)

NEVEN

ZABAVNO-POUČNI TROMJESEČNIK.

Svezak I. — 1857. — Tečaj VI.

Izdaje ga i uredjuje: **Josip Praus**, tajnik Matice il.

Pomoćju Matice il

Sadržaj

PJESNIČTVO I PRIPOVIEDKE: „Pjesnici hrvatski XVI. vieka," od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga: Andrija Čubranović (sa životopisom): I. Jedjupka; II. Sibile, III. Primalje. — „Mudrac," iztočna pripoviedka. — „Nadpis; Elegia; Na majčinom grobu," pjesme od Gj. R — „Dugonja, Trbonja, Vidonja," pučka pripoviedka. — Pjesmice: „U Lužčiću," „Crne oči," „Poklon." — POVJESTNICA, NARODO- i ZEMLJOPIS: „Varašdin s gledišta povjestničkog," od Ivana Kukuljevića Sakcinskog. — „Slike iz domaćega života slavonskog naroda," od M. Stojanovića (40. Pobratim; 41. Udovac i udovica; 42. Sirotčad; 43 Pastorak i pastorka; 44. Zajam; 45 Drugarice; 46. Reduša; 47. Vašari i godovi. — Nastavljeno iz prošl. godišt. „Nevena") — „Rieči za svakojako rodbinstvo u našem jeziku," od prof. Vinka Pacel-a. — „Slavonske starine" (Bučje, Kobaš, Stupnik, Ribnjak) od Luke Ilića Oriovčanina. — OBRAZOVANJE i ŠKOLA: „Školski ulomci" (41. Nepoštovanje i pretjerano poštovanje školah; 42 Resultat) od Gj. Rajkovića. Nastavlj. i svrš. iz proš. god. „Nevena" — PRIRODOSLOVJE: „O repaticah zviezdah" (kometah): što su repatice zviezde, i je-li nam kakva od njih pogibao prieti? od prof. T. — „Jakost sitnicah," od dra. B. — RAZLIČITE CRTE: „Bitka kod Mohača," po magjar. Mih. Horvata. — VJESTNIK: Književna razmatranja: 1. „Stjepan posljednji kralj bosanski, drama u 5 č. od M. Bogovića;" 2. „Liek za objestnu ženu, izvorna nar. gluma u 3 č. od Jura Matie Špor-a," i neke filologičke primjetbe, od prof. V. Pacel-a. — Podpuni pregled jugoslavjanske i u istu zasjecajuće inojezične književnosti novije dobe. —

U ZAGREBU.

Tiskom Dra Ljudevita Gaja.

Digitized by Google

(Pregled jugoslavjanske književnosti novije dobe i zasjecajućih u nju inojezičnih knjigah) Nedavno izašo je iz tiskarne dra. Lj. Gaja vladinim troškom spis pod naslovom: „Nauk o dudarstvu, bubarstvu i svilarstvu za našeg seljaka“ od Ante Vukašinovića. — U istoj su tiskarnici upravo na štampi još i sljedeće knjige: „Četvrta knjiga arkiva družtva za jugoslavensku povjestnicu,“ — „Propoviedi za sve nedjelje i blagdane cielog godišta“ od Skendera Babića, — „Syllabus florae croaticae“ od dra. Josipa Schlossera i Ljudevita Vukotinovića, i pučka igra Josipa Freudenreicha poznata Zagrebačkom občinstvu pod naslovom: „Graničari ili proštenje (sbor) na Ilijevu.“ — Vis vlada izdala je netom u Beču po drugi put preradjen „Pismovnik ili naputak o sastavljanju raznih pisamah“ od školskog savjetnika dra Stjepana Iliaševića. — „Nar Novine“ javljaju, da se u Osieku nastojanjem našeg vrlog pomoćnika, g profesora Janka Jurkovića preštampavaju svakolika djela pokojnih znamenitih naših pisacah iz Slavonije, Relkovića i Kanižlića. — U Zadru izdaje knjigar Petar Abelić novi hrvatsko-taljanski rječnik, što ga je sastavio frančiškan Dragutin Parčić. Taj će rječnik obsizat jedan svezak od 700 do 800 str. u 16ni poput rječnika Drobnićeva. Predplatna mu je ciena, 2 for 30 kr; u Zagrebu prima predplatu knjigarnica Franje Župana. Iz objavljenja g. Parčića vidili smo, da mu je jezik i slog dosta čist i da je upotrebio obični naš pravopis a narječje Dubrovačko. Nadat se je, da će bit taj rječnik od velike pomoći našoj mladeži, što je rada naučiti taljanski jezik. — U Zemunu izdaje g. Josip Ettinger c. kr. nadšumar putem predplate knjigu pod naslovom: „Sriemsko-slavonsko-hrvatske divje životinje, zvieri i ptice.“ To djelo je time važnije što je dosada jedino u toj struci u našem književestvu i što je g. Ettinger poznat kao praktičan u tom pogledu čovjek, koji je kao izkušan šumar i vješt lovac prošao malone sve naše pokrajine. — Iz Djakova javljaju, da je tamo boraveći znani naš pisac g Frane Jukić pripravio za tisak treću knjigu „Bosanskoga prijatelja“ — G. Ferdo Rusan stavio je u glasbu silu napjevah na svoje i na druge narodne pjesme te je naumio u jednoj knjigi na svjetlo ih izdati. — Naš neumorni povjestnik g. Ivan Kukuljević Sakcinski sakupio je na svom posljednjem putovanju silu gradiva za našu stariju i noviju povjestnicu. Uz svoj zanimivi putopis sprema on za štampu „Spomenike za historiju Serbije i Bosne“ i davno već oglašeni „Slovnik ilirskih umjetnikah“ — U Senju radi dr. Rački na obširnoj „Historiji preobraćenje Slavenah na kršćanski zakon i prvih prosvetiteljah slavenskih Kirila i Metuda.“ Kao uvod u svoje djelo opisuje on dogadjaje, što su se sbijali prije i za došastja Hrvatah i Srbaljah u naše strane. — Knez Orsat Počić iz Dubrovnika, koji je lanjske godine tiskao „Poviesti Dubrovačke“ i do nedavno nepoznate nam „Naselbine slavenske u Italiji“ u jednoj knjižici, što je kod Battarah izpod tiska na talj. jeziku izašla, opisao, neumorno radi oko kupljenja gradiva, što se tiče historije Jugoslavenah te ga namjerava svojim vremenom na svjetlo izdati. — Neki rodoljubivi Dubrovčanin, stanujući u Rimu, pripravan je dati onomu 100 for, koji najbolje na naš jezik prevede iz latinskoga: Život Julia Agrikola (Julii Agricolae vita) od Kornelia Tacita. Rok za taj prevod ustanovljen je do konca mjeseca svibnja a prevodi imadu se poslat odboru družtva za povjestnicu Jugoslavenah, da ih prosudi (Sredstvo natečajah u nagradjivanju knjigah čini nam se, osobito kod nas, samo onda svrsi shodno, kad se razpisuje nagrada n. p za najbolju dramu, pjesmu, pripoviedku, itd., naznačiv joj sadržaj samo u obće, n. p. da ima biti sadržaja historičkog, ili iz života crpljenog, veselog ili tragičkog itd., tako da se mogu i oni spisi, ako su valjani, tiskom izdati, kojim nije razpisana nagrada zapala — jer natjecati ih se može više dobrih, a nagraditi samo jedna ili koliko već nagradah imade. Gdje se pako pita za knjigu o stanovitom predmetu, kao ovdje, tu će moći samo jedna (nagradjena) knjiga izaći, a ostali pisci, ako ih se je više natjecalo, šta će sa svojimi rukopisi, pa makar i dobri bili, drugo nego da ih u arkiv ad acta metnu ili kramaru prodadu? Zato se i nije nitko netjecao za nagradu razpisanu za najbolju našku sveobću povjestnicu, akoprem imade kod nas pisacah, koji su toj zadaći dorasli te bi se i rado poprimili toga posla, samo da znadu da im trud nebude sasvim badava. Kod nas, gdje se za svakog književnika podobro znade, koj je čemu bolje vješt, način je književnih natečajah, kad se radi o stanovitom (opredieljenom) predmetu, sasvim neshodan i svagda će svrhu promašiti.) — G. Bogoslav Šulek dovršio je upravo za štampu knjigu pod naslovom: „Jugoslavenska Cvjetana, uputa za razaznavanje domaćega bilja za početnike.“ Ova knjiga, ako sretnom kojom sgodom svjetla ugleda, bit će prva u toj struci kod nas i sadržavat će nauku o botanisiranju iliti tako zvani biljarski ključ, t j. kako treba herbar sakupljati i kako valja postupati da se poznaje nepoznato bilje bez slikah. — Rječnik istoga našeg svestranog i neutrudivog pisca zaostao je od nekog vremena u štampi, premda je rukopis rječnika već oddavna sasvim gotov i za štampu priredjen — uzrok je tomu zapinjanju poznata obća naša mána: slabo učestje občinstva. — Do skora će izići drugi dio poznate „Čitanke“ (chrestomatije) sadržavajuće izvadke iz naših pisacah novije dobe, što o njoj rade gg prof. A. Mažuranić, M Mesić i A Veber. — Pražke novine javljaju, da tamošnji pianista Vilelm Graf izdaje pod naslovom: „Iskrice“ fantazije na hrvatske, ruske i češke narodne pjesme. Skladba ta posvećena je našoj svietloj banici. — Iz Sopronove tiskarnice u Zemunu izići će do skora na svjetlo knjižica: „Cvjetići s polja pobožnoga razmišljavanja za mladež“ od Mijata Stojanovića, učitelja glavne učione u Dol. Karlovcih, poznatoga našega narodnoga spisatelja i revnog Nevenovog pomoćnika. Ovo djelce sadržaje više stotinah mudrih izrekah u stihovih kao pravila za život, zatim mnogo moralnih pjesamah i više manjih pripoviestih, smjesicah, poslovicah itd. Ta će knjižica iznosit do 8 tisk. arakah u 8. a ciena joj će mekano svez. 20 kr., a tvrdo svez. 30 kr. sr. Naručiti se može u pomenutoj tiskarnici i kod g. pisca u Sriem. Karlovcih, a valjada će se kašnje moći dobiti i kod domaćih naših knjigarah.

U Beču tiskom Jermenah izišli su od vriednog starine naše književnosti Vuka Stefanovića Karadžića: „Primjeri iz srpsko-slavenskoga jezika“ Glavna nakana pisca biaše u tom djelu da dokaže, da nije sadašnji crkveni jezik pravi staroslavenski, kao što su ga pisali prosvetitelji naši Kiril i Metud i njihovi nasljednici u prvoj dobi obraćenje Slavenah na kršćanski zakon. — U Zadru izašle su ovo danah od Vrčevića „Zagonetke u stihovih.“ — Od glasovite povjestnice slavenskih pravah Maciejovskoga izašao je troškom Matice srbske u Budimu srbski prevod sa primjetbami glede srbskog prava, od dra. Nikole Krstića, profesora pravah na Beogradskom liceju. — Osmi svezak „Glasnika družtva srbske slovesnosti“, što je prije mjesec danah razposlat, vrlo je obsežan i zanimiv. Medju ostalim napominjemo članak „o naglasku u našem jeziku“ od Daničića, i „životopis pokojnog Jovana St. Popovića“ od Jov. Ristića. — U Beču su izišli: „Izvori srbske povjestnice, iz turskih spomenikah izvadio i na njemački preveo D. Valter i F. A. Bernauer, a na srbski jezik preveo i izdao Andria Torquat Brlić.“ Svez. I. U toj su knjizi turski izvori o boju na Marici god. 1364 i o boju na Kosovu god. 1389. O prvom pišu tri turska povjestnika: Nešri, Idris i Saludin, a o

Digitized by Google

MINISTERSTVA ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ
SLOVANSKÁ KNIHOVNA
V PRAZE

J 8037/VI.

ZABAVNO-POUČNI **NEVEN.** TROMJESEČNIK.

Svezak I. — 1857. — Tečaj VI. Urednik: Jos. Praus.

PJESNIČTVO I PRIPOVIEDKE.

PJESNICI HRVATSKI XVI. VIEKA. *)

Od Ivana Kukuljevića Sakcinskog.

110561

Andrija Čubranović,

r. oko 1500. † oko 1550.

Andrija Čubranović rodio se u Dubrovniku oko god. 1500. od pučkieh roditeljah. Kažu svi skoro pisci Dubrovački, koji su pisali o životu starih svojih pisacah, da je bio Čubranović gradjanin zanata zlatarskog; a njeki misle da je bio kapetan vojnički u službi Mletačkoj. *Sabellico*, u svojoj povjestnici republike Mletačke, spominje istinabog njekog Andriju Čubrana, koji je godine 1520. predvodio Arbanase i Grke pod Milanom proti Francezom **); ma nije vjerojatno, da je taj kapetan bio naš pjesnik, koji je u spomenuto vrieme stoprv oko 20 godinah imao. Po svoj prilici bio je isti kapetan Čubran od hrvatsko-primorske porodice Čubranićah, koji se u poveljah istog vremena spominju.

Najveću slavu steko je Čubranović kao pjesnik svojom Jedjupkom. Ovu pjesmu razredi on u sedam dielah ili pjevanjah, u kojih Jedjupka ili Ciganka, kao proročica, šestorici različnieh gospodjah proriče, tajne odkriva i svoje nesgode tuži. Sevastian Cerva ili Crević piše, da je Čubranović ovu pjesmu sačinio iz ljubavi prema njekoj gospodji vlastelskoga roda, koja njekom prilikom kad ju Čubranović sliedom sliedjaše, razjedjena reče: „A šta će taj Jedjupčanin koji me toliko sliedi!“ pa da on razžežen od tieh riečih, vrativ se kući, napiše odmah svoju „Jedjupku,“ a da nije nikad prije kakovu pjesmu sastavio. Nu vjerojatnije će biti što drugi pišu: da je naime pjesnik načinio ovu pjesmu u vrieme pokladah, da njome, po običaju Dubrovačkom, štogod doprinese općoj zabavi i da tajnu ljubav odkrije onoj gospodji, o kojoj toli uzhićeno govori u šestom pjevanju. Imamo razloga misliti, da je ova gospodja bila udata, ako se o njoj ima razumievati ono, što pjeva pjesnik u drugom (sedmom?) pjevanju.

Nu bilo kako mu drago, Čubranović je svojom Jedjupkom osnovao u Dubrovniku novu dobu umjetnoga pjesničtva: toliko glede čistoće i ugladjenosti jezika, koliko glede uznešenih i nježnih mislih; zašto se nisu stidili kasniji najslavniji pjesnici Ivan Gundulić i Gjono Palmotić, uvrstiti čitave strofe iz rečene pjesme u svoje pjesmotvore.

Koliko je ista pjesma omilila i ostalim pjesnikom hrvatskim u Dalmaciji, to je time dokazano, što su u istom 16. vieku još tri pjesnika hrvatska isti predmet odabrali da ga opjevaju; po imenu: Miše Pelegrinović iz Hvara, Sava Mišetić Bobalić iz Dubrovnika, i treći nepoznatog imena. Pelegrinović, razredivši svoju „Jedjupku“ na 18 pjevanjah, pod imenom sreće i uzdari, uvrsti u svoje djelo iz Čubranovićeve „Jedjupke,“ prvo, drugo, treće i peto pjevanje, zajedno s uvodnom pjesmom, u kojoj ima 5 strofah više. Ova Pelegrinovićeva „Jedjupka“ dade povod njekomu nepoznatomu pjesniku, koji je pjevao u hvalu Čubranovićeve „Jedjupke,“ da je, rugajući se rečenomu Pelegrinoviću, svoju pjesmu ovako počeo:

Svak pozna i pravi, da ovo ruho jes
Samo se kim slavi, Jedjupko, tvoj ures,
Ere tva neprosi lipota, ni dika
Kàrpljenu da nosi haljinu do vika,
U koju obući nietko te bješe ktil,
Tim putem ištući, da bi te posvojil.

Imamo još i četvrto pjeničko djelo, — naime Nalješkovićeve „Maskerade,“ takodjer u duhu „Jedjupke“ izpjevano.

*) Nastavljajući anthologiju iliti cviet „starog pjesničtva hrvatskog“ iz „Nevena“ od g. 1855., scienimo da ćemo time ugoditi domorodnomu obćinstvu u obće, osobito pako onim koji drže, da je Matici il. glavna zadaća bila: izdavanje djelah starih naših pjesnikah, kojimi se je u sredovieku dičila Dalmacija a poglavito proslavljena njimi republika Dubrovačka. — U ovaj pjesmeni vienac, kojim ljetošnji „Neven“ evo nudja svoje obćinstvo, bit će sabran i chronologičkim redom spleten ponajljepši cviet staroga našeg umjetnog pjesničtva, te je sve po mogućnosti točno po izvornicih izpravljeno, sravnjeno i od više vještakah pregledano, a svršetkom godine izići će opet napose kao i preklani. Posebnog razjasnjivanja scienjasmo da neće biti sada više od potrebe za one koji su vikli čitanju starih naših pjesnikah, a tumačenje manje poznatih riečih naći će svatko s veće strane u rječniku, što je pridodan „Osmanu“ Gundulića. — Podpunosti za volju, da naime u ovom broju „Nevena“ uzmognemo priobćiti cielu kitu sabranu iz piesnih Čubranovića a osobito vrstnu njegovu „Jedjupku,“ izostavismo poveću pripoviedku, što je bila namienjena ovomu prvom svezku, te ćemo buduće svezke ljetošnjega „Nevena“ svakako obilatije obskrbiti zanimivimi povećimi pripoviedkami. Ur.

**) Constabant Venetae Copiae mille ferme levis armaturae equitibus, in queis erant Epirothici et Graeci generis, Peltatique circiter quingenti. Andrea Ciubranio Duce. Lib. X in Suplemento ad Histor. Ven.

Digitized by Google

Čubranović spisao je osim „Jedjupke“ jošte šest manjih pjesamah, naime: 1. Robinjice, 2. Sibile, 3. Prelice, 4. Primalje, 5. Djevojke s odgovorom pastierah suproć djevojkam, 6. Kaludjeri, — koje pjesme pjevane su takodjer manje ili više u duhu „Jedjupke“ na zabavu pokladnjeh praznikah.

Rečena „Jedjupka“ Čubranovićeva govorena je javno u Dubrovniku takodjer dne 20. srpnja 1527. kao što svjedoči jedna stara talijanska bilježka, koja je napisana u mom najstarijem tiskanom eksemplaru „Jedjupke“, te ovako glasi: „Si trova del P. Ignatio Gradi della Compagnia di Gesù, in manoscritto antichissimo, e che a mala pena si può leggere, di varie composizioni slave, fra le quali in prime luogo e questa (Jedjupka), in fine della quale si trova annotato, esser stato recitata a Ragusa sotto il 20 Luglio del 1527.“ Ova bilježka znamenita je već s toga, što jasno potvrdjuje, da je Čubranović svoju „Jedjupku“ početkom 16. vieka spisao.

Tiskana je „Jedjupka“ prvikrat u Mletcih godine 1599. u 8^{ni} kod Altobella Salicata i posvećena od Mare Battitora Dubrovčanina Tomi Nadaljeviću Budislaviću, kanoniku i vitezu kraljevstva Poljačkoga, rodjenomu Dubrovčaninu i r)djaku Čubranovića po materinskom plemenu. Drugikrat izdana je opet u Mletcih kod Franje Bariletta godine 1618. u 16^{mi}; a trećikrat u Dubrovniku g. 1838. troškom Antuna Kaznačića, ali starim pravopisom i posvećena dru. Ljudevitu Gaju. Knez Orsat Počić izdao je godine 1844. u svojoj slavjanskoj Antologiji iz rukopisah Dubrovačkih pjesnikah: „Uvod Jedjupke“, „Robinjice“, „Prelice“, „Djevojke“ bez „Odgovora Pastierah“ i „Kaludjere“. U „ilirskoj čitanki za gornje gimnazije“ tiskan je takodjer uvod iz „Jedjupke“, zatim „Robinjice“ i „Prelice“, a u Appendinovom djelu: „*Notizie istorico-critiche sulle antichità, storia e letteratura di Ragusa*“ T. II, p. 293. tiskane su „Djevojke“ bez „Odgovora pastierah“ s talijanskim prevodom od Tome Kerse Dubrovčanina.

Ja evo priobćujem ovdje „Jedjupku“ po prispodobljenih svih trih izdanjih i polag dvajuh starih rukopisah, što se kod mene nalaze. Pridajem zajedno Sibile i Primalje, dosad još neizdane, a izvadjene iz starog rukopisa, prepisana u Dubrovniku, što se sada nahodi u knjižnici presvietloga biskupa Djakovačkoga.

I.

Jedjupka.

Uvod.

Višnji Gospod, gospodične,
Čestitim vas vencem kruni
I želinje vaše izpuni;
Jer ste suncu sve prilične.

Od onih smo, gospo, strana',
Odkud žarko sunce iztiče,
Kletva hoće, svit protiče,
Da nimamo nigdir stana.

Nit na jednom smimo misti
Božjom kletvom da stanemo,
Gdi noćimo, nesvanemo,
Jer nas počnu càrvi gristi.

Jur dva dila sega svita
Izvili smo od tej strane,
Radi naše brižne hrane
Jak cić medna pčela cvita.

I primili, gospo, u putih,
Probijući strane i lúge,
Mnoge brige, jad i tuge
Cića zvirih tuj priljutih

I cić guse, od ké ríti
Nedadu mi grozne suze;
Misleć tužni ča mi uzè,
Spomena me čini mriti.

Imah sinke do četiri,
Svaki biše kako rusa,
Dančula mi odni gusa,
Ká me u san jošće tiri,

Prid kóm biguć, planin hvojke
Bile mi su brašno hodè,
I poskupo hladne vode,
Ja trim dajuć čedom dojke.

S kima k moru pripadosmo,
Za pribrodit sinje more,
Pri ner gusa dojde s gore,
Brodaru se svi dadosmo.

I brodeć se, Alivera
Istom nebì vaj, na broju,
Iz korablje ljubi moju
Zanì vihar od sivera.

A Eleza, moju diku,
Za brodidbu podah tužna,
Lele, lele, veomi ružna
Da neosušu lica viku.

Samo meni moj Danio
Od četiri jes ostao,
Kako vidiš, ubah mao;
Ali majci veomi mio.

Koga sa mnom, gospo, obdari
I ljubavi tvé nadili,
Tako te Bog ne uhili
Od najdraže tvoje hari.

Digitized by Google

Ne čim stanje mé dostoja,
Dà velikos tvoje slave,
Jer dostojiš vàrhu glave
Krunu nosit svih gospoja'.

A hoću ti bez varčice
Čest i sriću kazivati,
Tako mi se majkom zvati,
Moja gospo i carice!

Pàrvoj gospodji.

Ali hvala gospod Bogu,
Moja kito od ružice,
Jur ćeš parjat sve tužice,
Izčekati sriću mnogu,

Koju veomi veće žudiš,
Nego da si cara Lada,
I kojoj si veće rada,
Nego svitom svim da sudiš.

Jer bez toga carstvo svita
Ni nijedna ina rados
Neveseli tvoju mlados,
Moja kruno zlatom svita.

Dim ti od plodi, moja slavo,
Koje nisi vik imila,
Skoro ć' imit, gospo mila,
Tako meni Danio zdravo!

Dvi ćeš rodit' mužke glave
Mnoge sriće, mnoge časti,
Od kojih će ime rasti
Po svem svitu vične slave.

Pàrvi će imit tuj besidu
Prid gospodom i to ime,
Da će biti blago š njime
Kumu, drúgu i susidu.

Drugoga ćeš vidit banom
Od jezika od svih naju,
Gdi stoluje na Dunaju
Po milosti sgora danom.

Od blaga ti neću ríti,
Zač ćeš imit dosti blaga,
Ni od zdravja, gospo draga,
Er ć' gàrbava i stara umriti.

Da evo t' svita službenega,
Ki ću t' dati na razstanci:
Ne čin', da ti prodju danci
Bez trajanja ljuvenoga;

Zač gospoja bez ljuhavi
Ča je ino, Boga cića,
Ner ugasla jedna svića
Ilit' suh panj u dubravi?

Drugoj gospodji.

Imaš vojna uzorita,
Kaže s tobom lipo i dvorno,
Misli rotno i rogoborno,
Sàrdašca je, znaj, skrovita.

Vuhovite ima oči,
I prihvata tudje Lade,
Od tebe se noćno krade,
Kad se s kojom drugom roči.

Ter, nut gledaj njega ćudi,
Neće dvi, tri, ni četiri,
Ner ako jih stó zamiri,
On sve hoće, on sve žudi.

Koliko pak na to trati,
Netribuje, da t' spovime,
Jer cić toga, dobro víme,
Da se svagdan s tobom rati.

Nij' mu dosti, da te neće
Ljubit verno, kako ima,
Neg još ruha tvá vazima,
Ter po bludih svud razmeće;

Jeda bàrše koi gospoji,
Ká polipša jes od tebe,
Il' ká može bit uz tebe,
Il' kú ruho tvé dostoji?

Ne ne, ne ne, na mú veru,
Nego jednim zlícam, koje
Bez pristanka sve nastoje
Da ga gúle, da ga deru.

S kima, gospo, o kolike
Noći trati, a kad leći
Uz te dodje, dav ti pleći,
Neće vidit tvé prilike.

Dosteji li tvoja mlados,
Tvoja vera, tvá lipota
Tuj gorčinu od života?
Nu procini tvoja rados!

Ter vidj, er se nepovraća
Naša mlados, ni nje slave,
A huda je žena, pravé,
S vàrhom zajma ká ne vraća.

Digitized by Google

Trećoj gospodji.

Ti razlike travje i cvitje
Hoću da znaš ké je moći
I kim možeš ča pomoći,
Moje drago primaljtje!

Ako želiš, moja kruno,
Vojnu biti draga ljuba,
Nosi cvitja dragoljuba
Zanidarje vazda puno.

Ter do vika neće inu
Gospodičnu veseliti,
Ni dragovat, ni želiti,
Razmi lipos tvá jedinu.

Te li te je vratit želja
Ljubovnika s duga puta,
Nosi bilja eko skuta,
Kó se zove vratiželja.

Priletit će strilovito,
Da bi bio na kraj svita,
Svim brodarom dajuć mita.
Moje, gospo, tiho lito!

Jeda li si još pomar'la
Biti, dušo, zlatih vlasa',
Pomivaj se zlatorlasa,
Ter tom željom bud' neumarla.

Ako pomnju staviš na to
I pomanju, neg se prosi,
Veruj mi će tvoje kosi
Presivati čisto zlato.

Nu ako li, ruso, u belu
Hoćeš lice da t' se lašći,
I tom željom vik neistašći,
Zavijaj ga u rusu belu.

Ter, tako mi dobre staje,
Ako budeš to tvoriti,
Neće ti se vik skoriti,
Nit ćeš znati, staros ča je.

Od inoga ča ću t' riti,
Moja tiha pitomino,
Ner da na svit sve znam ino,
Razmi samo, kad ću umriti.

Četvàrtoj gospodji.

Truhava si iz sàrdašca,
Jedva živa i male moći,
Kad zamàrkneš koje noći,
Nemaš svanut do sumašca.

Jer te napre boles nika,
I utrobu ti svu obsine,
Tim ti snaga i moć gine,
Da možem ti dati lika,

Koga ako primit budeš,
U ljubavi, má ljuvezni,
Činiti ću, sve boljezni
Tej sàrčane da zabudeš.

Vazmi poni devesinja
Bilja, gospo, i kalopera,
Rute i mieka do dva pera,
I još k tomu rubasinja.

Vazmi ruže i ljubice,
I s jasenkom cicinadari,
Ter toj skupa sve obari,
A u kàrvi golubice.

Ká, tako mi tvoga lica,
Ako k sàrcu daš priviti,
Taj čas hoćeš zdrava biti
Kako jedna pastàrvica.

Ja ti velju, ako obslužiš,
Kako t' rekoh, tvoja sužna,
Ja nebudem viku ružna,
Već se nigdar nepotužiš.

Pače, gdi s' sad màrtva brižna,
Izvenula u toj bóli,
Voziti te neće kóli,
Toli ć' doći veomi nižna.

Listom, gospo, da oporučiš
Najljubčemu sve tej stvari,
Za ké, ako on neuzmari,
Čin', po mene da poručiš.

Ja ću najti sve tej riči,
Ja te tovit i bluditi,
Ja dragovat i ljubiti,
Već' neg tàrzan drobne niči.

Petoj gospodji.

Čuj me, gospo mila i ljubka,
Tako t' sriću Višnji uzviši,
Ter u sàrce zlatom piši,
Što ću t' reći sad Jedjupka.

Ako želiš koga i žudiš
Priko sàrca prihvatati,
Nauk ti ću, dušo, dati,
Da dil toga već netrudiš.

Digitized by Google

Počiniti hoću tebi,
Er si, gospo, bez počini, *)
Kako zelje bez začini,
A te svaka zna po sebi;

Da tko godi tebe vidi,
Svud tvé lišce da prizira,
I za njime da umira
I jak osin da te slidi.

Tim Jedjupci davši viru,
Rec' ovako, komu s' rada
Biti ljubi sli Lada,
Da t' sám došad, reče: „Umiru!

Kako zoru sunca svitlos,
A sve živo osin druži,
Tako dvori vík i služi
Tvoje sàrce moju lipos.

Kako lepir uz plam sviće,
Veseli se, vàrti i vije:
Tako ti vík uz ćelije
Vij se moje, mene ciće.

Kako uzpuca kris ob liti,
Al na ognju javor stoje:
Tako pucaj sàrce tvoje,
Sve želeći mene imiti.“

Ter ako mu ni ovime
Ledno sàrce neraskažeš,
Trikrat ovo, kada ležeš,
Rec', ter već se nebrin' time:

„Kako iz nebra kremen kami
Vazda gori, a izvan stine:
Tako sàrce tvo od stine
Bud' cić mene led i plami!“

Šestoj gospudji.

Blagodari, gospo, Boga,
I raduj se, má radosti,
Er pod suncem nij' mladosti
Kú množ mladić' gleda mnoga.

Koli tebe, moja slavo,
Duga zdravja, duge moći;
Neć' bo víku znat nemoći,
Tako meni Danio ždravo!

Da vazda ćeš kako riba
Sve dni zdravo pribivati,
Ti ćeš, gospo, užívati
Veće, neg je ženam triba:

Srebro, zlato, blago svako,
Koje uzmož' poželiti,
Istom ti će u stan pliti,
A neć' znati: odkud, kako.

Tako, da će mnozi puci
Skupno i skladno govoriti:
Pravo joj je svim dvoriti;
Er je srića njoj u ruci.

Od razuma ča ću t' reći
Na ta lita koja imaš?
Ner da drúge ovde nimaš,
I da želit nij' moć' veći.

Dà, samo ga, gospo, grubiš
Jednom vele malom stvari,
Reć' ću t': bij me sli kari,
Tko te ljubi, er neljubiš?

Da se u to neupada
Tvoja pamet, samo dilo,
Nebi umnie od teb' bilo
Od istoka do zapada.

Kroz toj, neka s' u svem svàršna
I mudrija neg sve ostale,
I tvé da su u sve hvale
Nebud' ljubit veće sàrčna.

Kušaj, kušaj, er tko kuša
Samo jednom ljubav ča je,
Reć' će: meda sladja da je,
I dražija nego duša.

I jošće bih, moja kruno,
Potajala ja od tebe
Stvar, od koje sama u sebe
Ne uzdah se, znaj, na puno:

Da vira me tvá primaga,
Kom se gospoj' svaka dići,
Da neć' pronit ove riči,
Ké ću t' reći, gospo draga.

Još, ako me koja sreća
Čini u što zabluditi,
Da me nećeš osuditi,
Er je milos griha veća:

Tim od sužnja tebi tvoga
S voljom tvojom hoću reći,
Da prid tobom znam smàrt steći,
Cesarice sàrca moga!

Jes u misti u ovomu
Jedan, za te kí umire,
Cić goruće ljubi i vire,
Kú t' u sàrcu nosi svomu,

*) Počina = čini, uroci (*Zauberei.*)

Digitized by Google

A nesmije bez prigodi
Objaviti tej ljubezni,
Gorke tàrpeć vik boljezni,
Smàrtju život, znaj, provodi;

Vene, čezne, gasne, blidi,
Sahne, gine, kopni taje',
I trudeći vík nestaje,
Dà, svudi te slidom slidi,

Ter ukradom svodi oči,
Na te, moja rajska vilo,
Da ga vidit nije milo
Gdi ti licem smàrt svidoči;

Il mu, bi rek, tvoja milos
Neviruje; er netuži
Dugo vrime, kô ti služi,
Kú ljuvenu tàrpi silos;

Ter tač rotno i goruće
Nanj se tvoje lice gnjivi,
Kako nekteć već da živi,
Kí te ljubi toli vruće;

Neumi, gospo, iz daleče
Tugovati svoje boli;
Er umriti prije voli,
Ner da se uzzna, što ti reče.

Tisućkrat je htil da izusti
Putem tebi svoje rane,
A netom te s družbom stane,
Rič mu umre u srid usti',

Ter se stvori vas od mraza
I zamukne mramorkome,
Kad je tužit mukom kome
Prid svitlosti tvoga obraza.

A to neka neobjavi
Tebi hoteć svim poreda:
Ljubav, s ké smàrt sve pogleda,
Toliko ga ljuto davi.

Zato daj red, moja diko,
Kako bi mu biti moći,
Otaj s tobom dne al noći,
Za tve rajne majke mliko!

Neka t' smino tuj odkrije
Bez predanja na svu volju
Tuge, ké mu sàrce kolju
I jad, ki mu dušu rije.

Ipak neka ljubav vaša
Skrovna bude tja do vika,
A ne, da ju zlob jezika'
Po ulicah svud razglaša.

Meu to vidit ti nebrani
Tvé mu lišce na prozoru,
Er u sladkom tvom pozoru
Sàrdašce se njega hrani.

Pače bahtom vazda usteci,
Kadgod možeš da ga vidiš,
Ili ležiš, ili sidiš,
Ter mu sunce goru izteci;

A ne kako ti mu činiš,
Bigajući svud prid njime,
Er će skoro odkrit vrime,
Koliko se u tom hiniš.

Nu mi reci, tvoja rados:
U čemu ti vik zagrubi,
Ali, er te veće ljubi,
Nego tužan svoju mlados.

Da si tako ti pripravna
U neharstvo sve da obratiš,
Tere gorkom smàrtju platiš
Tvoga slugu toli slavna!

Ako služba smàrt dostoja,
Života ga, gospo, izbavi;
Tol podoba ké ljubavi,
Skaži mu ju milos tvoja!

On je od vika dan od zgara,
Da tvoj bude, moje zlato,
I rodjen je nu vidj na to,
Da ljubavi tvom izgara.

Protiviti rič je luda,
Čagodir se gori odluči;
Er komu se što zaruči,
Vik neubigne togaj suda.

Zato jur prim' ljuven plami,
Moje sunce, má gospoje,
I omekšaj sàrce tvoje
Tvàrdje neg je gvoždje i kami.

Er, odkada tebe gleda,
Jur bi užgal sinje more,
A sàrdašce tvé nemore
Studenije mraza i leda.

Jur bi ganul tisućkrati
Jednu stinu stanovitu,
A nemore jadovitu
Volju tvoju da privrati!

Jur bi sunce, misec, zvizde
Mogal s visin' priseć dolu,
A nemože, vaj, oholu
Nemilostcu tvoje gizde!

Digitized by Google

Što ću ino jur već ríti,
Ner, ako mu u kratko reda
Nedaš, da ga ć' vele ureda
Čut pričudnom smàrti umriti.

Med mu sladak nij' bez tebe,
Cvićice mu nemiriše,
Svaka rados s njega uzdiše;
Er mni biti sám bez sebe,

Tašća kako magla iduć
Prid obrazom svitle zore,
Al kako snig vàrhu gore
Kad ga žarke sunce svrući.

San je zgubil tebe cića,
Ni pie, ni jé, ni miruje,
Neg vik suze utiruje,
Tere gasne kako svića.

Negda stane u zabiti,
Podnamši se nim uhiljen;
Negda pače grozno ucviljen,
Pričnе glasit i vapiti:

‚Što je vidit zrak danice
Sjajuć goru sa prozora,
Pri svitlosti nje pozora,
Pred kim sunce grede nice?

Što l' rumeno i belo cvitje,
Kím veselo tàrzan cvita,
Pri nje licu, gdi osvita
Sve veselo primalitje?

Što l' su piesni morske vile,
Ké toliko vas svit liči,
Pri nje sladkih mednih ričí',
Ké mi dušu sàrcem dile?'

Toj izrekši, već zamukne,
I vid zgubiv dolu padè
Bez života svake nade,
Kako da mu sàrce pukne.

Pak do nigdi jur zatime
Opet mramor progovori
I dvigši se naglo gori
Pričnе glasit tvoje ime,

Koje glaseć kako bisan
Od ljuvena od poraza,
Tàrgnuv mača iza pasa,
Zapovàrne ovu piesan:

„Oh ma sriću slanom pala,
Pače s hàrdjom, páče s gràdom,
Da li mi bi ovim nàdom
Poginuti tač do mala!

Oh pretvàrdi i žestoki
Kletvom kleti oštri meču,
Da l' na ovo der u Leču
Podah za te pinez tóki. —

Da s' u mojoj kàrvi umiješ,
Da proletiš moje pàrsi,
Da se imé me zamàrsi,
Da mi britku smàrt zadiješ!

A pak njega vàrh bodezni,
Napravivši k sàrcu, kliče:
Ovo plata, koju stiče
Svak pod stigom od ljuvezni!“

I hotiv se nanj napriti,
Hoti, sví se i pripuče,
A on kunuć, neumuče,
Er mu nebi moć umriti.

Nevim, il je vilovito
Niko bilje, kó ga travi,
Il je, bi rek, tej naravi,
Tve gledanje strilovito.

Štogod, moje zlato, bude,
Li nečini, da se reče:
Da on gorku smèrtcu steče,
Toli sladko tebe žudè'.

Dà dopust mu za svu službu
Istom tolko izdvoriti,
Da se može sgovoriti
S tobom jedan hip u družbu.

Tuj mu platu, budi hàrla
Za své verno dat služenje
Tvoje ljubko sadruženje,
Ma liposti neumàrla!

Er kú ć' dobit na svit diku,
Da njegove grozne suze
Rad ljuvene tvoje uze
Obrate se š njim u riku?

Kí li ć' steći život divi,
Da on tebe vík sloveći
I ljubavi tvom goreći
Vas otadje u plam živi?

Ká li ć' kruna da t' se svije,
Kad uzvidiš gdi puk vàrvi,
Nadanj màrtva rana' u kàrvi,
A prid pragom tvé ćelije?

Neće li ti svit zazrit,
Neće li ti spasti lica,
Neć' li sàrtat viku nica,
Gdi te putem tko susriti?

Digitized by Google

Čini mi se jur da vìju,
Gdi t' govore sve tvé drágo:
„Evo ćić ké verne sluge
Sami sebi smàrt zadiju!“

Nemoj, gospo, Boga rade,
Takom zledju da se obličiš,
Žij' ti lišce, kim se dičiš,
Već ner cvitkom sve livade.

Dà, prelomi sàrca volju,
I primi ga, da je s tobom,
Ili sužnjem ili robom,
Od strane te višnje molju!

Tuj mu platu, toj smiljenje
Za svu na svit ljubav skaži,
I samomu tim utaži
Ono jadno sve cvilenje;

Er neć' njemu u ljubavi
Pod nebesí nać prilike,
Ni vernosti, znaj, tolike,
Ni kí veće tebe slavi.

Odkad bo je tvé liposti,
Mila gospo, zamirio,
Tebi se je zavirio,
Za sve moći i kriposti;

I odkad je skupno u družbu
Velikosti tvoj' zapisal
Jezik, pamet, p i s n i, misal,
Sârce, ljubav, viru i službu.

Ja ti, gospo, rekoh sreću,
Kú ti Višnji neporeci,
Nego ti se sve toj steci,
I još ti daj svitlju i veću!

A ti sada da obdariš
Ovu tvoju, rih, Jedjupku,
Kú ćeš naći harnu i ljubku,
Ako za nju što pomariš.

Daj mi zlatca, gospo mila,
Koliko je tebi milo,
Tako skoro platno bilo,
Na tom sinju prominila.

Il srebarca, ma ružice,
Ušto skuju ušuresi,
Tako srebro zlatom vezi,
Po sve danke, ma dušice.

Il vezenu, moja vilo,
Tvojom rukom koprenicu,
Čim utiram znoja lica,
Žij ti lišce tve prebilo!

I ki godi broj pinezа,
Ki proseći svudi kupim,
Jeda brižna jur odkupim
Il Dančula il Elezu,

Prij' neg mi jih zaprodadu
Tamo goru u zamore,
Il neodvedu preko gore,
Moju, gospo, velju nádu.

Akoli ti nije godi
Ništa toga meni dati,
Nu mi dáj to nezakrati,
Što t' za pinez nedohodi.

Daj mi na ov čezmen danak
Sladak pogled, sladku ričcu,
Il što 'e slaje u tvom ličcu,
Neg li trudna zorni sanak.

Toj ti sârce moje pita
Već ner b'ser, srebro i zlato,
I već duša hlepi na to
Neg na carstvo svega svita;

Već neg zvizdah nebo zdàrži
I pàržine sinje more,
I sve listja na svit gore,
Veće te se dobra dàrži.

Pače nebi um ni misal
Mogli izmislit do vik vika,
I svih izreć moć jezika'
I nego bi svit upisal;

I već neg bi sve želinje
Moglo željom dosegnuti,
I spomenom spomenuti,
I zavelit sve velinje.

Sve štogodi srića usreći,
Il je bilo il će biti,
Sve ti budi rikom pliti
U sred hiže i s vàrhom teći.

I sva dobra ká su u kipu
U človičkom igda bila,
Sva ti budi svàršno cila
U tvojemu slavno lìpu.

I svi dari, ki se prave
U svih naju dúš' na sviti,
Svima duša tvoja sviti,
Već ner sviti svitlos slave.

Cvalo t', reslo i rodilo,
I delila i imila,
I gradila i novila,
I naprid ti sve hodilo!

Digitized by Google

Uzmnožaj ti moć i zdravje
Sve to veće dugo lita',
Moja kruno zlatom svita,
I mé glave meko uzglavje.

Razum, pravda, ljubav, vira,
Vazda u tebi stanom stale,
I kriposti sve ostale,
Kojim nije broj ni mira.

Svaku t' molbu Višnji usliši,
Svića t' svit'la, koju žežeš,
Zemlja t' laka, u kú ležeš,
A duh ti se goru utiši
S Bogom, ki 'e od svih viši!

II.

Sibile.

1.

Jur od vika goru što je
Odredjeno da ima biti,
Medju umàrlim, sve to riti
Vam umiemo mi, gospoje.

Tim ako nam bit hoćete
Harne, kako razlog pita,
Zla i dobra sva od svita
Po nas ovde znat moć ćete.

Navlaš stvari, ké se prose
Vašoj rajskoj toj liposti,
Kom ljuvene sve kriposti
Uzdàrže se i ponose.

I ufajuć tuj imati
Har, ku poveć sàrce naše
Žudi, nego oči vaše,
Draga u krilu uživati.

Rit vam ćemo, er jedino
Svi najlipši mladci od grada
Vas imaju ljubit sada
Pravo sàrcem i istino.

I za vašu milos steći
Iz dalecih stranah doć će,
Ter na polju prid svih hoće
Kopja lomit, konje teći.

I pripievat vaše hvale
U piesance njih razlike,
U kih ćete po sve vike
Živit medju sve ostale.

Koju ljubav, har i službu
Ako primit milo i blago
Vi budete, i njih drago
Prigàrlite k vam u družbu:

Sve dni ćete vašu mlados
Uzdàržati, i pod nebi
Znat nećete vík u sebi,
Što je od svita težka staros.

A mi harne za toj vami
Podat ćemo moći take,
Da otajne stvari svake
Znat budete pored s nami.

2.

Razuma visoka mi jesmo Sibile,
Cić vridna uzroka sve smo se skupile
Pod posluh moguća boga od ljubavi,
Kojega goruća stril jednu zled stavi.
Iz naših poslane mi jesmo dàržava',
U vaše sej strane, kieh je svud slava.
A navlaš k ovima gospodjam izbranim,
Svím sàrce očima ké rane sunčanim.
Njim da se objavi ostra rič svoja, (?)
Bez drage ljubavi ako je gdikoja
Ká svoje mladosti, na svitu čim zene,
Nećuti radosti sve na svit ljuvene.
Protivne ké budu silom nje ufiesti
Riet ćemo osudu, u ku će upasti.
Riet ćemo kako one, otajna ké znamo,
I sgode usione, ké će doć njoj samo,
Uživat kágodi neuzhtie prolitje,
Dočim se nahodi gizdavo svud cvitje.
Da ljubav osveti svoju čás izbranu,
Lúk će svoj napeti i siedoj dat ranu.
Da se toj užeže tad ognj u pàrsí,
Staros je čim steže, na koju svak màrzi.
Tad će se kajati i svoju čés kleti,
Nu se nepovrati dan, koji proleti.
Tim svaka odluči: ljubav sad da slidi,
Da se pak nemoći, kada staros vidi,
Er nije tač trudan pakleni plam gasti,
Jak smišljati, zaman tko mlados ispuni.

III.

Primalje.

Primalje vaše
Došle smo sad odi,
S pomoći vaše
Gospodje mlade
Na lasno sade
Da svaka vas rodi.

120661

Digitized by Google

Vješte smo dati
Rodjenju mi pomoć,
Istom nas zvati
Htiet će od vas svaka,
Kakono jes taka,
Jer ćemo hárlo doć.

Lake smo ruke
A snagu imamo,
Bez niedne muke
Ondi se radja,
Gdino se sgadja
Da mi kad primamo.

Nećete čuti
Nikada niedna vas,
Vàrh vaše puti,
Er hitro dosti
Našom jakosti
Činimo poso vas.

Ako li koja
Nemože čedo steć,
Bilja svakoja,
U nas i lìke
Nać će razlike,
Da mrit tim neće već.

Zato se nami
Slobodno svaka daj,
Neka da 'e s vami
Pomoć se s čime
U ovo vrime
Budemo od poklada'.

Mudrac.

Iztočna pripoviest.

Mudrac se njeki jednoga jutra pomami, ter odredi biti posve mudrim. Nitko neima, komu nebi bila ta ludorija kadšto na um pala. Mudrac reče sám sobom: „Da budem vrlo mudar, dakle i veoma srećan, netreba mi ništa više, nego proći se svih strastih, a to je vrlo lako. Najprije neću da se ikad zaljubim; jer ako opazim savršenu koju ljepoticu, misliti ću: Ova će se lišca njekoć nabrati; ove će liepe oči krmežljive postati; ova će se puna prsa spustiti i objesiti; ova će krasna glava oplešiviti. Zato treba da ovakovu ljepotu sada gledam uprav onako, kano što bi ju gledao kasnije, pa takova mi glava neće jamačno pamet pomesti.

„Drugo, uviek hoću da budem triezan, ma koliko me vabili puni stolovi, dobra vina i zli primjer drugih ljudih; treba samo da si pomislim posljedice neumjerenosti, kano: težku glavu, slab želudac, tupu pamet, slabo zdravlje, i gubitak vremena, te ću jesti samo od nevolje biti ću vaviek jednako zdrav, misliti ću vaviek bistro. Sve je ovo tako lako, da nije uprav nikakva zasluga, ovako raditi.“

„Napokon — reče mudrac — treba da mislim malko i na moj imetak; moje su želje umjerene; imetak mi je dobro uložen kod glavnoga prijamnika u stolnom gradu; imam nješto malo, čim mogu neodvisno živiti, i to je najveće dobro. Nikada neću doći do tolike nevolje da bi morao u dvoru ili pred bogatcem kojim plaziti; ja neću nikomu a nitko neće meni zaviditi. Pak i to je vrlo lako. Imam prijateljah — nastavi — oni će mi i ostati prijatelji; ja se neću s njimi zavaditi, a oni se neće sa mnom; i to neće biti težko.“

Pošto je tako mudrac osnovao osnovu mudrosti u svojoj sobi, pomoli glavu prozorom. Opazi dvie gospodje, koje se šetahu pod lipami pred kućom njegovom. Jedna bijaše stara, te se činjaše kano da ništa nemisli; druga bijaše mlada, liepa, te se činjaše vrlo uzbunjena. Ona uzdisaše, plakaše, a to ju učini još dražestnijom. Našega se mudraca živo kosnu ne ljepota gospodje, jer odluka mu bijaše mnogo čvršća, već žalost, u kojoj nju opazi. Sidje, da liepu gospodju utješi mudrošću. Ova mu liepa gospodja pripovjedi posve nedužno, kako ju njeki ujak, koga nije imala, progoni; kakovim ju je načinom lišio imetka, koga nije nikad imala, i kako se boji žestine njegove. „Vi mi se, gospodine, činite tako razborit i iskusan, reče mu, te kad biste me htjeli posjetiti i moju stvar razviditi, jamačno biste me izbavili nevolje, u kojoj se nalazim.“ — Mudrac nepočasi niti časa, već podje za njom, da joj mudro prouči stvari i da ju svjetuje u nevolji.

Žalostna ova gospodja odvede ga u miomirisnu sobu i zamoli ga vrlo uljudno, da se posadi na pòširok divan, gdje se i ona posadi prama njemu, oboje noguh u nakrst. Kada je govorila gospodja, oči bi oborila, a njekoliko bi joj se suzah odronilo; kad bi jih podigla, sukobio bi se pogled s pogledom. Govoraše vrlo nježno, i to sve to većma, čim su se duže gledali. Mudrac se zauze za njezinu nevolju, svaki čas postojaše sklonijim tako uljudnoj al ujedno i nesrećnoj gospodji što dobra učiniti. Netom se u žestini govora pomakoše s mjestah svojih. Mudrac ju s tako bliza svjetovaše, da nije ni jedno ni drugo moglo opaziti što se oko njih sbiva.

Pošto je već dotle bilo medju njimi došlo, dopadne, kano što se može misliti, ujak; oboružan bijaše od glave do pete; a prvo što jim reče, bijaše, da će i nećakinju i mudraca ubiti; ali napokon doda, da se može novcem odkupiti. Mudrac bi prisiljen dati sve što je imao. Za onda bijaše velika sreća, tako lako proći. Amerika nebijaše još onda odkrivena, a nesrećne gospodje bijahu mnogo pogibeljnije, nego što su sada.

Mudrac se povrati kući sav stidan i srdit; ondje nadje pisamce, kojim ga prijatelji pozivahu, da s njimi objeduje. Ako doma ostanem, reče sám sobom, misliti

Digitized by Google

ću na nesreću svoju, te neću htjeti jesti, pak ću se razboliti; bolje je s prijatelji umjereno objedvati. U prijaznu ću njihovu družtvu zaboraviti na ludost, što sam jutros počinio. — Podje k prijateljem, koji opaze, da je zlovoljan. Nude ga da pije, da se razigra. Malo piti, to je zdravo i za tielo i za dušu. Tako misli naš mudrac, te se opije. Poslie objeda ga pozovu, da se malko s njimi prokarta. Pravilno se sa prijatelji poigrati, tim se vrieme pristojno potroši. Igra; sve izgubi što je bilo u žepu, a i četiri puta toliko na tvrdu vjeru. Sbog igre zametne se kavga, srca se razžeste, i jedan od prijateljah baci mu se čašom u glavu, oko prsnu. Odnesu mudraca kući pijana, novacah lišena i ćorava.

Snom prelomi mamurluk; i čim se dozove, pošalje slugu glavnomu prijamniku u stolni grad po novce, da izplati prijatelje; odgovori mu se, da je njegov dužnik po prevari propao, te da je mnogo obiteljih osiromašilo. Razsrdjeni mudrac podje povezana oka s molbenicom u ruci u dvor, da u kralja traži pravicu od propalice. U dvorani njegovoj nadje više gospodjah sa suknjami od dvadeset i četiri stope u promjeru. Jedna od njih, koja ga je po vidu poznavala, reče: Užasno! — Druga, koja ga je bliže poznavala, reče mu: Dobre jutro, gospodine, duše mi, gospodine, vrlo mi je drago, što vas vidim; sbilja, gospodine, kako ste oko izgubili? Pa mu na to okrene ledja, niti nečekajući na odgovor. Mudrac se stisne u kut, čekajući da padne kralju na koljena. Sgode se ugleda. Tri puta pade na koljena i pruži molbenicu. Milostivo ga kralj primi i preda njegovu molbenicu svomu častniku, da ga o njoj u vrieme izvjesti. Častnik povuče mudraca na stranu i reče mu ponosno i prezirno: „Lude ćorave, gdje se utiče kralju, a ne meni, pa to je još ludje, što se usudjujete tražiti pravicu proti poštenu propalici, koji je u mojoj milosti, i koji je nećak sobarici moje ljubovnice. Prodjite se tricah, ako želite zdravo proći.“

Mudrac, koji se je bio u jutru odrekao ženskih, gostbah, igre i svadjah, a osobito dvora, bješe prije večeri od liepe gospodje oglobljen, opoji se, igraše, zavadi se, dade si izbiti oko, i bijaše u dvoru, gdje ga izsmijaše.

Sav upropašćen vrati se kući. Htjede unići, ali nadje redare i sudbena častnika, koji su ga na zahtjev vjerovnikah selili. Malo da se neobezsvjesti pod jednom lipom pred svojom kućom; tu nadje onu jutrašnju liepu gospodju, šećuć sa svojim milim ujkom, te se grohotom nasmije, vidiv mudraca povezana oka. Smrkne se: Mudrac ležaše na slami pokraj zida od svoje kuće. Groznica ga strese; u tom zaspi, a nebeski mu se genij u snu pojavi.

Genij se sjaše kano sunce. Tko si? upita ga mudrac. — Tvoj dobri genij, odgovori ovaj. — Povrati mi dakle oko, zdravlje, imetak i mudrost, prihvati mudrac. Zatim mu pripovjedi, kako je sve to u jedan dan izgubio. — To se u svietu, gdje mi stanujemo, nikad nesbiva. — U kojem svietu stanujete? upita zlosrećnjak. — Moja domovina, prihvati genij, leži onkraj zviezdah, koje ti ponad glavom trepte. — Kakova je to liepa domovina? reče mudrac; zar neima kod vas razpuščenih ženskih, koje siromaha prevara, iskrenih prijateljah, koje čovjeka u igri oglobe i oko mu izbiju, nikakovih propalicah, nikakovih velikašah, koji vam se rugaju, nehoteći vam pravice krojiti? — Ne, odgovori genij, u nas neima ništa takova. Nas nevaraju ženske, jer jih neimamo; mi se nagostimo, jer ni nejedemo; u nas neima propalicah, jer neimamo ni zlata ni srebra; nemože nam se oko izbiti, jer neimamo tiela poput vašega; a velikaši nemogu nam krivice učiniti, jer kod nas su svi jednaci.

Mudrac odgovori na to: Da čim trošite vrieme, moj dragi negladni i neželjni prijatelju? — Slastih naših nemože razumjeti čovjek, dok se neprestavi i k nam neprispije; ja sam pako došao, da te utješim! — O, prihvati mudrac, zašto niste prošle noći došli; nebih bio počinio toliko ludorijah. — Bijah kod tvoga najstarijega brata, reče genij; njegova je nesreća veća od tvoje. Kralj indižki, pri kom je bio premilostivo namješćen, dade mu sbog njeke nesmotrenosti izbiti obie oči, a sada sjedi u tamnici, okovanih i rukuh i noguh. — Liepo-li se izplaćuje, imati u obitelji dobra genija, gdje je jedan brat sliep, a drugi ćorav, jedan leži na slami a drugi u tamnici. — Sila kola lomi, odgovori genij, a sila je tvoje slobodne volje jača, nego da ju mi uzpregnemo; té da neimaš, bio bi kano ukočena makina, kojom bi mi kretali po volji; al onda nebi ni imao nikakove zasluge; nebi bio čovjek sličan Višnjemu. Ono što si htio biti mudrim, mi smo te svjetovali, a ti si kano slobodan stvor obrao neslieditи našega svieta; sám si dakle bio svojim zlotvorom. U ostalom nezna se, čemu što služi; ćorav si doduše, ali noseći tu manu uviek sobom, sjećati ćeš se nesreće, te se nećeš oglušivati nebeskih savjetah, koji će te učiniti mudrim; ali posve mudrim nećeš postati, dok se neprestaviš onamo, gdje stoluje izvor mudrosti; na tvojem se svietu treba boriti, a borba će se ti ova u mojem svietu naplatiti krunom vječnoga blaženstva.

O neostavi me nikada — odgovori mudrac, komu je nesreća zemaljska doteżčala — božanski svjetniče svojim blagim savjetom! boriti ću se dok mi sila nesmalakše, al onda se smiluj slaboći mojoj, podaj mi snage, da uzmognem i ja postati gradjaninom toga tvoga svieta, gdje neima pravomu blaženstvu ni kraja nikonca. —

Nadpisi.

Opačina ljudih.

Pregni tamo nemilice
Redom sjeći lubenice,
Od petdeset — evo gle'ni
Lubenicah razsječeni'
Jedva nadješ dobru jednu.
To ti daje sliku vrednu
Dobrih ljudih saznat broj! *Gj. R.*

Digitized by Google

Elegia.

— — — *Quod defles, illud amasti.*
Lucanus.

Osliepite sunca zraci
Mrzki danas oku mom!
Blied mjeseče, tuge znaci
Nek s' u sjaju glede tvom!
Zaniemite hladni luzi,
Čemeran mi vaš je jek —
Crno ruho sa mnom, druzi,
Navlačite za vaviek!

Odbježe me, ode žurno —
Odsvud strava i užas:
Lenke neima... sve je burno...
Drhće na men' svaka vlas!
Žaljne zovu harfe žice,
Žaljni zove duh te moj:
„Vrat' se, vrat' se jedinice
U zagrlje moje oj!“

Al' ti šutiš, grob te stište,
Grob ah crni, grob i pust,
Strašno oku pozorište
Kad razjazi tek čeljust!
Što dokopa kivno guta,
Mrak izpunja žertvam svoj, —
Rok nepazi samrt ljuta,
Podpala si kocki toj!

Krv-suze mi liju oči,
Mrzim, bjegam ovi sviet,
Tu na tvojoj klečeć ploči
Tebi vjejem duha let.
Bolno srce jekne: „Lenka!“
Dočim ode ovaj glas,
Javi mi se tvoga sjenka,
Nikad živi pravi stas. —

Još zar pamti nojca tija,
Zar još tubi mjesec mlad,
Kad smo negda i ti i ja
Ostavljali šumni grad,
I tad sami dvoje bili
Nekušajuć jada plod,
Po ruke se uhvatili,
Upravljali groblju hod.

Amo tebe čeznja mračna
Potrzala snagom svom,
Prem iz neba brezoblačna
Al' si vidla sebi grom.
Da ćeš skoro tu počinut
O cielo si znala ti,
Nemoga te sudba minut,
Dotrajala s' nježnosti!

Tebe nema!.. Men' nepoje
Ljesnih ticah svečan lik,
Sgasnule su grudi moje,
Vaplja samo dižu krik!
Mnim da vidim adu vrata,
Ostavi me zdrava sviest,
Desna meni do lakata'
Osječena ruka jest!

S Bogom Lenka, s Bogom mila!
Da b' i mene blieda smrt
Pod lagana uzev krila
U vječnosti snela vrt:
Hladni grobe, sad već nisi
Ti strašilo duhu mom,
U teb' s Lenkom bit ću — ti si
Najmiliji s tog mi dom! *Gj. R.*

Na majčinom grobu.

Stani srce, za što biješ?
Zašt proklinješ sudbe rok?
A ti oko, za što liješ
Danas groznih suzah tok?
Nije-l' za to što odbježe
U pučinu tamne mreže
Nježne majke brzi skok?..

Ah! tà to je što me tišti,
Što m' u grudma sledi krv, —
Srce bolno za njom pišti
Ka' za korom slabi crv;
Jer ma radost sva izčeznu,
Pred očima strmu bezdnu
Gledi ka'no biede vrv.

Tamo dakle gdje se blista
Serafimah strojni hor,
I gdje duša tvoja čista
Vječni sebi izbra dvor —
Tamo danas ja plačnoga
Uzdis šaljem srca moga,
Tam' upravljam uma vzor.

Otče blagi svega svieta
Kog angjelski slavi lik!
Blaženosti gdje je meta,
Gdje-l' radosti ves'o klik? —
Ha! glas čujem: „Na nebu je!“
Tam' sladosti milno struje
Na svemoćca laki mig.

I ti dušom tamo ode,
Sčekao te mira prud!
Zemske, majko, ah! nesgode
Zaboravlja t' hladna grud.
Vječna dakle pamet tvoja
O presladka diko moja,
Laka t' crna zemlja bud'! *Gj. R.*

Digitized by Google

Dugonja, Trbonja, Vidonja.

Narodna pripoviedka.

Biaše njeki kralj, star već i slab, i neimaše drugoga poroda do jedinca sina. Pozove ga jednoć k sebi i reče mu: „Ti znaš, sinko, da dozrelo voće pada i novoj se klici uklanja. I moja je glava već dozrela a težko da će ju dugo grijati sunce. No prije nego umrem, rado sam da na svoje oči gledam ljubu, koju ćeš odabrati. Oženi se, sinko.“

Kraljević mu odgovori: „Hoću, ćaćko, tebi za volju; samo da znam gdje da si tražim zaručnicu.“

Stari kralj maši se u žep, izvadi zlatan ključić i poda ga sinu: „Evo, sinko, uzmi taj ključ i popni se gore na gornje tavane; dobro razgledaj što ćeš tamo naći, pa mi tad reci koju si odabrao.“

Kraljević časa nepočasiv penje se gore na tavane. Nikad ga još nije tamo bilo i nije znao što se ondje krije.

Popevši se do najvišjeg poda, otvori zlatnim ključem željezna vrata i stupi unutar. Tu je bila prostrana u okrug dvorana, svod u njoj modar kao vedro nebo za jasne noći, a po svodu razasute srebrne zvjezdice; na tlih prostrt ćilim od zelene svile, a na okol u zidu dvanaest oblokah u zlatnih okvirih, u svakom obloku na staklu od krištala divno naslikana prilika od djevojke, s krunom na glavi, u svakom obloku druga i drugčije odjevena, a jedna ljepša od druge. Nezna kraljević od mila i udivljenja koju da prije gleda. Stojeći ovako u zabuni i neznajući koju da odabere, pričini mu se kao da se s mjesta kreću prilike djevojačke, smješeći se i namigujući na njega, rekao bi sada će prosboriti. U to opazi kraljević, da je jedan oblok zastrt bielim zavjesom; digne zavjes, da vidi što krije, — a ugleda djevojku u bielo odjevenu, na glavi joj kruna od bisera a srebrnim je pâsom opasana, ljepša je od svih ostalih, ali je lica blieda i nevesela, rekao bi iz groba je ustala. Kraljević kao da se je okamenio pred tom divnom prilikom, dok napokon prenuvši se, uzdahnu: „Ovu volim, a nijedne druge!“ To izustiv kraljević, zarumeni se dieva kano ruža, a u isti mah sve te prilike izčeznu.

Spustiv se zatim dole k otcu svome i rekavši mu koju je izabrao, dade se starcu na žao te zamisliv se reče mladom kraljeviću: „Niesi, sinko, pravo uradio, odkrivši što je zastrto bilo, i težke ćeš muke s toga pretrpljeti, što si tako ludo prosborio. Tu djevojku huda i moćna vještica zatvorenu čuva u željeznu gradu; nitko se živ dosad nepovrati, koji je pokušao izbavit ju. Al što ćemo, kraljevska se rieč neporiče; tu neima drugog lieka, sinko, već ti hajde s Bogom te kušaj sreću, i zdrav mi se opet kući povratio.“

Oprostiv se s otcem uzjaše kraljević konja i ode svietom po djevojku. Sgodi se te mu bješe jahati šumom, a tom je šumom jezdio dok mu i puta nestade. Tumarajuć ovako grmljem od klisurah do barah, neznajuć kuda kamo, začuje najedanput, gdje ga njetko viče: „Ej, stani!“ Kraljević se obazre i opazi krakastu čovječinu gdje se za njim žuri. „Ako Bog da, gospodaru! Tebi je, čini mi se, treba sluge; evo ja ću te služiti ako te volja; nećeš se kajati s moje službe, vjere mi!“

„Tko si i čemu si vješt?“ upita ga kraljević.

„Ime mi je Dugonja, a vještina? znam se protezati, a to ti, borami, nije šala. Eno, vidiš-li, gospodaru, ono ptičje gniezdo jeli na vršcu? To ću ti ja gniezdo skinuti a netreba mi se gore penjati.“

Dugonja se stane mahom u vis pružati i protezati, dok naraste visok kao što i jela; tad snimi gniezdo i sguriv se mahom opet, dade ga kraljeviću.

„Bome, more, valja ti posao; ali šta će mi ptičja gniezda kad mi neznaš kazati puta iz šume?“

„E lako je za to“ reče Dugonja, te se opet stane pružati, i za čas se izteže triput tolik kolik se vidjaše i najvišji bor u toj šumi; obazre se na okol pa reče: „Eno, onud je nam najbliži put iz šume.“ Opet se sguri, prihvati konja za uzdu, te put pod noge, i prije nego se je kraljević nadao, biaše im šuma za ledjima. Pred njima se razprostrlo široko ravno polje a za njim u daljini dizahu se visoke sivaste stiene kao zidovi od kakva velika grada, a za ovimi crne planine.

„Eno mi drugara, gospodaru, gdje ide“ reče Dugonja pokazav rukom u daljinu preko ravnine; „vrstan momak, vjere mi; vriedan bi ti sluga bio.“

„Viknì ga amo, da vidim kakav je.“

„To će malo težko biti“ odgovori Dugonja, „jer je predaleko i nebi me čuo ma kako da vičem, i dugo bi trebalo dok se amo dokotrlja; nego ću sám po njega da skočim.“ I opet se protegnu ća do oblakah, dva triput korači, posadi si drûga na rame i za časak ga stavi pred kraljevića. To je bila ljudina zamašna i trbušasta kano mješina.

„Tko si i čemu si?“ upita ga kraljević.

„Ime mi je Trbonja a meštrija je moja, što se znam širiti.“

„Ded' da vidim.“

„Bježi, gospodaru, bježi natrag u šumu“ viknu Trbonja i stane se naduvati.

Kraljević se nije umah dosjetio zašto da bježi; nu videći Dugonju gdje skokom uzmiče k šumi, okrenu i on ledja pa bježi. Al je i sila bila da pobjegne, jer bi ga Trbonja, kako se je naduo i širom širio, skupa i s njegovim doratom sigurno bio sgnječio; svuda je Trbonje puno bilo, kao da se je gora razvalila po ravnini. Napokon prestane se nadimati i odahnuv svojski sgrči se opet kakav je i prije bio.

„Vražja trbušina, kako me je potjerala“ reče kraljević sav još zapanjen od bježanja; „no takvo momče nenadje čovjek svaki dan; ajde sa mnom.“

Sva trojica krenu dalje svojim putem. Kad su došli do blizu stienah, dodje im u susret čovjek a imao je oči zavezane.

Digitized by Google

„Evo nam trećega drûga, gospodaru,“ reče Dugonja; „i njega bi valjalo da učiniš svojim slugom; nećeš ga, vjere mi, badava hraniti.“

„Tko si“ upita ga kraljević „i kako ćeš puta vidjeti kad su ti oči zavezane?“

„Upravo zato, jer su mi preveć oštrovidne, oči su mi zavezane; ja zavezanima očima tako dobro vidim kao drugi prostima, a kad mi nisu oči zavezane, vidim svaku stvar skroz i skroz; oštro-li štogod pogledam, užeć će se i planuti, a što nemože da gori, razpući će se, razprsnut i razdrobit. Zato se i zovem Vidonja.“ Zatim skinu vrpcu s očiuh i upre žarke svoje oči u stienu što se dizaše naprama njim; a stiena poče pucat, kršit se i lomit i razdrobi se na komade; za mala neosta od nje do hrpa pieska. U tom se je piesku nješto blistalo i svietlilo kano žar. Vidonja podje po to i donese kraljeviću, — a to je bilo pravo suho zlato.

„Hohó, ti si mi, more, neocjenivo momče“ udivi se kraljević; „lud bi bio, tko te nebi rado slugom zvao. Nu kad si tako oštrovid, dede gledni, daleko-l' mi još do željeznoga grada putovati i što se ondje sada radi?“

„Da si sám, gospodaru, na tvojem doratu nebi možbit ni za godinu danah tamo dospjeo; nu s nama doć ćeš tamo još večeras; upravo nam ondje večeru prigotavljaju.“

„A šta tamo radi moja zaručnica?“

„U tamnici s težkog jada
Kraljevica gine mlada.“

Na što kraljević planuvši žestokom vatrom uzkliknu: „Tko mi dobro želi, pomoz' mi ju oslobodit!“

Sva mu trojica obećaše, da će ga vjerno služiti i u svemu mu biti u pomoć. Pratjaše kraljevića kroz one stiene, kojimi je bila ravnica s ote strane prije kao zatvorena, te krenuše klancem, što ga je Vidonja svojima očima bio provrtao u tih liticah; ovako putovahu bez odmora sada preko strmenitih pustih planinah, sada kroz mrčavu i biesne bujice, a gdje bi im kakva zapreka na put stala, jedan ili drugi od družbe kraljevićeve znao bi ju ukloniti. Kad je sunce krenulo na zapad, planine bivahu sve to niže, šume svjetlije a hridi se gubihu u guštarah; sunce biaše na zahodu, a kraljević ugleda nedaleko pred sobom željezni grad; sunce zapadaše, a kraljević uljeze jašuć u grad po željeznom mostu; sunce sjede, a most se sám dignu i vrata se u isti mah trieskom zatvore; zatvoren biaše kraljević sa družinom u željeznom gradu.

Obazrevši se po dvorištu odsjede kraljević svoga dorata i dade ga odvesti u staju, — sve je za njega već kao spremljeno bilo; zatim podju sva četvorica u grad. U dvorištu, u pojati, u dvoranah i sobah gradskih svuda je bilo puno ljudskih kipovah svečano odjevenih, gospode i družine, al nitko se njih nemiče, — biahu bo u kamen pretvoreni.

Razgledavši sobe i dvorane udjoše u blagovalište. Bilo je razsvietljeno, u sred sobe stol prostrt za četvoricu, a na stolu tečnih jestvinah i do volje rujna vina. Čekahu naši putnici njeko vrieme hoće-li tko doći, al kad od nikud nikoga, bome posjedaše sami za stol, i kako su gladni i žedni bili, neokusiv po cieli dan ni mrve, blagovahu i pijahu dok im se račilo.

Poslie ručka gledaju gdje da legnu spavati; u tom se vrata širom otvore i unutar pomoli se vještica, babetina sgrbljena, u crno sva odjevena, kosa joj sieda a lice joj se požutilo i nabralo; opasana biaše željeznima trima obručima. Vodjaše za ruku dievu liepu i preliepu, u bielo odjevenu; na glavi joj kruna od bisera, srebrnim je pâsom opasana, ali je lica blieda i nevesela, rekao bi iz groba je ustala. Kraljević ju umah spoznade te skoči na noge lagane i njoj u susret. No prije nego će rieči izustiti, progovori njemu vještica: „Znam, zašto si došao, ovu bi rado kraljevnu da sebi odvedeš. Dobro, neka ti bude, ako ju budeš znao po tri noći stražiti tako, da ti neizmakne. Ako-li ti izmakne, okamenit ćeš se ti i tvoja družina, kao što su se evo okamenili i svi, koji su prije tebe došli;“ zatim ode ostaviv dievu u sobi.

Kraljević nije oka krenuo s krasne djevice. Stane joj govoriti i pitat ju svašta; al ona ni rieči; niti što govori, niti se nasmjehnu, niti na koga pogleda, kao da je iz mramora izsječena. Sjede kraljević uza nju čvrsto odlučiv da će svu noć bdjeti kod nje, da mu neizmakne; pa da bude straža tim sjegurnija, protegnuo se Dugonja poput remena i obavio se sobi oko zida; Trbonja je čučnuo do vratah te napuhnuv se tako ih je začepio, da nebi niti miš kroza nje izmako; a Vidonja namjesti se pokraj stupa usred sobe da straži. Al dugo nebilo, sva četvorica zadriemaše i spavahu čitavu noć kao zaklani; valjda ih bješe vince prevarilo.

Kad je u jutro svanulo, kraljević se prvi probudi; al eto ti jada, kan da ga je munja ošinula — kraljevne neima. Búdi umah sluge i pita ih što da rade.

„Nebrini se za to, gospodaru, taki ćemo je naći“ reče Vidonja te bistro prozorom pogleda napolje; „eno već ju vidim! sto miljah odavde ima šuma, a usred šume stari hrast, a na tom hrastu želud, i taj je želud naša kraljevna. Neka me Dugonja uzme na ledja i odmah ćemo je uloviti.“ Taki ga Dugonja digne i posadi si na rame, zatim se protegne i krene na put, svaki korak deset miljah, a Vidonja kazaše mu put.

Nemine vremena ni što bi do stotine nabrojio, i opet su se povratili. Dugonja preda kraljeviću želud veleći: „Pusti ga na tle, gospodaru!“ Želud pade na tle, i u isti mah pojavi se dieva uz kraljevića.

Tek se sunce izza gorah na iztoku pomolilo, otvore se širom vrata i unutar stupi vještica podsmievajući se zlobno; kad al dievu opazi, pomrči u licu, nješto zamrmlja — i prask! jedan joj obruč puknu na tielu i pade na tle. Uze vještica djevojku pod ruku i odvede ju sobom.

Sav onaj dan neimaše kraljević drugoga posla, nego hodaše po gradu i okol grada, i dosta je toga bilo čemu da se čudi.

Digitized by Google

Svuda u gradu i okol grada činjaše se kao da je u jedan isti mah sav život izginuo. U jednoj dvorani nadje naš kraljević neku junačinu kako je sabljom zamahnuo kao da će da koga razpolovi; maše se, al' se nedomaši, jer se je u taj par u kamen pretvorio. U drugoj opet sobi biaše neki delija kako je, bježeći pred kime, spotaknuo se na pragu; pade, al' nedopade, okameniv se u taj par kako će na nos pasti. U kuhinji kod ognjišta sjedjaše momak spremajući desnicom zalogaj pečenja u usta a lievom rukom čašu vina dižući; zalaže al' nezaloži, — te se je tako otvorenim ustima u kamen pretvorio. — A i drugo mnogo koješta vidjaše se tude u kamen pretvoreno onako kako je bilo i što je upravo radilo u onaj čas kako je vještica izustila kobne rieči: „Da s' okamenite!" I liepih jedekah imaše u staji okamenjenih i paripah, a sve u gradu i okol grada mrtvo i pusto: imaše drveća, nu bez lišća; livade su bile, al nebiaše na njih ni vlata trave; i potok je bio, al nije tekao; nigdje ptice pjevačice, niti na polju cvietak cvjeta, niti u vodi riba pliva.

Jutrom, u poldan i u večer nadje kraljević gotov ručak i svega do volje za se i za svoju družinu: jela su se sama donosila a vino se je samo točilo. A kad je bilo poslie večere, vrata bi se sama otvorila, vještica unišla i dovela sobom kraljevnu da ju kraljević noćju straži. Al ma kako bi se sva četvorica sanku otimala, ništa im to nehasni, opet su zaspali i noć prespavali kano zaklani. Pa kad se zorom kraljević od sna probudi, kraljevne opet neima. Skoči na noge i stane drmati Vidonju: „Hej, ustaj more! znaš-li gdje je kraljevna?"

Taj pako razabrav se od driema progleda i reče: „Eno, nadjoh je; dviesta miljah odavde je visoka gora, a u toj gori ljutac kamen, a u njemu sitni alem-kami, i taj je kamen dragi naša kraljićna. Ako me Dugonja tamo donese, ulovit ćemo ju."

Uze ga Dugonja umah na ledja, protegnu se te ide — svaki korak dvaest miljah. Vidonja pako upre žarke svoje oči u goru, gora se razdrobi, litica razprši se na komade a medju razmrvljenim kamenjem blistaše se alem-kamen dragi. Uzeše ga i donesoše kraljeviću; taj ga na tle pusti i umah se pred njim pomoli kraljevna. Kad malo zatim vještica dodje i kraljevnu opazi, sievnu joj oči ljutom srdžbom — i prask! opet jedan obruč na njoj pukne i odleti. Škripljuć zubima uze kraljevnu za ruku i ode š njom.

Taj im dan opet onako prodje kao i sinoć. Kad je bilo poslie večere, dovede vještica opet kraljevnu, pogleda kraljevića izpod oka i posmješno mu reče: „Vidit ćemo, tko je jači, ti ili ja!" zatim ode.

Bore se naš kraljević i njegova družina svakojako s težkim driemežom što ih opet hrvati poče, niti legoše niti sjedoše, već hodeć amo tamo hćahu da prevedu noć búdni, al sve badava, — il' što niesu mogli odoljeti vinu, ili im je vještica učinila: jedan za drugim zaspi hodeći, a kraljevna im se opet izgubi.

U jutru kad se kraljević probudi i kraljevne nevidi, stane budit Vidonju: „Ej, ustaj more, pa gledni gdje nam je kraljevna!"

Vidonja dugo gledaše, dok napokon reče: „E daleko je, gospodaru; trista miljah odavde je Crno more, u sred mora na dnu školjka, a u toj školjki zlatan prsten — i taj je prsten naša kraljevna. No nebrini se zato, ulovit ćemo ju. Ali danas neka Dugonja i Trbonju sobom uzme; jer ćemo ga trebati." Dugonja posadi si na jedno rame Vidonju a na drugo Trbonju, protegnu se do oblakah, te hajd k Crnom moru, svaki korak triest miljah. Kad su došli do Crnog mora, pokaza mu Vidonja gdje da vadi školjku iz vode. Dugonja pruža ruku i proteže što je ikad mogao, al do dna mora nije dosego.

„Čekaj, pobro, da ja kušam" reče Trbonja te se napuhnu dok mu je trbuh popuštao, legne na obali pa stane bome more piti. Za malo opadne voda tako da je mogao Dugonja lako na dnu školjku doseći. Izvadi iz nje prsten, uzme si drugare na ramena te se požuri natrag u grad. Putem mu je Trbonja ipak dotežčao, pa kako da nije, kad mu biaše u trbuhu polak mora; strese ga dakle u nekoj širokoj dolini, da mu s ramena na zemlju pade. Kako je lako opao, sva se dolina u čas vodom zaplavila; jedva je Trbonja i sám izplivao.

Kraljević je medjutim u gradu mučne čase boravio u brigi i nemiru; već biaše na iztoku zora zarudjela, a družine mu jošte natrag neima; svanjuje, a njegova nevolja raste kao i svjetlost na izhodu; studen mu znoj čelo probija. Već se sunce izza gorah pomalja kano tanka žarena pruga — u tom se i vrata trieskom otvore a na vratih ukaza se vještica; razgleda se po dvorani i videći da kraljevne neima, udari u djavolski smieh te unidje u sobu. Al u isti čas lup! puknu oblok a na tle pade zlatan prsten, i kraljevna se opet pojavi uz zaručnika svoga.

Videći Vidonja što se u gradu sbiva, kazaše Dugonji; a ovaj izmjeri brže bolje do dva tri koraka i baci prsten kroz oblok u sobu. Vještica ciknu kano ljuta zmija, — u to prask! i treći na njoj obruč puknu; u taj čas vještica gavranom se pretvori i odleti razbitim oblokom napolje.

Odmah zatim i krasna dieva progovori zarumeniv se kano ruža, i zahvali se kraljeviću što ju je oslobodio. U gradu i okol grada na jedanput sve oživi: onaj koj je bio sabljom zamahnuo, domahnu u zrak pa spravi sablju u korice; onaj koj se bio spotaknuo na pragu, dopade na tle i pipa si nos, da-li mu je još ciel; a onaj u kuhinji turi zalogaj u zube i zalije ga vinom, i tako svatko nastavljaše i dovršaše što je upravo onda radio kad se je okamenio. U stajah veselo čepkahu i hržahu konji; drva listahu, na livadah procvalo kitno cvieće, visoko u zraku propjeva ševa pramaljetna, a u bistroj vodi vrve igrajući sitne ribice. Svuda živo, svud veselo!

Sakupe se zatim u dvorani, gdje je bio kraljević, delije, što biahu dotle u kamen pretvoreni, te mu zahva-

Digitized by Google

ljuju na slobodi. Al se kraljević otima njihovu blagodarenju veleći: „Da mi nisu u pomoć prispjele vjerne moje sluge, Dugonja, Trbonja i Vidonja, i ja bih sám sada bio što ste i vi bili.“ Odmah zatim krenu na put da se povrati staromu otcu svome, povedav sobom svoju zaručnicu i sluge svoje Dugonju i Vidonju, i svi ga delije iz željeznoga grada pratiahu. Na putu sastanu Trbonju, te i njega sobom povedu.

Stari kralj prosu suze od radosti kad mu se je sin povratio; nije bo se više nadao da će ga ikad još živa ugledati. Nije dugo vrieme postajalo i sakupe se u kraljevskom dvoru sjajni svatovi, a medju njimi i svi delije, što ih je bio kraljević oslobodio. Pirovahu veselo i slavno tri nedjelje danah. Kad je bilo po svatbi, najave se kod mladoga kralja Dugonja, Trbonja i Vidonja, moleći ga da ih službe oprosti, jer su nakanili da idu opet svietom za poslom. Kraljević ih nagovaraše svakoj ako da kod njega ostanu: „Sve ću vam dati štogod vam treba za života i netreba vam ništa raditi.“ Nu njim nebiaše po voljí ovakvo bezposleno življenje, te se s kraljem liepo oproste i odu u bieli sviet. I dan danas se jošte negdje po svietu skitaju.

Opaz. Ovu smo českú narodnu pripoviedku, koja nam se čini osobito vriedna uvaženja, izvadili iz knjige „Perly české“ zvane, gdje ju je po pučkom kazivanju priobćio i sa nekimi poviestmi sličnog sadržaja u germanskih narodah prispodobio vješt kupilac i tumačnik českih nar. pripoviestih i pjesamah, g. K. Jaromir Erben. Željeli bismo, da nas izvjeste gg. sbiratelji pučkog kazivanja, da-li imade i jugoslavenskih sličnih pripoviestih i u čemu se po prilici od ove razlikuju. — Glede sadržaja g. Erben ovako tumači allegoričko znamenovanje ove pripoviedke:

Stara moćna vještica (kojom smo izmienili českog „černokněžnika“ t. j. vještca, vilovnika) to jest: zima, zimsko vrieme, — čuva zatvorenu u željeznom gradu: pod ledenom korom — liepu kraljevnu: ljetno vrieme, živuću prirodu, — i skriva ju u zraku, u zemlji i u vodi: priroda se naime javlja u ta tri življa (elementa), nu zimom je njen život u njih kao svezan i zakopan. — Dodje mladi kraljević: proljetno sunce — da si izbavi zaručnicu; u tom mu se pridruže tri pomoćnika: naimo narav djelujuća trostrukim svojim načinom, — i njihovom snagom kraljević dievu u zraku, u zemlji i u vodi izbavlja: suncem se naime razgriju i raztale ta tri življa i sami iz sebe život puštaju, priroda u njih oživi. — Vještica nadvladana izčeznu a kraljević se s dievom vjenča: zima minu a traci proljetnog sunca spajaju se sa zemljom, sa zrakom i s vodom, ugrievajući ih, te tako uzrokuju rodnost i razplod u prirodi.

U Lužčiću.

Dodje svibanj s cvjetnim pramaljećem,
Nasta razkoš uzorita jara,
Cvati prirod' s proljetnoga dara:
Gora liščem, polje bujnim cviećem.
K Lužčić-gaju želja me odnese,
Gdje s' slavulji milo oglasuju,
A pčelice u zeleni zuju,
Dok ju sunca biser-traci rese.
Raznog vidih tu nicati bilja,
Kitno cviće, ružu vonjaticu,
Na rosnatoj tratini zelenoj;
Ubrah sebi smilja i kovilja;
Gdje si ljubo? evo potočnicu,
Uspomeni posvetu ljuvenoj. *Lj. L.*

Crne oči.

(Siciljanska pjesma),

O vi žarke crne oči
Pune ste mi tajnih moći'
Kamo pogled vaš poskoči!
Kad bi samo činit htile
Razorile, rastavile
Svega svieta bi vi sile. —
A mo'e srce da odoli,
Vaše striele da preboli,
Za milost vas nezamoli?
Kud mu jakost, kud mu snaga
Da žestoke vas premaga
Ljuba oka nezadraga? *Lj. L.*

Poklon.

Pčela lieta brižno svuda
Biruć meda po cviječu,
Počme odmah u proljeću,
Nit u ljetu štedi truda.
Neštedi ti ona truda
Spuščajuć se u doline
I uzlićuć na visine,
Ak' i smrt ju čeka huda.
Nasljedovat ću te, pčelo!
Okol ruža' i ljubica'
Obilazeć svedj veselo.
Plest ću tada vience smjelo
Te kititi krasna lica
Hrvatskieh ljepotica'. *) —?

---

*) Vederemmo! — Očekivajuć, da će se ovo obećanje obistiniti priobćujemo ovaj „poklon,“ ne pako kao sonet, kao što se nemože sonetom zvati ni pjesmica „u Lužčiću“ (Lužčić: gaj blizu Karlovca). *Ur.*

Digitized by Google

POVJESTNICA; NARODO- ZEMLJO- I PUTOPIS.

Varaždin

s gledišta povjestničkog.

Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. *)

Varaždin, glavni varoš županije varaždinske, leži četvrt sata od Drave u liepoj ravnici, bogatoj široko i daleko žitorodnim poljem, te imućnimi seli i plemić kimi dvorovi. Mjesto ovo stojalo je po svoj prilici već za *hrvatskih kraljevah;* jer u jednoj povelji kralja Bele III. od god. 1183. kojom taj kralj potvrdi darovanje Varaždinskih Toplicah kaptolu Zagrebačkomu, spominje se župan varaždinski *Bela,* koji u vrieme kralja Bele II. (1131 — 1141) biaše oteo iste *Toplice*, a u rečenoj povelji god. 1183 spominju se medje što su se ticale granicah mještjanah *Varaždinskih* (ascendit ad magnum montem ad viam ubi jungitur cum Varestiensibus). Čini se, da je već onda stojao ovdje takodjer utvrdjeni *grad* (castrum), jer god. 1193. spominje se i drugi župan Varaždinski *Stjepan*, a župani nazivahu se samo od onieh mjestah, u kojih biahu utvrdjeni gradovi. Kralj Andrija II., bivši god. 1204. zatvoren u gradu *Kneginec* blizu Varaždina, i primajući tu mnoga dobročinstva od Varaždinacah, spominje god. 1209. takodjer *grad* (castrum) Varaždinski i župana *Zakariju*, davši Varaždincem povelju, kojom podignù mjesto (villam) na čast slobodnoga kraljevskoga varoša sa svimi onimi pravicami i povlasticami, koje onda dobivahu i ostali slobodni varoši po Hrvatskoj i Ugarskoj.

God. 1220. spominje se kao župan Varaždinski *Ochuz* ili *Ochyz* (Okić) zajedno ban čitave Slavonije, i dvorski župan kraljice. Za vrieme navale tatarske pod kraljem Belom IV. god. 1241. biaše županom Varaždinskim *Ernej*, koji u bitki kod Šaja kralja Belu sa svojim konjem spasi, zadobivši tom prilikom više ranah. Zatim je pratio isti *Ernej* kralja Belu u Primorje hrvatsko, braneći ga i tamo od Tatarah. Isto tako hrabro vojevao je u ratu proti hercegu od Austrije, u kojem je ubio njemačkog njekog vodju i glavu mu odsjeko, zarobivši ujedno njekog velikaša Prencela. [1]) Za ova junaštva dobio je župan Ernej god. 1242. od kralja Bele IV. četiri sela na blizu Varaždina, te š njimi i grad Kneginec (Keneginch). [2])

U to vrieme pretrpiše Varaždinci mnogo štete i nevolje od divjih Tatarah, zašto im kralj Bela IV., povrativši se onamo, mnoge kuće popraviti i razgrabljeni imutak povratiti dade. Medju ostalim obdari on samostan reda hospitalitah sv. Ivana, sa seli: Gornji i Dolnji Ključan ili Kočan. Taj manastir sa seli predan je oko god. 1530. redovnikom družbine sv. Franje, koji su imali kasnije radi istih selah velikih pravdah s Ježuviti, dok ih napokon god. 1634. njim nepredadu.

Godine 1295. potvrdi Andrija III. prava i povlastice Varaždinske podieljene po Andriji II. — God. 1357. oslobodi kralj Ludovik gradjane od gospodarstva županah i vlastnikah gradskih (a potestate comitum modernorum et futurorum duximus eximendos), a ovu povelju potvrdi Sigismund kralj god. 1397. Biahu tada vlastnici *Bebeki.* — Nu već god. 1435 darovà kralj Sigismund svome tastu *Hermanu grofu Celjskomu* i *Zagorskomu* grad i varoš Varaždin zajedno s gradovi *Vinicom* i *Kamenicom*, bivši mu jur god. 1399. darovao čitavo *Zagorje* sa svimi gradovi. Ovaj Herman postavi odmah u grad svoga kapetana, koji upravljaše zajedno s varošem, te od onoga vremena sve do god. 1848. uzdržà se ova čast, koja je gradjanom Varaždinskim zadala mnoge neprilike. God. 1442. povrati istinabog *Ulrik grof Celjski* gradjanom njihova prvašnja prava, ali pozdniji vlastnici grada prisvajahu si uviek sve do današnjega vremena njeku osobitu vlast nad cielim gradom [1]). God. 1438. naložio je kralj Albert gradjanom uslied, osude kraljevskoga suda, da imadu jednoga čovjeka u svoje ime poslati u Budim na sveti boj, ili dvoboj, s *Ivanom Vragovićem* ili Erdôgom, bivši po ovom obtuženi da su silom oteli mnoga pisma i povelje susjednih vlastelinah. Varaždin poslà zaista svoga čovjeka, koji u dvoboju Vragovića nadvlada, ali se ime toga čovjeka žalibože nezna (Ebner). Po izumrtju knezovah Celjskih spade Varaždin na udovu posljednjega Celjskoga Ulrika *Katarinu Brankovićevu* [2]), koja god. 1460. htjede da taj grad zajedno s mnogimi drugimi gradovi proda caru Frideriku za 29000 dukatah. Nu još iste godine prekine ona ugovor poradi grožnje kralja Matijaša i predade grad 1461. svome poočimu i tadašnjemu banu *Ivanu Vitovcu* knezu Zagorskomu. Tri godine kasnije (1464) potvrdi kralj Matijaš gradjanom varaždinskim stara prava dana im po kralju Andriji II. i podieli im dne 8. srpnja iste godine službenu pečat s kulom i trimi riekami, koju grad još danas upotrebljava. God. 1487. dobi vlastničtvo nad Varaždinom i nad čitavim Zagorjem nezakoniti sin kralja Matijaša *Ivan Korvin*, koji god. 1487. zapovjedi varoškomu kapetanu *Blažu Borševaju*, da brani gradjane proti nasilju i proganjanju svoga gradskoga kapetana *Petra Mora*. Po smrti Ivana Korvina spade Varaždin s mnogimi drugimi gradovi na njegovu udovicu

*) Izvadjeno iz povećeg rukopisnog djela, koje se za tisak pripravlja pod naslovom: „*Historički opis Hrvatske, Slavonije i Srieme sa svimi gradovi, gradinami, razvalinami, obkopi, monastiri, znamenitimi crkvami, crkvišći, starinami i ostalimi znamenitostmi.*“

[1]) Arkiv varoši Varaždinske, izvorna povelja.

[2]) Sliedećih godinah spominju se ovi župani: god: 1244. župan *Mihalj*; — 1256 — 58. *Andrija*; — 1263. *Moys*; — 1272. *Henrik* i *Irnej* (*Irneus* ban i župan); — 1273. *Stjepan*; — 1345 *Stjepan* zajedno župan Železne i Šoprunske županije; — 1346. *Ivan* sin *Osla*, zajedno župan Železne i Šoprunske županije.

[1]) Znamenito je da se već u ovo vrieme (god. 1425.) spominje *Capitulum Varasdinense*, kojemu se pravi početak nezna.

[2]) Pod njom biaše upravitelj grada *Martin Katzendorfer*.

Digitized by Google

Beatricu Frankopanovu, a po ovoj na njezinog drugog muža *Jurja markeza Braniborskog*, ujaka kralja Vladislava IV. Za vrieme gradjanskih ratovah medju Ferdinandom I. i Ivanom Zapoljem, bio je vlastnik grada i varoša Varaždinskog *Stjepan Bátori*, nadvornik Ugarske, koji ga dobi od Ludovika kralja na dar.

Ovaj Bátori morade grad silom osvojiti po *Pavlu Kečkešu,* kojega iz zahvalnosti načini kapetanom gradskim. Isti *Kečkeš* činio je velika nasilja gradjanom i postupao s njimi sasvim kao s podložnici, tvrdeći da gradjani nisu drugo nego kmetovi gospodarah gradskih. On im naloži danak po svojoj volji, zabrani im u Dravi i u drugih potocih loviti ribu i birati zlato, prisili ih s nova po staroj navadi svoje pravde prizivati pred gradski sud, vojevati pod kapetanom gradskim na njegov poziv, plaćati desetinu od svojih dohodakah itd. Tim nije čudo, da su gradjani Varaždinski u ono vrieme, kad se ban *Krsto Frankopan* za stranu Zapoljevu proti Ferdinandu i palatinu Bátoru podignuo, u srcu odmah k njemu pristali, i čim isti ban pred Varaždin dodje, obsjednuvši ga, poslali su gradjani u *Zamlače* pred bana svoje poslanike, pod tadašnjim svojim trećim sudcem *Skasićem*, dočim je prvi sudac Šimun *Sèršić* u to doba u Vinicu otišao bio. Ostali gradjani biahu *Ivan Moslavac* i *Ambroz Mesar*. Ovi došavši pred bana Frankopana s ključi gradskimi, te s darovi i hranom, izjavili su želju svojih sugradjanah podložiti se Ivanu Zapoljskomu, moleći bana da što prije sa svom vojskom dodje u Varaždin. Oni mu pokazahu takodjer najslabije strane obsjednutoga grada, i obećahu mu predati svoje topove, olovo i prah proti Ferdinandovoj posadi gradskoj, kojoj biaše privremeni zapovjednik *Karrara,* budući da je *Pavao Kečkeš* sa 300 konjanikah otišo bio u Budim [1]). Drugi dan primaknu se ban Frankopan bliže ka gradu s čitavom vojskom, nu već treći dan pogodi Frakopana iz grada Varaždina topom bačeno zrno, te njegovom smrtju spasi se grad i čitava vojska Ferdinandova, što biaše preko Drave pred Frankopanom u Štajersku pobjegla. O tom nesretnom slučaju pripovjeda suvremeni pisac Ivan Zermegh, rodom iz Križevačke županije, koji tada u taboru Frankopanovom biaše, sljedeće:

„Biaše večerno doba, kad se u logoru (pred Varaždinom) Ivan *Banfi*, Ivan *Tahi* i moj tast (Mihalj Tomadovci) na kartah igrahu, a mi mladići gledasmo ih. U gradu izpališe dvie lumbarde, koje barbate zovu, a malo zatiem izpale i treću ručnu. Nebiaše tomu dugo što zatiem dotrči dečak kneza (Frankopana) govoreći, da mu je gospodar pogodjen zrnom iz lumbarde.“

„Poplašeni svi i zabunjeni tom viestju ostaviše igru i potekoše na polje iz šatora, a mi ih sliedismo; kad eto nadodje na konju sjedeći knez.“

„Prvi poteče k njemu *Ivan Tahi*, pitajući ga za zdravlje; on odgovori „kako Bog hoće“ te odsjede s konja. *Ivan Banfi* htjede da mu pomogne, nu knez mu to zabrani, i premda rana smrtna biaše, dodje ipak bez tudje pomoći u svoj šator. Dovedoše liečnike da razvide ranu i ako mogu kojim liekom da pomognu. Vidivši oni ranu iz koje već blato poviri, biaše bo rana med popkom i stegnom, prestadoše liečiti, jer je knez ćutio da mu je udario posljednji čas. Pozovu se svi glavari što biahu u taboru, gospoda i plemići, i stade im govoriti knez: da neodstupe od onoga što su započeli, nego da svrše obsadu i da osvoje grad, što im je osobito preporučao, pa da zatiem prebace Dravu, da se sjedine s Magjari i s prognanim kraljem, te da vjernost činom pokažu. Zapovjedničtvo pako vojske preporuči *Ivanu Tahu*, koji na granici turskoj odgojen, velika je junačtva vidio i čuo. Obrekoše svi da će izpuniti što zapovjeda, ali se drugačije sgodi. Jer još onu istu noć, što sliedjaše, neostade nijedan pješak u taboru. I mene samoga odveli su moji kmetovi što biahu u taboru, preko brda i grmja u svojinu moju. Čuo sam kasnije, da se je sva vojska razpršala, te da sám knez ostà sa svojom jednom tisućom konjanikah.“

„Ovi dovedoše umirajućega kneza u *Martijanec,* te ovdje svrši svoj život predobar taj junak. — Tamo staviše mrtvo tielo njegovo na kola, te ga povedoše prema *Koprivnici* k svojim ljudem. Nu njemačka stranka (Germanica factio) čuvši glas o njegovoj smrti, podje za njime u potjeru i stigne ga na putu. *Ludovik Pekri*, kojemu je mnoge gradove pokojnik silom oduzeo, zlostavi ovdje pokojnikovo tielo i obruži ga još mrtvoga, nu *Ivan Karlović* rodjak knežev, ljuto ga zato opsova i obrati ga na pravi put. Tako biaše doveženo tielo do *Koprivnice*, te ovamo dodje pokojnikova nevjesta (sponsa) *Katarina Dragovićeva*, udova Vladislava *Knežića* (Kanižaj) i spremi sve što biaše potrebno za svetačni pogreb, te zatiem biaše mrtvo tielo pratjeno od nevjeste u *Modruš* i tamo u raki djedovah čestno sahranjeno. Po njegovoj smrti klonuli su duhom svi što su sliedili stranku Ivana u Hrvatskoj i Slavoniji a takodjer i u Ugarskoj. [1])“

Nadvornik Bátori, vlastnik grada Varaždinskog, osveti se ljuto na gradjanih poradi njihove privrženosti prama Frankopanovoj stranki. On im otme sva njihova sela s kmetovi, i dohodke vinske, „goršćina“ zvane, naloži im da mu imadu svake godine 100 zlatnih ugarskih forintih plaćati, nametnuvši im još druge kojekakve danke. Poslie smrti Bátora spade vlastničtvo grada Varaždina na njegovu udovu, a po ovoj na *Ludovika Pekra*, za kojega se po drugikrat udade. Pod svimi ovimi biaše zapovjednik gradski *Pavao Kečkeš*, preko dvadeset godinah. God. 1541. zapovjedi kralj Ferdinando da vlastnici gradski nemaju tražiti od gradjanah danak od

[1]) Relatio Inquisitionis pro parte castri Varasd, quoad prestationes et obligationes civitatis et civium Varasd. a. 1551. Principi submissa (rukopis), i Joannis Zermegh Historia rerum gestarum inter Ferdinandum et Joannem (Scriptores Rer. Hung. T. II. p. 390.)

[1]) Joh. Zermegh Hist. Rerum gestarum inter Ferdinandum et Ioannem (Schwandtner Scriptores Rerum Hung. T. II. p. 390.)

Digitized by Google

100 dukatah, što su ovi na dan sv. Mihalja svake godine plaćali, već da taj dana k obrate na uzdržavanje plieniteljah (Plagiarios) kojimi su bran ili granice tamošnje [1]). Godine 1547. pogori velika strana varoši, te jedva što se gradjanji od svojih prijašnih nesrećah i nasiljah im načnijenih oporave, kadno im u novom gospodaru baronu *Ivanu Ungnadu* dodje i novi progonitelj.

Ovaj baron *Ivan Ugnad* od *Soneka*, imenovan g. 1549. banom i vrhovnim županom i kapetanom Varaždinskim, dobi zajedno grad Varaždin kao vlastničtvo, te počini gradjanom, kao samosilni gospodar gradski, velike štete i nepravde, otimajući im kuće, polja, zemlje, vinograde i šume, namećući im nove terete svakojakih daćah i pošiljajući proti njim ne samo svoje stražare nego takodjer turske zarobljenike, pustivši ih iz tamnice kao gladne vuke da idu robit i plienit gradjansko blago. U svemu tomu podupiraše ga vierni njegov kastelan *Juraj Waller*. Nemogavši gradjani nadalje ova nasilja podnieti, potuže se proti njemu pred samim kraljem Ferdinandom, koji god. 1551. zapovjedi kaptolu Zagrebačkom, da u pravdi gradjanah proti Ungnadu sasluša ovoga i svjedoke. Kaptol Zagrebački poslà u tu svrhu svoga kanonika Mirka od Velike, koji pridruživ se kraljevskomu čovjeku Mihalju Szent-Ivanju sasluša u Varaždinu sto i pet svjedokah. Iz izpovjedanja ovih svjedokah, koji biahu većom stranom svećenici, plemići i ljudi Ungnadovi, proizišlo je: da su gradjani Varaždinski od vremena *Ivana Korvina* uviek od vlastnikah gradskih više kao kmetovi i podložnici nego kao slobodni gradjani smatrani bili, te tako trajaše samosilje *Ungnadovo* i unapred, a poslie njega pod njegovimi sinovi *Ludovikom i Krstom*.

U vrieme vlastničtva Ungnadskog padaju dvie znamenite sgode koje ovdje mimoići nemožemo. Prva je razprostranjivanje nove vjere protestanske, a druga ustrojenje generalata Varaždinskog ili slovenskog. Nova vjera uvuče se u Varaždin iz Medjimurja, te iz Štajerske i Koruške, gdje joj s jedne strane prijatelji biahu knezovi Zrinjski, a s druge strane stališi Štajerski i Koruški, a med ovimi sámi vlastnici grada Varaždina baroni *Ungnadi*. Nova vjera nadje najviše privrženikah medju slobodnimi gradjani, a biaše mnogo poticana knjigami što su u novodignutoj *tiskarnici* u *Nedelišću* tiskane i pisane od župnika *M. Bučića* i njekih drugih. Iz pomenutog mjesta *Nedelišća* bila je kasnije prenešena *tiskarnica* u *Varaždin*, te prve knjige što su ovdje god. 1587. tiskane, biahu knjige mističke od božjega janjeta od *Blaža Škrinjarića* i pisma i govori Erasma Rotterdamskog od *Ivana Pèrgošića*, sliedbenika nove vjere.

Varaždinski generalat ili krajina vojnička, najprije krajina slovenska (windische Gränze) nazvan, ima svoj početak najviše zahvaliti kralju Ferdinandu II. a svoj razvitak nadvojvodi Karolu. Gore spomenuti Ivan Ungnad biaše prvi zapovjednik pogranične vojske hrvatske (Gentium Haereditariarum in Slavonia Capitaneus). A nadvojvoda Karol ustroji oko g. 1576. istu krajinu sasvim s nova, te upravljaše njome skoro neodvisno, sjedeći u njemačkom Gradcu kao vrhovni načelnik novoustrojenog vojničkog vieća. Grad Varaždin, po zapoviedi kraljevah Ferdinanda I. i Maksimiliana, god. 1541. i 1575. s nova utvrdjen i zidovi i bedemi opasan, biaše postojani glavni stan generala ili zapovjednika čitave granice Varaždinske, koja se je protezala od *Drave* do *Save*, te ovo zapovjedničtvo, gradjanom i stanovničtvu okolice Varaždinske mnogo teretno, stolovaše ovdje sve do vremena carice Marije Terezije, koja granicu s nova preustroji.

Po smrti Ivana Ungnada biahu vlastnici grada i varoši Varaždina, njegovi sinovi Ivan i Krsto Ungnad, koje kralj Ferdinand I. g. 1557. načinivši ih ugarskimi plemići, ujedno velikimi župani Varaždinskimi naimenova. Ovi nastaviše ona progonstva, koja njihov otac započe, bivši pomagani podobro od glavara Varaždinske krajine *Luke Sekelja* od Ormuždа, i od ostalih. Proti njim potuže se višekrat gradjani Varaždinski, našto biahu god. 1558. poslane u Varaždin kraljevske komisije s palatinom *Tomom Nadaždom* i biskupom Kninskim *Ivanom Ujlakom*, ali bez svakog dobrog uspjeha za gradjane. Istim uspjehom postupahu i po kralju Maksimilianu 1565. imenovani komisari grof *Nikola Zrinjski*, meštar tovarnik, — grof *Petar Erdödy*, ban hrvatski, grof *Juraj Drašković*, biskup Zagrebački, i podban *Ambroz Gregorianec*.

Godine 1582. prodade *Krsto Ungnad* grad Varaždinski stališem Štajerskim, te *Ivan Auer* načelnik tridesetnicah slavonskih, dobi nalog da ga izruči istim stališem. Za predaju i za primanje biahu od strane Ungnadove imenovani: *Gašpar Druškovečki* od Druškovca i gorespomenuti *Ivan Auer*, od strane štajerskih stališah baron *Teufenbach i Majerhofen*, u ime pako nadvojvode Karola vojni savjetnik *Vilhelm Vindišgrätz*, baron od *Valdsteina i Jonas Vilferadorf*. Ovi isti popisaše god. 1584. sve stvari što su pripadale gradu. Ali ista prodaja i predaja bude doskora opet uništena, jer su se proti njoj podigli bili svi stališi hrvatski.

God. 1585. uzme za ženu *Toma knez Erdödi* jedinu kćer Krste Ungnada *Mariju* i dobi po njoj grad Varaždin a po njemu dodje grad taj na porodicu *Erdödsku*, koja ga još danas drži. Toma *Erdödi* nastavi koliko je ikako mogao još većom silom ona progonstva proti gradjanom, koja su ovi pretrpili od Ungnadah, te sila Erdödah ojača još više, kad kralj Maksimilian Tomu g. 1588. načini velikim županom, a kralj Rudolf gd. 1607. istomu Tomi vrhovno županstvo Varaždinsko na viečna vremena podieli. — Počam od *Tome Erdöda* g. 1585. biahu dakle do danas vrhovni župani Varaždinski, te ujedno vlastnici grada, po svjedočanstvu zapisnika uvodah i obnovah županije Varaždinske, sliedeći: Erdödi Toma 1588 — 1620. — Sigismund Erdödi 1621 — 1635. — Juraj 1636 — 1665. — Aleksander 1665

1) Arkiv grada Varaždinskoga.

Digitized by Google

— 1678. — Mirko 1682 — 1699. — Juraj 1690 — 1711. — Aleksander 1711 — 1727. — Juraj 1727 — 1752. — Anton 1755 — 1770. Ivan 1770 — 1772. — Krištofor 1772. Aleksander 1784 — 1793. — Ivan Nepomuk 1793 — 1806. (pod njim 1797. knez Anton Amadé upravitelj). — Karol 1806. zajedno njegov upravitelj Aleksander 1806 — 1824. — Juraj 1824 — 1831. — Ivan Nepomuk upravitelj 1831 — 1845. i sadašnji vlastnik grada. — Mirko Lentulaj upravitelj od 1845 — 1849.

Pod Ungnadi i pod Tomom Erdödom popravljen i povećan je takodjer grad Varaždinski. Prozori palače biahu ukrašeni slikarijom na staklu, od koje su grbovi Ungnadski i Erdödski do danas sačuvani; zidovi urešeni njihovimi grbovi, gornja kapela sv. Lovre prizidana itd. a god. 1591. utvrdjeno je snova platno (zid) s bedemi oko grada i varoši; a varoš je opet popravljena god. 1598. poslie kako je na novo izgorjela.

God. 1599. poslao je kralj Rudolf grofu Tomi Erdödu, uslied velikih tužbah gradjanah Varaždinskih, strogu zapovied, da ih unapred u svojih starih pravih i povlastnicah nevredja; da im neotima konje za svoju porabu i da ih nepsuje i neproganja, budući da nisu njegovi, nego kraljevski podložnici (postquam non tui sed nostri sunt subditi). Osobito mu naloži: da ih nevredja ružnimi psovkami, kao što je sudcu varoškomu poručio bio da će mu izćupati kosu i da je lupež zajedno s gradjani itd.

God. 1609. imenova kralj Matija opet novu komisiju kraljevsku da razvidi tužbe gradjanah što su imali proti Tomi Erdödu. Predstojnik ove komisije bio je *Ivan Drašković*, koji 1610. obedvie stranke pomiri, te ovo pomirenje potvrdi sám kralj Matija.

God. 1628. počeli su u Varaždinu naseljivati se *Ježuviti*, pozvani od njekoliko gradjanah, koji su izradili da im se varoška župna crkva i učiona sa svom prinadležnošću povjeri. Grof *Sigmund Trautmansdorf* ostavi im 7000 fr. i sav svoj nepokretni imutak a grofica *Margarita Tonhauser* obeća da će im sagraditi Collegium. Nu jedva što su se Ježuviti njeko vrieme bavili u Varaždinu, zapletu se u pravdu s redovnici sv. Franje poradi selah Gornji i Doljni *Ključan* (Kočan), koje od njih biaše kupio grof *Trautmansdorf*, ostavivši ih, prije nego ih je izplatio, Ježuvitom. God. pako 1634. porodi se u magistratu i med gradjani čitava buna proti Ježuvitom. Na čelu ove bune biahu varoški sudci *Nikola Lučinić* nazvan *Vindak* i *Gašpar Mikešfalšvaj*, te uza njih gradjan *Petar Rigjanec* sa svimi skoro gradjani. Ovi obtužiše Ježuvite ponajviše s toga, što su zauzeli upravljanje župe bez privoljenja sviuh gradjanah, i potvorahu ih da su više udovah i udatih ženah na smrtnoj postelji snubili i nagovarali, da im ostave svoj imutak itd.; zatim izagnaše gradjani Ježuvite iz župnoga stana i crkve te htjedoše na svakojaki način da ih protjeraju iz grada, ali se za njih zauzme višje poglavarstvo, te i palatin Ugarske pisao je tadašnjemu banu *Sigismundu Erdödu* neka razvidi stvari u Varaždinu, a sám kralj Ferdinand II. naloži svome personalu kraljevskomu *Tomi Mikuliću Brokunovečkome*, u ručnom pismu pisanom u Laksenburgu zadnjega svibnja 1634., da utješi i umiri svadje što su gradjani imali s Ježuviti. (Zem. pismohrana kralj H. i S.). Medjutim učvrsti se taj red ipak sve malo po malo u Varaždinu, nastojanjem mnogih svojih prijateljah i pomoćnikah, te si pribavi do mala velika bogatstva. Samostan sagradi im grofica *Margarita Tonhauser*, crkvu sv. Marije grof *Gašpar Drašković* god. 1656; grofica *Ana Tonhauser* ostavi im god. 1651. 10000 fr., grofica Ana *Popel-Lobkovicova* od roda Šternbergah ostavi im 40000 for., isto tako grofica *Sofia* udova *Zrinjska* 10000 for. itd. Njim biahu povjerene javne učione, za koje su imali velike zasluge kao i za razprostranjivanje katoličke vjere. Napokon ukine car Josip I. kako po čitavom carstvu, tako i u Varaždinu taj red god. 1773.

God. 1635. izposlavahu gradjani da im je ban Erdödi povratio ključe varoške a njemačka posada dvie tvrdjice sa zemljišti, koje su im isti oteli bili.

God. 1649. postigne Varaždin opet velika nesreća. Na samu uskrsnu nedelju porodi se u gradu vatra, te u pepeo obrati malne sve kuće, raztali zvonove u svih zvonicih, i neostavi traga velikoj strani prijašnje varoši. Na uspomenu tužnoga toga dana ostade običaj svake godine da na isti dan svečani obhod (litija) obilazi varoš, moleći Svevišnjeg da grad u buduće uzčuva od podobne nesreće.

U došastno vrieme imali su gradjani Varaždinski pretrpiti svakojakih nevoljah, braneći granicu hrvatsku ponajviše proti raznim buntovnikom ugarskim, te su se osobito izkazali u buni *Rakocievoj*. I buna Zrinjskoga i Frakopana god. 1670. ostavila je u Varaždinu mnogo žalostnih tragovah, budući da su ova dva kneza imali dosta sljedbenikah u istoj varoši. Da se proti budućim navalam bolje osigura, utvrdilo je vojničko poglavarstvo još većma bedeme i zidove gradske, načinivši grabe ili jamine još dublje, za moći u nje upustiti vodu iz Drave.*) Malo zatiem snadje gradjane Varaždinske god. 1679. strahoviti pomor i kuga; na uspomenu ove nevolje dade god. 1682. gradski bilježnik Andrija Hus i njegova žena Barbara Žitomirska pred tadašnjimi gradskimi vratmi (sada na ulazu šetališta) podignuti stup s kipovi sv. Trojstva, sv. Roka, sv. Serafika, sv. Antuna, Sevastijana i Klare, i sa sljedećim napisom:

---

*) U pismih onog vremena 1687. nalazimo grofa Ferdinanda Ernesta Trautmansdorfa kao Varašd. podgenerala, grofa Sigismunda Herbersteina kao Varaždinskog burggrafa a *N. Makara* slavnog hrvatskog junaka, kao podpunovnika, o kojem njegov suvremenik Valvazor piše, da je višekrat kao munja na Turke navaljivao i njih pobijao.

Digitized by Google

DEO
UNI ET TRINO
EFFIGIEM HANC SUR (sic)
LUE PESTIS VOVIT
G. D. AND. HUS IVDLIVM.
COTTUS ET IURATUS NOTARIUS
CITTIS VARASDIEN. CUM
CONS. SUA. G. D. BARBARA
SITOMERSKI
ET
POSUIT ANNO DNI.
1682
RENOVATUM
1841.

Želeći gradjani bolje urediti unutarnju gradsku upravu, izradili su god. 1699. dne 11. prosinca sakupljeni pod predsjedničtvom *Jurja Plemića* kr. savjetnika, hrvatskog prabilježnika i Varaždinskog podžupana, nove ustanove ili statute, kojih su glavne točke sljedeće:

1. Da će se u budeće kod izbora sudca i viećnikah više nego dosad gledati na plemiće i književne ljude. 2. Da peneznićari i računovodje svake godine javno pred glavarstvom gradskim i pred občinom imadu račune polagati. 3. Da se imadu sve kmetske i puste zemlje točno popisati i pustoseline odmah na občinsku korist obratiti, te da se nedozvoli nadalje sudcem i viećnikom svojevoljno njimi koristiti se. Za ovaj posao imenovan je osobiti odbor i nadziratelj gospodarstva, komu bude naloženo da svake nedelje o svom djelovanju i o potrošku račun dade pred sudcem ili viećnici. 4. Odlučeno je u budućе sve meštre, osobito meštre pekare, pod strogu pazku i limitaciju postaviti. 5. Zaključeno, da se ulice i javni trgovi kamenjem popločiti imadu, zašto su na svaku kuću nutrašnjega grada metnuli danak od 60 dinarah a od vanjskoga grada danak od 30 dinarah. Od toga danka oprostili su jedine fratre sv. Franje. 6. Načinjen je novi red poradi izbiranja sudca i viećnikah. 7. Odredjena plaća za činovnike itd.

Iste godine 1699. dne 28. listopada uvedeni su u Varaždin, uz dozvolu, pače na zahtjevanje hrvatskoga sabora, pobožni i miroljubivi kapucini, velikom svećanostju, premda su s prva od svojih tamo već dugo obstojećih suredovnikah sv. Franje zlo gledani bili. Ovaj red kapucinski znao si je sve do danas obće štovanje svega grada i okolice Varaždinske sačuvati, te svaki njegov član gledan je svuda rado kamo god dodje. S prvine stanovali su kapucini tri godine u privatnih kućah. Grof *Juraj Erdödi* kupi prvi za njih zemljište, sagradi manastir i dade ga obzidati. Za biskupah pako Zagrebačkih *Selišević i Brajković* sazidana i posvećena je njihova crkva sv. Trojstva, koja može biti drugim za primjer čištoće i reda.

Godine 1708. utemelji grofica *Magdalena Draškovićeva* od roda *Nadaždiah* samostan za opatice sv. *Uršule*. Crkva im biaše sagradjena god. 1726 — 1732. troškom predostojnikah zagr. crkve *Sigmunda Sinersberga i Jurja Šubarića*, zajedno s većom prednjom stranom sadašnjega samostana; stražnju stranu za djetcu i škole podignù carica Marija Terezia.

God. 1750. na zapovied carice Marije Terezije izradi osobita komorska komisija opet nove ustanove iliti štatute za Varaždin. 1768. bude gradjanom naloženo da varoške zidine za godinu danah sasvim poprave, i ovom su prilikom načinjena dvoja vrata, naime iztočna ili dijačka, i zapadna ili opatička.

God. 1751. počeše graditi novu župnu crkvu sv. Nikole *) a od stare u gotičkom slogu sagradjene ostaviše samo zvonik, na kojem je u visini urezana godina 1494. a od spoda kameniti kip župnika Jacetića s napisom:

ANDREAS IACETICZ
DE IACOPELECZ. SUPRE
MUS CAPELANUS IN
BURENBERG ET PLEB
ANUS HUIUS ECCLESIE.

Povrh toga vidjeti je grb sa zviezdom i popreko povučenom prugom (riekom).

Nova spomenuta crkva dovršena je stoprv g. 1771. i posvećena kao i stara sv. Nikoli. Poslie velikog požara popravljena je s nova g. 1778. po zagr. biskupu Josipu Galjufu.

Poslie ukinuća Ježuvitah nastanili su se u njihovom samostanu *Pavlini iz Lepoglave* te preuzeše ujedno i učione, dok napokon i ovaj toli koristan za zemlju i zaslužan red g. 1782. prestati morade.

God. 1776. dne 25. travnja izgori opet 385 kućah, kojom nesgodom i župna crkva mnogo je oštećena, a i mnoga pisma zemaljskih saborah izginuše po nemarnosti tadašnjega prabilježnika hrvatskog. Poslie ovog požara prenešen je u Zagreb banski sud iz Varaždina gdje biaše namjestjen g. 1750, poslie kako je već god. 1767. bivše u Varaždinu hrvatsko vieće ukinuto i s ugarskim viećem sjedinjeno.

God. 1786. sagradjen je preko Drave toli potriebni stalni most, gdje je prije bio samo maleni most od brodovah. Dravski taj most dug je 82 hvata a širok 4 hvata.

God. 1773. izgorjelo je opet 69 kućah u predgradju sv. Vida, a god. 1807. počeše rušiti zidine što su u prijašnja vremena tolikoputah popravljena. Tom prilikom razoriše i mnoge kule i zasipaše jamine i grabe, na kojih mjestu nalaze se sada ili liepe kuće ili ugodna šetališta. Iste godine poplavi veću stranu varoši bliž-

*) Župna crkva sv. Nikole spominje se već god. 1334. Prije 14. vieka biaše u Varaždinu po svoj prilici župna crkva sv. Vida, koju drže za najstariju crkvu u Varaždinu. Na istome mjestu stajaše u prastaro vrieme valjda hram boga Svetovida na kojega mjesto, običavahu pokršćeni Slavjani stavljati crkve sv. Vida. Kod Varaždina ima još crkve istomu svetcu posvećene u Vidovcu (prije u Zamlaćah) i u Bedenji.

Digitized by Google

nja rieka Drava, a god. 1808. izgoriše u predgradju sv. Floriana opet 64 kuće.

God. 1810. namještjen je u Varaždinu starinski kapitul Časmenski, dobivši za svoje uzdržavanje prijašnja imanja pavlinska s manastirom *Lepoglavom* i *Vetrnicom*. Iste godine odlikovaše svojim pohodom Varaždin nj. velič. *cesar Franjo I.* sa caricom *Marijom Ludovikom*. Isti nezaboravljivi cesar Franjo I. dodje god. 1818. dne 30. lipnja sa svojom prev. suprugom *Karolinom* po drugikrat u Varaždin, te se još sada mnogi gradjani radostno sjećaju veselog onog dana.

God. 1823. dne 24. svibnja biaše svetačni uvod velikog župana županije Varaždinske grofa Jurja Erdöda. Strahovita povodnja god. 1827. nanese opet velike štete varoši. Iste godine biaše svetčano po banu Ignacu Gjulaju postavljen na stolicu velikožupansku grof Karol Erdödi. *)

U najnovije vrieme od god. 1835. do 1848., u koje pada preporodjenje hrvatske narodnosti i duševnog napredovanja, prednjačio je Varaždin u mnogih narodnih i obće koristnih djelih, mislih i predlozih ostalim gradom i županijam hrvatskim. To svjedoče zapisnici skupštinah županijskih i gradskih, to svjedoće sabori hrvatski i ugarski. Nesretna godina 1848. nanese Varaždinu mnogo brigah i skrbih, tugah i nevoljah, ali opet i u to doba, postavljen taj grad na skrajnjoj točki krvnih zadirkivanjah i ljutih prepiranjah magjarskog i slavenskog življa, prednjačio je drugim gradom u svagdanjih velikih žrtvah, u bdienju za domovinu, u branjenju svoje zemlje i u postojanom podpomaganju mnogozaslužnih braniteljah, na kojih čelu stajahu nezaborayni za Varaždin generali: *Neustädter, Benko i Dahlen*.

Slike iz domaćeg života slavonskoga našeg naroda.

Od Mijata Stojanovića.

(Nastavljeno iz lanjskoga „Nevena").

XI. Pobratim.

Kad nevolja koga obkoli kao da mu se ljuta guja obavije oko vrata; kad nesreća na kog srne kao šumska ljuta zvier; kada bieda koga lati kao kanjug ili kobac kad u oštre pandže svoje sgrabi slabo pile ili goluba; kada nuždа kog zateče kao orla zla godina, da mu se rugati počmu vrane i gavrani; kad pogibel komu zagrozi kao strašna bura morska kad zagrozi brodolomjem slabom brodu na morskoj pučini; kada tuga kog obastre kao gusta noćna tmina kada zastre utrudjena putnika u tudjem, nepoznatom priedielu; kada žalost ljuta i prieka, koga stigne iznenada i ošine ljutim bičem, kao iz vedra neba munja kad razcopa dub u gori i razmrzga na njemu gnjezdo surih orlah il sivih sokolah, porazivši sokoliće il orliće poletarce; kada koga jad čemerni napadne kao razbojnik iz zasjede kad navali na putnika u zabitnom kakvom klancu: onda u takvih okolnostih u snu ili na javi naš puk pobratimi onog, tko mu može pružiti ruku pomoći, i ako ovaj to učini, postane pobratimom, i kao takovi počituje se od našeg puka kao rodjeni brat. Kadšto i dva vierna druga, koja više putah diele skupa ratne ilidruge pogibelji života, i jedan drugom pokažu se vjerni, pobratime se, zavjere se, kadšto i zakunu jedan drugomu, da će vjerni biti kao rodjena braća, i tad izmedju takovih obstoje uviek ona odnošenja, koja obično obstoje medju rodjenom braćom, i pobratim može se u svakoj nevolji i biedi, u svakoj nuždi i pogibli, u svakoj tugi i žalosti, u svakoj nesreći i u svakom jadu osloniti na svoga pobratima kao na rodjena brata, i nema veće sramote, paće i grehote, po mnenju našeg naroda, nego iznevjerit se pobratimu svomu. Tako je isto i sa posestrimom. Imamo mnoge narodne pjesme, u kojih se pjeva o vili posestrimi Kraljevića Marka, i o posestrimah vilah drugih junakah.

Kad se tko s kime pobratimi ili posestrimi, dadu si izmjence kakav dar: nož, pušku, samokres, pojas, čelenku, toke, burmu, prsten itd., i ovaj pobratimski dar čuva se kao oko u glavi, kao najskupocjeniji amanet, koj, po pučkom mnenju, srodne duše veže svezom nerazveziva prijateljstva. Na tom je valjda utemeljeno i ono pučko mnenje, što se nalazi u njekih pučkih pričicah i pripoviestih, da naime pobratim iz oružja svoga udaljenog pobratima, koje mu ovaj pri rastanku kao u spomen ostavi, po dužjem njegovom odsustvu viditi može, da li mu se pobratim nalazi u sreći ili nesreći. Tako se pripovieda u jednoj pučkoj pripoviedki, kako su dva pobratima rastajuć se u njekom zabitnom lugu zaboli svaki svoj nož u njeko staro stablo i dogovorili se, da ako bi koga od njih po dugom vremenu udes naneo i put doveo u onaj prediel, neka pogledaju, šta i kako je sa nožima. I sbilja poslie više godinah povuče jednog od njih srdce neodoljivom njekom silom, da ide viditi šta je s nožima u šumi? Kad on onamo, al ima šta i viditi, nož njegova pobratima ogreznuo u krvi, kao da je tko onaj čas njime klao ljude ili životinje. Kad to vidi pobratim, poleti mahom na onu stranu, na koju je njegov pobratim otišao kad su se rastali. Nije dugo išo šumom, kad čuje na strani u šikarju jauk i cvilenje. Pohiti tamo, i šta vidi? Velika, gadna i strahovita zmijetina obvila se oko noguh njegova pobratima, i već ga svalila na zemlju i skoro ga savlada. On priskoči sa ljutim nožem pobratimu u pomoć i ubije zmiju, i tako spasi život milom pobri, koj je takodjer pošo bio k nožima, da vidi šta je i kako je sa pobratimom. To je dakako gola pripoviedka, ali dopustiti moramo svakako, da izmedju srodnih dušah obstoji njeka tajna sveza u carstvu duhovah, koja se spaziti može iz slutnjah, koje se često

*) U Varaždinu držahu četiri bana svoj svetačni uvod (Instalaciju): Ivan Palfi; Ivan Draškovič 1731. Josip Esterhazi i Karol Batjani 1744.

Digitized by Google

obistine. Silan je duh čovječanski, kad je nadanjen čistom i iskrenom ljubavju! —

XLI. Udovac i udovica.

Mužu je supruga pri poslu pomoćnik, u nuždi vierna podpora, u bolesti njega i posluga, u žalosti utjeha, u životu drúg, i ako je božji blagoslov i ljubav izmedju supruga i supruge, u svakome njihovog doma kraju veselo jim ružice cvjetaju; zadovoljstva blago sunce na domaćem neba svodu nikada jim nezalazi i radosti njihove i sreće natapa se i kriepi cviećе nježnom rosom privrženosti, milovanja i milosti; pouzdanje medjusobno ugodni je vjetar oni, koj napreže jadra brodu, u kome se oni voze ploveć sinjim od života ovog morem, dok u luku stignu mira; medjusobno počitanje te je za njih izvor slasti, kojom si cieli život osladjuju; vjernost jim je štit prejaki i pouzdan za slučaj svaki u tom svietu punu zamkah i zasjedah i navalah i napasti svake vrsti. Neima ovog svieta sreće, nego koja proizniče iz srećna braka, a ista sreća proizhodi samo iz pomenutih supružkih dobrodjeteljih.

Kadšto dodje nesmiljena i neumoliva smrt sa britkom svojom kosom i pokosi život supruga ili supruge. Tad ostane drug brez druga kao ptica usred luga, žalost prieka jad razlije po ucviljenom srdcu kao planinski kada potok nabujavši mutnom vodom predje granice svojih obalah i sve okalja kalilom nježno cviećе, kojim su urešeni okrajci obalah kao liepim pramom skuti gospodske haljine. Udovac u prostoj slavonskoj kući, ako je i brez djece, zlo se pati, i u svakom pogledu prazna mu je kuća brez svoga druga, i lišen je svake njege i posluge, te po duljem vremenu ostane i brez postelje čestite, i brez prteštine, pak htjeo nehtjeo, ako samo inače može oženi se. Tako i udovica ako izgubi čestita supruga izgubi s njime svu pomoć, uvene joj cviećе radosti na stazi života; kuća joj postane ne samo pusta i prazna, nego neimajuć u kući supruga, oko kog se kao bršljan oko duba obvijala i u njemu jakost i snagu svoju nalazila, postane plašljiva, i često se umiva groznimi suzami kad vidi, da je brez zaštite i obrane. Okolnosti patriarkalnog života našeg naroda donose često sa sobom, da udovac i udovica mnogo podnesu nevolje, jada i tereta, ženeć se i udajuć nanovo mnogo putah budući njihov udes o tome visi kako su živili u prvašnjem braku. Udovac, od koga se znade da je zlo živio sa pokojnom svojom suprugom, jedva se što kako oženi, kadšto samo da ima ženu, a tako i udovica, ako je bila teret i dosada za pokojnog svoga supruga, dobije kakvoga neženju, koji joj izplati sav dug pokojnika, al joj pri tom necvate cviećе nikakve radosti.

XLII. Sirotčad.

Rieč je u našem narodu: „Da nije sirotah, nebi ni sunce sjalo!“ I zaisto, tkogod je imao priliku viditi nejaku sirotčad, uvidit je mogo, da su sažalenja vriedna stvorenja. Evo sirotčadi: Djeca su gola i bosa, traljava, umusana i gadna, neumivena i neočešljana, ušljiva i bušljiva, krastava i grintava, šugava i strupljiva, bolešljiva i slaba; djeca, koja se brez otca i majke potepaju od drvca do kamena, od nemila do nedraga; djeca, koja neznaju kako je mekano krilo materino, kako sigurno sjedi se na koljenu ljubećeg otca; djeca, koja tudju majku majkom zovu, tudja otca svojim bábom, i koja nisu okusila kako je sladka njega materina, kako skupocjena brižljivost otčeva; djeca, koja kao sirotčad predaju pred svakom šušnjatom granom poplašena svakom nevoljom i oskudicom; djeca, koja su često izvržena svakoj pogibli tjelesnoj i duševnoj, svakoj buri tudjih strastih kao nježno u polju cviećе oluji i tući; koja nejačkom i nesigurnom nogom hode trnatom života stazom brez vodje i često zabasaju na stranputicu skvarenja i propasti. Zato i smatra naš puk za najveću zadušbinu, za najveću zaslugu pred ljudmi i pred Bogom, zauzeti se za sirotčad zapuštenu, odhraniti sirotče i podići sirote na noge. Nu često obistini se na sirotčadi ona pučka poslovica: „Odhrani sirotu na svoju sramotu!“ To dolazi često odtale, što sirotčad često iz rukuh roditeljah svojih nepredje u ruke odhraniteljah, nego kad već otrov skvarenja upije u srdca svoja budi po zlih primjerih, budi po zlostavljanju, koje kadšto podnesu od onih ljudih nesmiljenih, koji nevjeruju, da nebi sjalo sunce, da na svietu nije sirotah.

Imade od tri vrsti sirotčadi: 1. prave, podpune sirote brez otca i majke, brez djeda i babe, brez strica i tetke, brez svakog rodjenog svoga srodnika; 2. sirotčad, koja imadu koga od roda, i 3. sirotčad, koja dodju očuhu ili maćuhi pod ruke, da ih ovi odhranjuju. Imade primjerah, da sirotče odgojeno gorkimi udesi postane čestit i valjan čovjek; ali često uzraste sirotče kao kakva divjaka (neoplemenjena jabuka, kruška ili druga voćka) i ostane za sebe i družtvo čovječansko brez svakog dobrog i koristnog ploda. Zato po dobro uredjenih državah, osobito po varoših i većih mjestih, gdje obično nalazi se i više sirotah, nalaze se sirotišta, zavodi, koji se staraju za odhranjenje takve nesrećne sirotčadi, koja nikog neimaju tko bi se za njihovo tjelesno i duševno dobro, za odhranjenje i primjerno naučanje, dakle za uzpitanje u obće zauzeo. I u našoj domovini po varoših i po selih imade dosta sirotčadi, koja upravo zato, što su sirotčad, niti uživaju blagodati domaćeg valjanog odhranjenja, niti blagodati školskog uzpitanja. Tko to prieči i uzkraćuje ovoj i onako nesrećnoj djeci budi kojim načinom, crni si obraz pred Bogom i ljudmi, a kalja dušu svoju grehom velikim.

Digitized by Google

Sirotinjska na kog suza pada,
Onog sreća gine i propada;
A sirota koga blagosiva,
I Bog onog srećom nadariva!

XLIII. Pastorak i pastorka.

Pogledavši na pastorčad u prostih kućah našega slavonskog naroda i bacivši pogled na ostalu djecu, koja neznaju šta je očuh i maćuha, pada mi na um ona naša prosta pučka poslovica: „Svaka krava svoje tele liže!“ Rodjeni otac i rodjena mati odkudgod dolaze pružaju svojoj djeci ruku, dajuć joj sad jabuku, krušku, jagodu, orah, šljivu, cvietak, sad jaje, križku hlebca, komadić sira ili drugog smoka, sad kolačić, svirčicu, putašce, igračku sa pazara itd.; a pastorčad dobiju, da se samo zamažu svietu oči izkrivljenom rukom što slavonski puk običaje reći, t. j. preko srdca. Pastorčad se zatepa i zlostavlja, njoj se broje zalogaji, ona kaljaju i deru odjeću više nego druga djeca, ona su liena i pospana i ako sa suncem neustaju podne ih zatječe u postelji; ako je rieč o kakvoj budućoj sreći pastorčadi, mahom očuh i maćuha peru svoje ruke, i neće da znadu za nikakvu žrtvu, koju bi valjalo dati za utemeljenje dječje buduće sreće; poradi pastorčadi imade mnogo kara, mnogo svadje i omraze u prostih kućah. Nego imade i krasnih primjerah, da očuhi i maćuhe svoje pastorke i pastorkinje drže kao svoju rodjenu djecu, i za njih se staraju u svakom pogledu kao za svoju rodjenu djecu. U takvom slučaju pokazuje se prava plemenitost duše i dobrota poštena srdca, vrlina čestita značaja, ona uzvišena čovječnost, koja i najprostijem čovjeku, bio muž ili žena, podaje veliku cienu. Predstavimo si očuha, koji primi pastorka il pastorku, tudju djecu na svoju dušu, imao ili neimao vlastite, rodjene svoje djece, on pastorčad u znoju lica svoga hrani i od zla brani i na noge postavi, udomi i usreći kao da su mu iz srdca ponikla, i nikada ni riečju, ni djelom nepokazuje im se drugčije, nego ljubezan i brižan roditelj, kojemu vazda pred očima trepti samo velika roditeljska dužnost, koja ga obvezuje sve moguće učiniti, što je potrebito za utemeljiti dječju buduću sreću; predstavimo si maćuhu, koja plače kad joj se to ime daje, jerbo nježno i pošteno, dobro i plemenito njezino srdce, blaga i vrla njezina duša od onog časa kad je postala materom sirotčadi, ovu je obljubila onom žarkom materinskom ljubavju, kojom se samo razumne i čestite matere glede odhranjenja djece odlikuju. Kod takvih neima pastorčadi — pakostčadi, nego sva su djeca rodjena mila i draga, i Bog, otac sirotčadi, s veseljem gleda na takve plemenite ljude, koji s tolikim požrtvovanjem izpunjuju dužnosti težkog svoga stališa. Nije lako biti očuh i maćuha; ali je tim veća zasluga i dobrodjetelj (krepost), kad ovi pred Bogom i svietom pokažu se prama pastorčadi pravim roditeljem.

XLIV. Zajam.

U Slavoniji ide susjed k susjedu na zajam. Ako se izmakne hleba, ide k susjedu i uzajmi pol i ciel hlebac; ako nestane soli, daj susjede slanik soli; ako budi iz kog uzroka za koj dan neima smoka, ide se k susjedu, i dobar susjed dobra susjeda uviek posluži dragovoljno; ako treba više orudja nego se ima u kući, ide se k susjedu, ili k rodjaku, koljenoviću, ili ka kumu i pozajmi se: motika, aršov, kosa, srp, sjekira, stupka itd. Žene opet izmedju sebe uzajimaju kudelje, konacah, beza, preslicu, razboj, brdo za razboj, aite, čekrk, vitle, snovače, lonce, čimije, čanke, ćupe, šatre itd. Djevojke si medjusobno uzajimaju: kecelje, marame, prusluke, vrbce i druge nakite itd. Muževi uzajimaju si kace, burad, kola, saonice, ljestve, halat, užeta itd. Riečju jednom — susjedi u selu, po 5 — 6 — 10 kućah žive izmedju sebe u slogi i ljubavi, i u neprestanom zajmu; sad onaj od onog, sad ovaj od ovog pozajmi što mu treba, i tako se paze i slušaju kao da su svi jedan dom. Dogodi se, da se komu ljeti, kad su važni poslovi, polome kola, potare točak, skrši osovina, i dok on to ili sám opravi ili dade opraviti, ide medjutim zaredivši od susjeda k susjedu, te uzajmi za koj dan što mu treba od onog, koji ima u pripravi takvu stvar, ili ju za onaj čas tako nuždno netreba. Liep je to običaj kod našeg naroda takav zajam, koji ni sjenke kakve sebičnosti, kakvog lievarstva neima, i kojim se susjedska ljubav goji i podkrepljuje. „Ta mi smo s ovim ili s onim susjedom od zamande u zajmu, kako bi se za štogod mrazili!“ Svaki zajam povraća se točno, i tko to nebi učinio sám bi sebi škodio, jerbo onom, tko rado i točno nepovraća zajam, nitko rado neuzajima, i u nuždi zaman obija tudje pragove. Izmedju susjedah, koji su u medjusobnom zajmu, obstoji veće prijateljstvo i poznanstvo, bolje se takvi medjusobno paze, svojakoju se i kadšto okume, ili ženitbom i udajom oprijatelje.

XLV. Drugarice.

Dvie slavonske djevojke jedne dobe živeći u susjedstvu sdruže se od početka svoga djevovanja i tako se oprijatelje i posestrime, da si od miline nadjenu medjusobna druga imena, nego su njihova krstna, n. pr. zovu jedna drugu: Zlato, Imešce, Putašce, Drúgo, Selo, Ribo, Grlo, Višnjo, Svilo, Burmo, Smilje, Bosilje, Sestrice itd. Ako je sijati, saditi ili brati cviće, drugarice to skupa čine; ako je pjevati, skupa pjevaju; ako je godovna zabava, ples, prelo ili posielo, drúge su uviek skupa, i jedna drugu češlja i pletu si kose u djevojačke pletenice i vitice; u jednoj se vodi umivaju, jednako se odjevaju i jednakim kite cvićem; jedna drugu pomaže u svakom obziru i riedko ima medju njimi kakva tajna, koju si nebi medjusobno povjerile, i

Digitized by Google

ište se često taji od vlastite i rodjene sestre, to netaji drugarica od drugarice.

Ako je tko vidio dva struka kakva cvieća na jednom stabaru, ili dvie voćke na jednoj stabki, ili dvie ptičice kad sjede u šumi na jednoj grančici, ili dva stabla rasteća uzpored u gaju, ili dva goluba u jednom kad sjede gnjiezdu, ili dva prozorka na kakvoj čistoj koljebi il na prostoj seljačkoj kući, oko kojih se prozorakah obvila loza vinova, ili dva vjerna pobratima, pod kojima kad jaše i konji se ljube, ili dvie osnažene njive u jednoj ogradi, koje su samo uzanom i ledinom obrastlom medjom razstavljene; tako je isto viditi dvie drugarice u Slavoniji, — uviek su zajedno: u crkvi, doma, na móbi, pri plesu, pri kresaici i pri svakoj svečanosti pučkoj; predu i vezu, pletu i šivaju, razgovaraju se i dogovaraju, grle i ljube kao da su rodjene sestre, i kad god mogu biti skupa, nalaze se zajedno. Ako su si vjerne, jedna su duša u dva tiela, i ovo njihovo prijateljstvo ni onda neprestaje, kad njihovo djevovanje, pusto carovanje (kako ga u pjesmi nazivaju) prestane, i kad postanu nevjeste, samo kao nevjeste nemogu uviek ostati u prvašnjih svojih odnošenjih; nu ljubav i privrženost ista ostaje, viekom ista, i kadgod se sastanu grle se i ljube kao posestrime i najveće prijateljice, i svaku radost i žalost, koja im se u životu dogodi, diele iskreno izmedju sebe sjećajuć se one srećne dobe, kad su djevovajuć hodile po cvjetnoj stazi od proljetnog svoga života, kad su im po svih vrtovih i poljanah cvjetići cvjetali; kad su im po svih gajevih i dubravah ptičice veselo pjevale; kad su im srećni života danci prolazili kao oni srećni časovi, koje čovjek prosanja u kolievki, ili u mekom krilu materinu, ali sjedeć na koljenu ljubećeg otca.

XLVI. Reduša.

Kad na iztočnoj neba strani, gdjeno se radja kralj od biela dana, jarko sunce, zarudi nebo žarkom i bisernom svjetlošću mile zore i pietli kukurikanjem svojim sa duda pred seljačkom kućom česće pozdravljati počmu danak božji, slavonska reduša već loži oganj na domaćem ogništu, pristavlja bakrenjak (kotao) s vodom nad vatru objesivši ga na verige, mete kuću i pred kućom, pristavlja k vatri lonce sa jestvinami za ručak; čisti, pere, sprema sve u kući, i onaj dan, kad je reduša, od uranka do mrkloga mraka neprestano posluje starajuć se za djecu, za čobane i ratare, za kopače i žeteoce, za kosce i svake druge poslenike, za stare i mlade, za zdrave i bolestne u kući, da svatko u svoje vrieme dobije svoj zajutrak, ili doručak, svoj ručak, svoju užinu, svoju dječju použinu, svoju večeru; da domaća marva i živad dobije svoj obrok; da sve u kući i okolo kuće bude čisto, osnaženo, uredjeno i spremljeno. Reduša miesi i peče hlebac, muze krave i ovce domaće, kupi jaja sa kokošjih i druge živadi gnjiezdah, sprema mlieko, pravi sir i maslo, prigleda domaći vrt i vodi brigu o svemu u domu kao brižljiva mati i domaćica. Po cieli je dan na noguh, postavlja stol i sprema ga po objedu, poslenikom šalje povezane lonce jelah po ručkonoši u polje, pastire (čobane) i poslenike odpremlja u polje jutrom i dočekuje ih večerom, pazi na djecu, ako neima drugog nadziranja, i kad večerom ona ista zviezda danica, koja je jutrom na iztočnoj neba strani pokazovši se redušu našla pri poslu, kad rekoh ista zviezda danica u večer kao zviezda večernica pokaže se na zapadnej neba strani, još reduša nije gotova sa svojim mnogostručnim poslom spremanja po kući, i tek onda, kad već tavna noćca mrkom svojom koprenom svu popovicu zemlje, našu stranu, zastre, i nebo se okiti sjajnimi zviezdami, zapreta reduša vatru na ognjištu, i prekrstivši se pozdravi dragu Gospu, Bogorodicu, moli se u kratko Bogu, još zadnjiputa baci oko na spavajuću dječicu i družinu, obazre se po kući, da-li je sve u redu, ugasi svieću (žižak, meč luč, ili baklju) i legne spavati. Ako je reduša samica u kući, predstoji joj isti posao i za sutra, ako-li nije samica, prinadleži to isto djelo dojduć dan drugoj ukućanki, jetrvi, svekrvi, striki, snaši itd.

XLVII. Vašari i godovi.

Kadgod je god u kome slavonskom selu: Gjurgjevo, Filiplje, Ivanje, Spasovo, Duhovi, Petrovo, Miholje, Lovrinčevo, Bartolovo, Šimunje, Fabianovo, Svisveti itd., te bude god i slava u selu, onda se obdržava u istom mjestu vašar, sajam ili pazar; dodju u isto mjesto iz susjednih gradovah i trgovištah krčmari sa pićem, mesari i kobasičari sa ovčetinom, kozetinom, svinjetinom i kobasicami, pekari sa zemičkami, rozčići i hlebčići, liciteri sa svakojakimi medenimi kolači, trgovci i zanatnici sa svakojakom robom (espapom), i padnu kao u tabor na kakvoj meraji (ledini u selu ili izvan sela), razapnu svoje šatre (šatore) od debela platna, jelo piće i robu svoju namjeste u šatri, pak čekaju kupacah (mušterijah). Ovi na dan vašara sgrnu se sa svih stranah iz obližnjih mjestah na kolih i pješice. Tad bukne vašarište vikom i krikom. Svjetina ide gore dole kao kad gmižu mravi po mravinjaku ili pčele po košnici (trnki). Jedan viče, drugi divani, drugi kriči, drugi se smije, drugi zviždi. Prvi su s kraja lončari, koji su liepo poredali po ledini svoje lonce, šerpinje, činije (zdjele), tanjire, tepsije, ćupe, krčage (koršove) itd. Žene su jim mušterije, kupuju cjenkajuć se i dugo, vrlo dugo pregledajuć posudje. Do ovih razvrgli su robu svoju sitari i kazandžije (kotlari), do ovih redom razapeli šatre: liciteri, tokari, tenećari, opančari, čizmari, cipelari, obadžije, ćurčije, šeširdžije, sarači, ćebetari, bezari, trgovci svilene robe, nakitah ženskih i

Digitized by Google

sukna; židovi sa svakojakom robom za žensku i mušku odgodnju i svagdašnju odjeću, sa pamukom i predjicom (tivtikom); kramari sa ogledali, slikami, djerdani, noževi, burmami, ušajaci, sa galicom, čivitom, slancem, nišadorom i drugimi sitnicami; kovači sa sikirami, bradvami, keseri, dlieti, masati; cigani sa svrdlovi, grebeni, letkami, tepačami, srpovi, šili, probojci, burgijami, kistcami za šaranje jajah uzkrsnih i za šaranje jabukah, sa vatralji, sa koriti, karlicami i vreteni; gvozdjari trgovci sa šipkami za okivanje kolah, sa kosami, lanci, ekseri (čavli) i drugom gvozdenom robom: vilami, aršovi, budaci (trnokopi), motikami itd. Na drugom kraju vašarišta poredali su krčmari svoje šatre, pod kojimi su namjestili stole i klupe, a do astalah (stolah) smjestili burad vina, piva, mošta, šerbeta i rakije. Pred svakom krčmom namjestio mesar svoju klupu, na kojoj sječe i prodaje pečeno meso svinjsko, ovče, kozje. Iza krčmah gore vatre, uz koje se peku na drvenih ražnjevih zaoblice: jagnići, ovce, barni, jarci, koze, kozlići, svinje, i kad se izpeče koja zaoblica, uzmu ju po dva mesara i onako cielu na ražnju pušeću se nose pred krčme vičući: Hodite vruće pečenke! Krčme budu po cieli dan pune svjetine. Tu se jede, pije, pjeva, viče, smije, svadja, prigovara, razgovara, a kadšto dodje i do boja, te se potuku kakvi pijani bekrije, koje mahom stražari uapse. To se dogodi i onim, koji inače dosadni postanu pijanstvom, svadjom ili kradjom. Al' je šaren vašar: Jedan prodaje i iz svih silah trudi se nahvaliti svoju robu te prodat ju po skupe novce; drugi bira i cienu pita, cjenka se, kudi robu i trsi se iz petnih žilah što jevtinije kupit ju; ovaj kupuje kabanicu koja će ga čuvat od kiše, onaj ćurak koj će ga čuvat od zime, djevojka kupuje svilene marame i kecelje ili kakve urese s čim će se nagizdati, žena kupuje pamuk iz kog će otkati bez, da sebi, mužu i djeci napravi košulje; baka kupuje mrku maramicu, s kojom će sakriti siede svoje kose, starac šubaru, mestve i opanke za moći uzdržati oslabljene noge i ćelavu glavu od škodljiva zimnog upliva; momak kupuje liep šešir, koj će slobodno moći nahero nositi nakitivši ga bielim perjem, smiljem ili koviljem; čobanin kupuje bič, diete medene kolače, rakidžija kazan za pečenje rakije, domaćin aršove i motike, domaćica sito i korito, udavača ruho nevjestino, stari kupuju što je nuždno i dugotrajno, mladi, što je liepo i gizdavo, i za svaku i najmanju stvar, koju tkogod nakani kupiti, prodje veću stranu pazara, i sit se nagleda robe svakojake, dok mu se štogod omili. Osobito popodne nastane po vašaru vika, buka, šapot, žamor, turanje, guranje, tiskanje i kričanje. Ovdje se razgovara i dogovara, ondje pogadja, tamo dovikuje, tu trgovac hvali i nudi svoju robu, tamo krčmar ili mesar zove na dobro vino i vruće pečenje, ovamo sliepac gusla i pjeva pjesme i oko njega gomila ljudih, onamo opet kriči prosjak i kao na silu da otima milostinju, dalje malo na meraji svira gajdaš i mladež se uvatila oko njega u kolo te pleše, po krčmah čuje se gromki žamor i kričanje i kadgod baci čovjek oko vidi gomile ljudih, ženah, momakah, djevojakah, ciganah i prosjakah: jedni jedu, drugi piju, drugi govore, drugi pjevaju, drugi kriče, dragi se smiju, drugi plešu, drugi se karaju, i tako te traje do mrklog mraka, i dočim trgovci i zanatlije spremaju svoje robe, još sveudilj dolaze kupci i kupuju na izmaku, što kome još treba.

Ako je i god isti dan u mjestu, tad u svakoj kući imade puno gostih: rodjakah, prijateljah, kumovah, znancah, koje svaki domaćin počasti zaoblicom i pićem, i tako cielo selo postane velika gostionica, u kojoj se časte gosti za ljubav. U takvo selo sgrnu se sliepci i drugi prosjaci iz cielе okolice, te po vašarištu, okolo crkve i po sokacih gusleju i pjevaju, zapjevaju i prosjače od prolazećih, a kad nastane doba od objeda, zarede od kuće do kuće i prose. Tkogod dodje na vašar, taj kupi koju stvar ili preda štogod od marve ili od poljskih proizvodah, ili od svoje rukotvorine. Takvom prilikom sastanu se često stari prijatelji, drugovi, drugarice i znanci koji se često nesastaju, i provedu koj veseo časak života spominjuć ono vrieme, kad se njekoč drugovali.

Osobitog običaja drže se polazeći vašare oni naši Slavonci, koji žene svoje sinove, sinovce ili druge ukućane. Ovi zapregnu raztočena kola sa četiri konja, na kola sjednu: svekar ili njegov zastupnik, svekrva ili njezina zastupnica, zaova zaručnice sa istom zaručnicom i često drugarica od zaručnice; natrpa se u kola zaoblica i drugog jela, čuture i tikve vina i rakije; odvezu se u mjesto gdje je vašar, i kad došavši na vašar izaberu i pokupuju ruho za novu svoju snašu, edu pred kuću kakva prijatelja ili poznanika, ili ako takvog neimaju u mjestu, sjednu pod šator krčmarski (mehanu), ili izvan vašara pod sjenku kakva stabla na sgodnom mjestu, prostru po ledini stolnjak, izvade iz kolah svoje od kuće ponešeno jelo i piće, k ovome još kúpe na vašaru vruće pečenke, vina i šerbeta, posjedaju u kolo na svoje kabanice i časte se, vesele, pjevaju i šale, i kad jim se svidi, zapregnu kola i odvezu se doma. Takvi vašardžije običavaju vozeći snašu na vašar nakititi konje i sebe rubci, vrbcami ili cviećem, da se znade tko vozi snašu na vašar.

Vašari u Slavoniji održavaju se ponajviše ljeti, kad je liepo vrieme i dobar put; često idući s vašara utječu se kočijaši i pokazuju, čiji su konji bolji, pouzdaniji i brži, a tome budu ponajviše krivi Vinko Lozić i Rako Šljivarić, da se kadšto takvom prilikom i nesreća dogodi, te kola polome, konji poplaše, glave okrvave ili druga uda tiela osakate.

Mnogi idu o godu na sastanke i vašare, da pijančuju, psuju, druge ogovaraju, da se sa drugovi i drugaricami sastanu u zločestih i griešnih namjerah, poradi dogovora i ugovora sbog zločestih djelah kao što je to već često zasvjedočeno; za ove bi skoro bolje bilo, da neima takvih običajah, pak bi, čini mi se, bilo manje razpuštenosti medju pukom. Medjutim i u svakom žitu ima kukolja, a nevalja da porad kukolja iztriebimo i pšenicu. (Dalje sl.)

Digitized by Google

Rieči za svakojako rodbinstvo u našem jeziku.

Baba, baka, babica, bačica; moja mati (svekrva ili punica) mojoj djeci; svojoj unučadi.

Babajko, bajko, babo, babović, v. Otac.

Brat, brajen, brajan, braja, brajko, brajković, brato, bratko, bratac, (voc. bra(t)če), braca, brace, bracan, brale, bratienac, bratjenac, braćinac.

Bratanić, bratančić; bratov sin njegvoj sestri; svojoj teti.

Bratanica, bratančica; bratova kći njegvoj sestri; svojoj teti.

Bratienac, bratjenac, braćinac v. Brat.

Bratić; 1) v. Sinovac; 2) v. Bratučed.

Bratična; 1) v. Sinovica; 2) v. Bratučeda.

Bratučed, bratić; od dva brata sini jedan drugomu; v. Stričić.

Bratučeda, bratična; od dva brata kćeri jedna drugoj; v. Stričična.

Ćako, v. Otac, ćaćko, ćaće.

Čedo v. Diete.

Čeljade, bud tko od rodbine iz kuće.

Čiča v. Stric.

Čovjek v. Muž.

Djed, djeda, djedo, djeko; moj otac, (i svekar ili tast) mojoj djeci; svojoj unučadi.

Diete, djeca (sin ili kći) čedo, porod, (rano); roditeljem.

Dječak, dječko, djetić; sinčić, momče, momčić.

Djevojka, djevojče, dieva, ženskić; moma, kćerca.

Djever, dješa, dješo; 1) moj brat mojoj ženi, svojoj nevjesti, snasi; 2) djever ručni kod vjenčanja.

Djeverica, djeverkinja, družica; druga mlada kod vjenčanja; (po gradovih).

Djeverčić; djeverev sin; mladoj; (po grad.)

Djeverična; djevereva kći; mladoj; (po grad).

Djeveruša; žena ručnog djevera (ako je ovi oženjen.)

Drug v. Muž.

Druga v. Žena.

Drugobratučedi; sinovi od dva prvobratučeda.

Drugobratučede; kćeri od dva prvobratučeda.

Družica v. Djeverica.

Dundo v. Stric.

Hranjenica v. Pokćerka.

Jedinac (sin).

Jedinica (kći).

Jetrva, jetrvica; žene od dva brata medju se.

Kći (kćere), kćerca, ći (ćere), šći (šćere), hći (hćere), dieva, djevojka, djevojče; ženskić, ženski porod; roditeljem.

Kum; Kuma, kumica: mužki / ženski } svjedok da je diete kršćeno; kumčetu, piljunčetu.

Kumić, piljun / Kumična, piljunica, piljunka } kumu il kumi.

Kumčad; djeca, što im je tko kumovao.

Kumče; diete što mu je tko kumovao.

Ljuba, ljubi (indeclin.), ljubo, v. Žena.

Maja, majka, mati (g. matere); ženski roditelj; svomu porodu.

Maćaha, maćeha, maćiha, maćuha, pamajka, pamati; druga žena djeci od prve žene; pastorčadi.

Mlada, v. Zaručnica, nevjesta.

Mladi, mladienac, mladjenac, mladić v. Ženik.

Mladići, mladienci, mladjenci; momak i moma, što će se pozakoniti.

Mljezimac, najmladji sin.

Mljezimica, najmladja kći.

Moma v. Djevojka.

Momak, momče, momčić, v. Dječak.

Muž, čovjek, drug, vojno; ženi.

Napolbrat v. Polubrat.

Napolbratić v. Polubratić.

Napolbratična v. Polubratična.

Napolsestra v. Polusestra.

Napolsestrić v. Polusestrić.

Napolsestrična v. Polusestrična.

Nećak v. Sestrić 1).

Nećaka, nećakinja, nećačica v. Sestrična 1).

Nećakuša; nećakova žena, muževom ujaku.

Nevjesta, nevjestica, neva, neve; 1) mog brata žena meni (njegvom bratu, a ne sestri), snaha; 2) moja žena mojim roditeljem; svome puncu i punici; snaha.

Obitelj, obitia; žena i djeca.

Otac, babo, babajko, bajko, babović, ćaća, ćaće, ćako, ćajko, tajko, tata, tate, tato, tale; mužki roditelj; djeci.

Otčuh, paotac; drugi muž djeci od prvog muža.

Pamajka, pamati v. maćaha.

Paotac v. otčuh.

Paroditelji, otčuh i maćaha.

Pastorak, sin / Pastorka, pastorkinja, kći / Pastorčad, djeca / Pastorče, diete } od prvog muža ili prve žene; paroditelju.

Paš, pašanac, pašenog; od dvie setre muževi jesu si paši.

Piljun, piljunić, piljunčić v. Kumić.

Piljuna, piljunica, piljunka v. Kumična.

Piljunad, piljunčad v. Kumčad.

Digitized by Google

Piljunče v. Kumče.

Pobrat (meni i ja njemu), posestra (meni i ja njojzi) što moj otac (ili mati) posinio ili pokćerio.

Pobratim, po Bogu brat.

Pokćerka, hranjenica; što tko pokćerio; počoimu i pomajci.

Polubrat, napolbrat; 1) po krvi (po otcu); po mlieku (po materi); 2) brat pobratimov ili posestrimin.

Polubratić; bratić po krvi ili po mlieku.

Polubratična; bratična po krvi ili po mlieku.

Polusestra, napolsestra; po krvi ili po mlieku (v. Rod); 2) sestra pobratimova ili posestrimina.

Polusestrić; sestrić } po krvi ili po
Polusestrična; sestrična } mlieku.

Poo(t)čim; 1) čovjek, što diete posinio ili pokćerio; 2) otac pobratima ili posestrime.

Pomajka, pomati 1) žena što diete posinila ili pokćerila; 2) mati pobratima ili posestrime.

Posestra v. Pobrat.

Posestrima, po Bogu sestra.

Posinak; mužko diete, što tko posinio; poočimu, pomajci,

Porod v. Djeca, potomstvo.

Potomak, potomica, potomkinja, potomci, potomčad, potomče, potomčići, potomstvo.

Prababa, moja baba } mojoj djeci svojoj unučadi.
Pradjed, moj djed }

Prababa; moja baba } meni svome praunuku.
Praotac; moj djed
Praroditelj; baba i djed

Praunuk, moj unuk } mojim roditeljem; svojim praroditeljem, babi i djedu.
Praunuka, moja unuka
Praunučad, moja unučad
Praunuče, moje unuče

Prijatelji, su si moj otac i moj tast.

Prijateljice, su si moja mati i moja tastika.

Prijateljstvo, je moj rod i rod moje žene.

Prvienac v. Ženik,

Prvobratučedi, bratići; od dva brata sini.

Prvobratučede, bratične; od dva brata kćeri.

Punac, tast, starac; ženin otac meni } ja njim zet.
Punica, tastika; ženina mati meni }

Rano (od: hrana) v. Diete.

Rod po krvi; 1) sav otčev rod meni; 2) sav moj rod ženi (rodbina, rodbinstvo).

Rod po mlieku; 1) sav materin rod meni; 2) sav rod moje žene meni (prijateljstvo).

Rodbina, rodbinstvo v. Rod.

Roditelj, otac ili mati; roditelji: otac i mati.

Rodjak, koj od roda.

Rodjakinja, koje žensko od roda.

Rodjaka, tetina ili ujkova kći, sestrična, ujična.

Rodjo, tetin ili ujkov sin, sestrić, ujčić.

Rodjakuša, rodjica; koje žensko } od daljeg roda, n. p. od kumstva ili prijateljstva.
Rodjakušić, koje muško }

Rodjica v. Rodjakuša.

Sestra, sestrica, seka, sekica, sečica, sela, sele, sejo, selica, sejica.

Sestrić, nećak; 1) sestrin sin meni, ujku; 2) od dvie sestre sini jesu si sestrići (rodjo, ujić).

Sestrična, nećaka, nećakinja; 1) sestrina kći meni, ujku; 2) od dvie sestre kćeri jesu si sestrične (rodjake, ujične).

Sestrikuša, sestričeva žena, stricu muževom.

Sin, sinčić, sinak, sinko; mužko diete.

Sinovac, bratić, bratov sin } meni svomu ujaku.
Sinovica, bratična, bratova kći }

Sinaha, snaha, snaša, snašica; 1) bratova žena meni, svome djeveru; 2) v. Nevjesta.

Starac, v. Tast.

Stric, striko, čiča, dundo; otčev brat meni, ja njemu sinovac, bratić; a moja sestra sinovica, bratična.

Stric stari; otčev stric meni.

Strikan, stričan, otčev rodjak ma koji.

Strina, strika, strinja, strinka, otčina brata žena.

Strina stara; otčeva strina meni.

Stričić, stričević, striković v. Bratučed.

Stričična, stričevica, stričovična, strikovica v. Bratučeda.

Svak, svojak, sam ja ženinoj sestri, a ona meni svast.

Svaković, svačić, moj sin mojoj svasti, i njezin sin meni.

Svakovica, svačična, moja kći mojoj svasti, i njezina kći meni.

Svast, svastica, svastika, svatkinja, svaja, svaka, svašća; ženina sestra meni; a ja njoj svak.

Svastić, svastičić, svastin sin meni; (ja njemu?)

Svastuša; žensko koje od rodbine moje svasti.

Svekar, svekrv, svekro; moj otac mojoj ženi, svojoj snahi il nevjesti.

Svekrva, svekrvica; moja mati mojoj ženi.

Svekrić, svekrvić, svekrović; mladji brat } mog otca mojoj ženi.
Svekrična, svekrvična, svekrovična; mladja sestra }

Svojak v. Svak.

Svojta, svojad, svojat, svojačica; ženska (ženina?) rodbina.

Šukunbaba; prababa } mog otca ili matere meni, šukununuku.
Šukundjed; pradjed }

Šukununuk } prema šukunbabi i šukundjedu.
Šukununuka
Šukununučad
Šukununuče

Digitized by Google

Šur, šura, šure, šuro, šurak, šurjak, šuran, šurjan; ženin brat meni, ja njemu svak.

Šurević, šurjačić, šuričić; šurin sin meni.

Šurnja, šurnaja, šurnjaja, šurjakinja; šurina žena meni, ja njoj svak.

Šurevkinja, šurevica, šurnjevica, šurjačica; šurina kći.

Tajko, tata, tate, tato, tale v. Otac.

Tast v. Punac, starac.

Tast (gen. tasti), tasta, tášta, tašća, tala, tastika, tastica v. Punica.

Tastbina, tazbina; 1) tast i tasta; 2) rod mog tasta i moje tasti.

Teta, tetka, tetica; otčeva ili materina sestra, a ja njoj bratić (sestra bratična), sinovac (sestra sinovica).

Teta stara; otčeva ili materina teta.

Tetac, tetak; otčeve ili materine sestre muž meni; ja njemu sestrić.

Tetac stari; otčev ili materin tetac meni.

Tetić, te(t)čević, tetin ili tetčev sin meni, i ja njemu.

Tetična, te(t)čevica; tetina ili tetčeva kći meni i mojoj sestri.

Ujac, ujak, ujko; materin brat meni; ja njemu sestrić.

Ujac stari; otčev ili materin ujak meni.

Ujna; materina brata žena; (a ja njoj ?)

Ujna stara; otčeva ili materina ujna meni.

Ujić, ujčić, rodjo; materina brata sin meni; ja njemu tetić (moja sestra tetična).

Ujična, ujčica, ujčična; materina brata kći meni; ja njoj tetić (moja sestra tetična).

Unuk; moj sin
Unuka; moja kći
Unučad; moja djeca
Unuče; moje diete
} mom otcu ili mojoj materi, } djedu ili babi.

Vojno v. Muž,

Zaova, zaovica, záva, závica; muževa sestra njegvoj sestri; svojoj nevjesti il snasi.

Zaović; muževe sestre sin njegvoj sestri } svojoj teti.
Zaovična; muževe sestre kći njegovoj sestri }

Zaručnik v. Ženik.

Zaručnica v. Mlada.

Zet; moje kćeri muž meni, svome tastu.

Zetović; mojeg zeta brat
Zetovica, zetovična; mojeg zeta sestra
} meni i mojoj ženi.

Žena, druga, ljuba, ljubi.

Ženik, zaručnik, mladjenac, prvienac; momak što se ženi.

Ženiković; mladji brat (neoženjen) ženikov.

Ženikovica; mladja sestra (neudata) ženikova.

Žensko jić; žensko diete.

Na Rieci 1857. *Vinko Pacel.*

Slavonske starine.

Iz sbirke Luke Ilića Oriovčanina.

Bučje.

Selo u 10. Oriovačkoj satniji Gradiške regimente; poviš njega je njekoč bio jak grad, po vlastelinu Gari Garavica nazvan, a po gradu se dan današnji i šuma „Garavica" zove [1]). Nu kad je taj grad poslie na Bučana prešao, nije izvjestno. Toliko je stalno, — kao što Čoka pripovieda — da je bio vlastitost Osvalda Bučana, koji se u povelji po Sibinjanin-Janku (Joannes Hunjady) god. 1447. izdatoj, spominje [2]). Grad se je u to yrieme Butja, Bučan ili Buč zvao. Poslie je, nezna se kako, na Ujlaka pripao, a Vuk Branković oteo ga je za Vladislava II. god. 1494. Osam godinah poslie odlikovao se je ovdje — kao što Čoka veli — svojim junačtvom Nikola Seljanin, kojemu je Vladislav kralj plemeništinu i grad poklonio [3]). Nu god. 1536. pripadao je grad obitelji Dežefiovoj, odkud se može zaključiti, da je Nikola de Buč bez odvjetka umro, ili grad Dežefiu prodao [4]).

Nesgode i patnje ovoga grada pod turskom vladom niesu nam poznate. Vjerojatno je, da ga je Franjo Ilinić, kad je proti Požegi postupao, popalio i porušio. Sad mu se težko i za temelj znade.

Kobaš.

Selo nuz Savu na 10. Oriovačku satniju spadajuće, biaše u stara vremena znamenito. Nedaleko od njega u tuku, na ustju Orljave u Savu, biaše njekoč znatan grad, koga su stranom slapovi Save, a stranom čovječje ruke do temelja razorile. Taj je grad od vremenah kralja Matije Korvina do god. 1526. bio od velike hasne, jer je znatna u njemu posada hrabro odbijala sve turske navale. Čoka pripovieda, da se je tude bavio kralj Sigismund, vraćajući se iz Štambula. Poslie je taj grad obsjeo i predobio glasoviti Gara, nadajući se, da će u njemu naći pobjegšeg bana Horvata, na koga je taj grad tada spadao, skupa s ufaćenimi kraljicami. Kralj Matija bio je tude od vlastelina Gjorgje gostoljubivo primljen, kad je Jajcu gradu pomoćne čete vodio. Kako se je pako taj Gjorgje prezimenom zvao, vidit ćemo poslie. Dalje pripovieda Čoka, da su ondje Crkvenjaci god. 1250. od Cistercitah samostan zauzeli, za kojimi su sliedili redovnici (pustinjaci) sv. Augustina. Dan današnji nahodi se ondje u gotičkom ukusu sagradjena crkva, koja je pod imenom Kloštar u okolici po-

---

[1]) Vidi Ratkaj Memor. Reg. & Ban. str. 78.

[2]) Vidi Katona Tom. 6. str. 546.

[3]) Vidi Kerčelić str. 500 gdje spominje njekog Nikolu de Buč, komu Vladislav god. 1503. plemeštinu podieluje.

[4]) Vidi Fejer Par. 2. str. 124.

Digitized by Google

snata. Na tornju ima kamen s nadpisom godine 10200., što po svoj prilici ima značiti 1020, kao što ćemo niže viditi. Tako je dakle stojala ova crkva a i grad već god. 1020., jer su već god. 1174 Cistercite svoju opatiju ondje imali. Izim pomenute godine neima ondje, bar u koliko je meni poznato, nikakovih spomenikah; premda dvorski savjetnik Taube u Bečkih novinah njeke ovdje nadjene spomenike napominje, al ih žalibože nije opisao.

Opatiju Cistercitah, koja je ondje god. 1174. ustanovljena, spominje Štrigonski nadbiskup Petar Pazman [1]), navodeći da je u Slavoniji i to u Kolbanu ili Koblanu [2]), što je po svoj prilici u Kobašu moralo biti. — U petnajstom vieku biva spomen priorata s. Ivana Evangeliste u Kazanu, koj je na pustinjake reda s. Augustina spadao [3]). U Kobašu je pako od davnih vremenah župna crkva s. Ivanu Evangelisti posvećena, kao što su i pustinjaci reda s. Augustina ondje svoj samostan, kao što je napomenuto, imali; s druge opet strane napominje podžupan Čoka gospodara Gjorgju, nespominjući mu prezime, koj je onaj isti morao biti, koga i Milesio četiri godine kasnje (1468.) kao gospodara trgovišta Kazana navodi, i Gjurom Lorandićem (Georgius Lorandi) zove [4]). Istina je, da Kazan prije Kaniži, nego-li Koblanu ili Kobašu priliči, nu okolnosti, kao: crkva s. Ivanu Evangelisti posvećena; samostan pustinjakah reda s. Augustina, zatim Gjuro Lorandić i grad slažu se podpuno sa današnjim Kobašem a ne sa Kanižom, u kojoj nikakovih ostanakah od starinah neima. Možemo dakle iz toga zaključiti, da su ondje do godine 1250 Cistercite, a zatim do poslie godine 1311 Crkvenjaci, napokon za ovimi do turskog ulaza pustinjaci reda s. Augustina obitavali, i da se je taj grad s trgovištem u dvanajstom vieku zvao Kolban ili Koblan, a u petnajstom Kazan, dok se napokon u Kobaš promieni.

Grad je taj poslie prognanja Crkvenjakah (templarah) došao u ruke obitelji Horvatove. Po smrti pako bana Ivana Horvata Sigismund kralj ili ga pokloni ili ga prodade Lorandićevoj obitelji, od koje su ga Turci, taki po Mohačkoj bitki, oteli. Godine 1604. Ivan Ilinić ili Ilić noćju grad zapali, dovukavši se tajno do barutane i u nju vatru metnuvši. Na prvi glas Turci iz bližnjih selah u Kobaš dolcte. Nu naš je junak od nikog neopažen sretno izmakao s namjerom, da Dubočkog Sefer-bega pogubi [5]). Turci dadoše iznova grad popraviti, al im ga god. 1607. Franjo Kolaković ote i u njemu se nastani; nemogaše se medjutim dugo u njemu držati, buduć se je do 10.000 Turakah proti njemu podiglo bilo, s kojimi se on u bitku sa svojom malom četom upustiti neusudi [6]).

[1]) Vidi Peterfi. Tom. 2. str. 274.
[2]) Vidi Fuksbofer Tom. 2. str. 188.
[3]) Vidi isti Tom. 2. str. 288.
[4]) Vidi isti Tom. 2.
[5]) Vidi Švear Deo 4. str. 441.
[6]) Vidi isti Deo 4. str. 444.

God. 1687. biahu Turci prisiljeni grad ostaviti, u kojem se tad cesarsko-austrijanska posada nastani. Podpukovnik Holsteinske regimente Veichaufen poslan bi iz Kobaša do Dubošca sa 200 konjanikah, 100 pješakah i 200 Slavonacah, da u pomenutih gradovih posadu drži i nuz Savu kordon načini; tom je on prigodom Turkom 300 komadah marve, 25 liepih konjah i njekoliko zarobljenikah za kratko vrieme oteo i u Požegu poslao [1]).

Posada je ostala u gradu do god. 1716. i sve je turske navale, osobito pomenute godine, hrabro odbijala [2]). Nu po dokončanom turskom ratu bi oštećeni grad ostavljen i malo po malo tako razoren, da mu se sada ni za temelj nezna. U tom se je gradu bavio takodjer vrhovni slavonski kapetan Ivan Sekula god. 1700., kao što se to može zaključiti iz njegovog oo. Franciškanom datog pisma [3]).

Stupnik.

Glavno mjesto 11. satnije Gradiške regimente, izpod kojeg se mjesta na jednoj livadi nahode znaci gradića, kao što se vidi iz okolišnjih šanacah. O postanku i sudbini toga gradića ništa nam nije poznato, možbit će nam buduća vremena štogod o tome odkriti.

Ribnjak.

Pol sata od Stupničke razvaline prama iztoku nahode se u lugu ostanci njekadašnjeg gradića sa dubokimi šanci, koje je stanovničtvo ribnjakom možbiti zato prozvalo, što se izza poplave u šancih ribe nadju. Od ove kao i od Stupničke razvaline ništa se nezna.

Možbit neće biti suvišno ako napomenem, da su po mom mnienju gradići, koji su medju Savom i brdom na ravnici u Gradiškoj regimenti obstojali, drugu kordunsku liniju u stara vremena sačinjavali; prvu pako liniju gradići nuz Savu, a treću oni, koji su u brdinah sagradjeni bili. Položaj gradićah barem to mnienje potvrdjuje.

Na prvu su liniju po mom mnienju spadali sljedeći nuz Savu bivši gradići: Lonja (Mitrovac); Mlaka (Muka, Luka); Jablanac (Jablonca); Strug (Strugec Vivar); Mačkovac (Govac, Kovac); Orubica (Orub); Svinjar; Pričac (Levac, Menac, Malomfalva); Kobaš (Koblan, Kazan) i Dubočac.

Na drugu, koja je po prilici jedan sat od Save a isto toliko od brda udaljena, spadaju: Kraljeva Velika, Gradiška (sada Gorice); Pervča, Zapolje; Stup, Stupnik i Ribnjak. Možda je i više gradićah ili tornjevah u ovoj liniji bilo, nu sad se za njih više nezna. Napokon

[1]) Vidi: Des glanz-erhöheten Krieges-Helms B. 3. str. 375.
[2]) Vidi Diar. Jesuit. Paroch. Veli.
[3]) Vidi Catalog. S. Joannis a Cap. str. 201.

Digitized by Google

Na treću liniju spadahu u brdinah ležeći gradići: Banova jaruga; Subocki grad (Zobatka, Strubotka); Raić (Rojec); Novigrad (Ujvar); Bela Stina (Velastina, Fejerkö); Okučane (Vlaisav); Šagovina (Šag); Rešetare (Restaroc, Rušarje); Petrovoselo (Petervar, Oštri vrh); Kapela (Kapola); Lipovac (Lipenje, Lipovc); Bečić (Ezek, Serke); Oriovac (Orhovec, Oriovc); Drenovac; Bučje (Butja, Bučan, Buč, Garevica)j i napokon Odvorci (Otvorci).

(Dalje će sliedit.)

OBRAZOVANOST I ŠKOLA.

Školski ulomci XLI. *)

Ako i jest slavenski narod u velikom, neostajuć nazad u podupiranju prosvjete, dokazao, da je (osobito u najnovije vrieme) potrebe vremena spoznao, da se je naučio školu kao najglavnije sredstvo javnog odgojenja uvažati, ipak takovu pamet nemožemo hvalit kod svih stališah, vlastih, mnogo manje kod svih individuah. Dva mnenja sreću se ovdje u kontrastu: nepoštovanje i prećerano poštovanje školah. U' prvi red dolaze prije svega „beati possidentes," oni koji vele: dok smo nek smo, koji samo za sadašnjost žive, budući im sudba potomstva neleži na srcu. Ko se životu raduje poradi jela i pića, tomu naravno nije nimalo stalo za izobraženjem mladeži, razma ako će biti, da ga njezina vika na spavanju uznemiri. Takovi ljudi i u učitelju smatraju svagda samo dječjeg bojtara, kojega je posao: čuvati hudno stado, kazniti nestašnost, izuzamši, što se kazni tiče, nestašnu djecu bogatacah, jer je tu drugi račun. U ovakovom slučaju za djecu, koja liepo jedu i piju i bogato se nose, nepripada učitelju nikakova vlast, te ja ga nebih svjetovao da se, ako će tek malim prstom biti, dodirne vriednih sinčićah trbušastog ćaćka. Za ovu struku otacah ovo se i nepiše, jedino iz najprostijeg uzroka, što oni ovo neće ni čitati. Oni nit što razumiju nit osjećaju, i stid nam je evo što se reći mora, da broj ovakovih ljudjih u „slavskoj djedovini" nije malen; oni žive baš kao u predpotopnom svietu: jedu, piju sve do onog dana, kad će drugi Noje u kovčeg poći.

Ali za nepoštovanjem školah od strane ovih ljudih stalo nam je tim manje, što i oni poštovanje nit zaslužuju, nit uživaju. Pokraj svih odstupanjah vazda se vidi, da duh vlada a ne tielo. Ali ima baš ljudih, koji što razumiju i osjećaju, pa i oni ravnim načinom školu malo ciene, ili bar neodobravaju sadanji njen upliv na život, pitajući od prilike ovako: „Eda-li je sviet bolji postao, odkako je više školah, odkako učitelji postaše odlični ljudi? Dajte pokažite najprije dobre plode, pa da vam kažemo, je-l' zdravo drvo koje ih nosi! Najviše je što

*) Nastavljeno iz prof. godištah „Nevena."

ćete moći dokazati, da su ljudi vašom naukom postali pametniji, bolji zaista nisu, a sretniji još manje. Bolje bi dakle bilo da je sve ostalo in statu quo. Danas evo pokraj svih vaših školah neimate novca dosta, da izseljenike, koji se Evrope nasitiše, preko mora preturite, a komad hleba za vaše proletarce reže se sve to manji. Od slovah, pa bila ona štampana ili rukopisna, neće narod sit biti, — cifre neće ga zadovoljiti. Pogledajte one zemlje gdje školah neima, ili bar one krajeve, gdje nit se zna za glasanje ni za sricanje, ni za gramatiku ni za matematiku, gdje nit ima školskih savjetnikah, ni izpitah zrelosti, — zar u tih krajevih nerodi pšenica isto kao i kod nas, gdje se škole naplodiše? Zar su njihovi ratnici slabiji šicari? Pa zar obuće njihovih majstorah manje traju od vaših? Najposlie pa i što je najglavnije: naš je narod bio njegda krotak i poslušan, a odkad ga vi počeste školati, vrlosti ove čovječjeg ukupnog života nerastu, no idu na manjak." Tako od prilike glasi tužba nazadnjakah, i ne posve nepravo, ako od sedam prosbah otčenaša samo tek četvrtu uočimo. . . . Ipak ta gospoda zato, što se zajedno sa školami i neke socialne mane izrodiše, nemaju pravo što škole okrivljuju. Ta zna se iz fizike, da se u cieloj prirodi samo ravnotežom silah može održati pokoj, a i medicina uči, da zdravlje nije ništa drugo, do stanje tiela, gdjeno se sve sile u ravnovjesju nahode. Dakle i sreća narodah i pokoj državah takodje je zdravlje, koje postaje ravnotežom materialnih, intellektualnih i moralnih silah. Nepojavljuju-l' se škole kao neobhodne posrednice, osobito odkako se ustostručiše materialne potrebe života? Zar nisu moralni potresi u sadanjoj družini upravo zato tako grozni, što se intelligencia naroda neslaže sa ostalim razvitkom? Valjada nećete reći da intelligencia sama po sebi razvraća i izopačuje, nećete valjada tvrditi, da je ludost nerazdvojna sestra dobrodjetelji? Ili kako mislite, vi umna gospodo, koji velite da su škole opasne? Ali ja već vidim kuda vi vašim priekorom nišanite. Vi hoćete da narod ostane glup, istom da vam se lakše pokorava i da lakše vladate. Narod nek je sretan, od prilike kao ribice u vodi, koje lovite, i kao jaganjci na paši, koje koljete. Vi ljubite vrednoću pasah, koji, dok vi hrćete, bdiju, vaše zeceve gone, i ruku ližu koja ih bije. Vojnik neka je hrabar, isto kao i bojni konj, kom obilato zobcu uztaknuše, neka se kupa u krvi, nemareći iz kojih žilah teče krv. Vi bi škole rado trpili, ali ne koje odgojivaju, no koje dressiraju, kako da vi tek u narodu imate dobro dressiratu živinčad. Ako je tako, to ja — duša valja — nemogu pristati uz vaš savjet.

Medjutim da rečemo naše mnenje o pravoj ocjeni školah u obće, i narodne škole posebice. Prije svega valja priznati, da je veoma mučno sud izreći i o djelatnosti samo jedne jedine škole, a toli o školah čitave zemlje. Škole su odgojni zavodi, pa gdje je taj, koji će punim auktoritetom reći, šta se podpunce broji u odgojenje? Da sami sebe zapitamo: čim si ti postao to što jesi?

Digitized by Google

jedva će u hiljadi jedan moći pouzdano na to odgovoriti. Pri obučavanju — vjerujem, da je tu već lakše presuditi, tu su resultati nabliže svojim faktorom, te osobito u stvarih memorije odmah poslie nekoliko nedjelah opaža se već jasan uspjeh. Ali i opet neznamo, u kakvoj je srazmjerici mlada ova grančica napram cielog drveta, hoće-l' ona postati nekad raštjom, te plodom uroditi, ili će klonuti pod nožem baštovana? Neće-l' ju zar vjetar oboriti, ili buba razgrizti? Drvo tjera mnogostruke izdanke, dok nepostane ono što treba da bude, ali je mnogo drvo propalo, stabla u svoj svojoj cjelosti nikad i nerazvivši. To isto biva i sa najbližimi rezultati obučavanja, — oni se istina vidjaju na površju, ali namah ubjegnu s nova, te eda-li kakve odgojne vriednosti imadu, to će tek pokazati budućnosti u kojoj će sadanje diete kao muž stojati. Jer samo on, pojmi, koji čuvstvo za sve što je liepo i dobro podtiču, imadu odsudnu važnost, tako da ih u duševni dobit smiemo računati. Da se svaka rieč, koja prolazi kroz školska usta, nemože pribrojati ovoj duševnoj stečevini, jasno je. Da ima i učiteljah, kojim su rečeni pojmi stvari posve tudje i nečuvene, i to neće nitko odreći Moglo bi se dakle kazati: Onu visoku vriednost za razvitak čovječanstva nemaju škole, pa ako će biti kakve mu drago, — no samo dobre škole. Gdje se u školarstvu kojekako maže pa laže, tu je bolje da ga nikako i neima. Može se još i dalje poći te reći: računanje učiteljah (bez razlike) na zahvalu potomstva, neosnovano je računanje. Nije to hvale vriedno, što učitelj obučava, nego je hvale vriedno, što od deset njih možda jedva jedan dobro obučava. Ostaloj desetorici nehvala na njihovom krparenju! Oni nek su zadovoljni, što ih obštine trpe i plaćaju. Svakako je ludo zavarkivanje, da će se narod za ono dva tri-li sata učenja, koje naraštaj njegov provodi za skamijom, hitro preliti u drugo moralno i političko stanje. Tu bi razlika izmedju zemaljah sa školami i bez školah bila kao nebo od zemlje, a znamo da tome nije tako.

Na to imam odgovoriti. Svakako tek dobre škole donose definitivno dobre plode, ali su ove dobre škole riedke, niti će one ikad niknuti kao pečurke, te da dobre budu; jer k tome se hoće riedka valjanost učitelja ili učiteljah. Pa baš ni svaka dobra škola neće stvoriti dobru obštinu, jer škola radi samo dvie ure na dan, život — ako odbiješ spavanje — 16, pa i one dvie ure rade samo za 8 godinah, kojim predhodiše 6 zlo kontroliranih, i kojim će sljedovati još čitava povorka zlo kontroliranih, tako da sedam mršavih kravah kralja Farauna nebi bile zle posljedovateljice. Tu nas eto uči prost račun, da škola mimo sve svoje valjanosti nije kadra mnogo izraditi. Ipak dokazat će točniji izpit, da škole donose znatnu popravku. Prije svega nedadu se škole na dobre i loše razdieliti, kao što rod čovječji na strašnome sudu ima biti razdieljen na ovce i koze. Mnogi su stepeni pedagogičkih savršenstvah i manah. Ali i loša škola, ako inače još ime škole zaslužuje, lasno prinosi posebnu korist. Obično se roditelji školom hvale, da im ona uči djecu sjediti. A to će zaista nešto reći. Navika na pokornost, na red u vremenu, i u vladanju mnogo pomaže u dječjem životu, jer djeca bi inače ostala posve razpuštena. Predstavimo samo sebi, što bi bez školah bilo iz vladanja mladeži, osobito pri sadašnjoj ugusto sbijenoj impopulaciji. Policija bi morala škole zavoditi, kad to nebi pedagogija činila. Ipak škole nisu danas ni nalik tako loše, da se u njih nebi i više što učilo, do samo sjediti. Da baš i dopustimo, da se u njih malo što uči, ipak se duh podtiče, snaži. Drugo je čuti rieč u školi, a drugo na svakom razkršću. Čovjek, koj je naučio čitati i pisati, stekao je jedan organ više, kojim će saobćivati misli svoje; takovi je čovjek pristupačan glasu iz daljine i prošlosti, on je koračio na prvu pečagu civiliziratog ukupnog žića. Koja nam fajda od naših tolikih zakonah, ako ih narod nije kadar čitati, ako su oni istom strašila pravosudja? Pa baš i ustmeno težko će se s čovjekom, koji neima ni prvih školskih znanjah, što izraditi; on neshvaća govor izobraženih ljudih, on ih nerazumie ni po sto putah... Pa i najžešći protivnici novijeg školarstva u našoj blagoslovljenoj carevini žele jamačno poslužnika i poslužiteljku, što će moći pročitati naško, njemačko i magjarsko slovo, ako ni za što drugo, a ono bar da manje poslanice izruče kud valja. Šta-l' da rečem još za religiozno izobraženje, i ono će zar punim pravom iskati, da diete zna čitati nauku kristjansku, da ju — ja nezahtjevam mnogo — bar za nevolju može razumjeti. Dakle ovi materielni i formalni produkti prvog školskog izobraženja nemogu se nikako oboriti, oni prolaze svaku cenzuru. Pokuda se odnosi tamo samo, gdje bi škole težile na visoko i na široko. Svakako valja tu zabludjaje okriviti, zabludjaje, kao što ih običava poroditi težnja za skorim napredkom. Ipak škoda prećerivanjah ma u kojoj strani Slavenstva i ma u kojoj kategoriji školskoj težko da će nadmašiti korist izobraženja, koje je dojako za rukom pošlo.

Da školovan čovjek nebiva hrdjaviji nego neškolovan, sudim prije svega da se ta izreka oboriti nemože. Intelligencija se slaže sa svakim stepenom civilizacije. Ja na brojeve u tome nemećem veliku važnost, jer statistika zločinstvah nije ni izdaleka statistika nemoralnosti. Ali kao što će malo poslie navedeni brojevi dokazati — ako oni, koji su knjizi i pismu vješti, neiznose toliko gruba zločinstva na vidik, koliko oni, koji ni čitati ni pisati neznadu, tim bi već jednim bilo jasno, da nemoralnost, ako joj izobraženje pridružiš, prima blaži oblik, što se već smatrati može kao dobitak. Nobi seljaci u Galiciji god. 1845. onako grozno postupali bili sa svojimi vlasteli, da nisu po nesreći glupi bili. Pobuna bi uzela blaži karakter. Pa i poljačko plemstvo nebi onako krvne projekte u svoje suzakleće umiešalo, da je srećom imalo više izobraženja. Svaki osjeća u svom srcu, da ga nauka nenavodi na zlo, grehota bi bila i pomisliti, da nam je Bog nagon k istini usadio, istom

Digitized by Google

da nas u napast uvede. Tolika mjesta nalazimo eto u sv. pismu, koja upućuju na spoznanje i istinu.

Dva su samo pravca, po kojima prostrana znanja mogu škoditi onome, koj znanja ima. Prvo, ako se kroz znanja misli njegove uprave na nedostižne predmete, te skrenu s potrebočah istine, ili drugo, ako praktika života od učenja odstupa tako jako, da se znalac tim na neistinu navikne. U prvu manu svakako su zapale mnoge narodne škole. One su učenike svoje nastavljale tako, kao da bi se ovi imali izključivo posvetiti naukam, a ne živiti od svojih rukuh. Nauka pojavi im se kao viša i glavna ciel života, življenje pako sa svojih rukuh kao nedostojan položaj, kom se, koliko je više moguće, valja uklanjati. Težnja za nečim visokim bez unutrašnjeg poziva i bez sredstvah za dostiženje predpostavljene cieli, punu nam o tome svjedočbu daje. Ali se prickor ovaj neodnosi samo na škole, no na vrieme uobće, kom je danas osobito za tim stalo, kako da nestrpljivo goni ciel udaljenu, nejasno spoznatu. Šta će škola tome, što se evo bogatstvo danas brzo i olako steći može, što su sve naslade života ciglom tek novcu u vlasti? Šta može škola tome, što i sada još imade stališah, koji provodeć vrieme u neradu rekao bi su samo za uživanja stvoreni?.. Što se druge točke, nesuglasja izmedju nauka i života i odtud proizličuće neistinitosti tiče, tu i opet malo će što izraditi škole — više bi možbit mogla izraditi crkva. Učitelj u školi trubi nauku: „Dieli hljeb tvoj sa siromakom!“ a otac njegovog učenika u vrieme glada za žižljivu svoju hranu skup novac od siromaši ciedi, itd. Tà valjada neželimo, da se i posljednji glasi istine uguše, da djeca i nedokuče, šta je Spasitelj zapovjedio!

Nepravedno bi se dakle školi prišilo, da ona moralnost umaljuje; što bi se najviše moglo reći, to je: da ona nije kadra moralnost onako snažno podupirati, kao što bi se želilo, i kao što bi ona sáma želila. Ipak nam ona sveudilj još zaklanja mnogu plemenitu biljčicu od pripeke života, hrani nevinost kod beziskusne mladeži, ako i nije, što se ove točke tiče, kadra jamčiti za docnije godine. Velik je korak, ako usjevi s proljeća tek veselo napreduju, tùća i suša ljetna neće ih tako sve potamaniti. Ali kad već zeleno drvo počne gnjiliti, što-l' će biti od usahlog?

Spokojno možemo dakle smatrati *škole kao dragocienost našeg vremena*, koje istinabog sáme nikako blagajnicu čovječanstva nesačinjavaju, — koje još mnogo turpijati i glačati valja, dok dospiju do osobite sjajnoće i podpune vrednoće — ali koje niti smiemo napustiti niti ih hoćemo promieniti za podrtine minuvših stoljećah. Što pak ovdje školam pridajemo ovaku visoku vriednost, tim naravno imamo u umu cjelokupnost svih učevnih zavodah za mladež, a nikako samo tek narodnu ili baš elementarnu školu, niti ikako učiteljem od ove dvie kategorije, kao što to mnogi od njih u svojoj samohvalnosti čine, pripisujemo izključivu zaslugu razvijajućeg se izobraženja. Tim manje još možemo odobriti pretjerane pretenzije pojedinog učitelja, po kojih se on kao poglavito pozvan obrazovatelj naroda razmahuje. Valja znati, da nas je tu mnogo zvanih a malo izbranih. Izobraženje naroda skuplja se iz mnogostrukih izvorah, pa često, kad se vidni izvori zasuše, teku nevidjeni tim obilatije. Višje škole, gimnazije i realke pa i sveučilišta prinose svoj darak isto kao i narodne škole. Ako visoke škole budu hrdjavo rukovale odgojenjem višjih stališah, tada narod uprkos svoj negi oko seminarijah i nar. školah neće svjetlost ugledati. Zao primjer, nemarnost starješinah razvratit će i snoveseliti podložnike, tu ti onda ni traga nema od zdravog organizma, koji da snažan živi u korienu, stablu i granah. Zato blago, triput blago zemlji, gdje učitelji traže čast i blagostanje svoje u časti i blagostanju ukupnosti, gdje se svaki i najmanji korak nedrži za golemi napredak! Napredak čitavog naroda niti je lako izraditi ni razmatrati tako, da ga svako glupo oko spazi. *Da narodi budu silni, slavni i sretni*, tu valja svaki da pripomogne, svak koji snage ima, vladatelj i popečitelj, i vojnik i učitelj, i trgovac i zemljodjelac — pa ipak sva naša borba neće biti dovoljno jaka, ako Bog s neba neizlije svoj blagoslov. Znanosti pak i vještine, koje u školah stečemo, nisu kadre dalje ništa učiniti, nego usposobiti narod za moralnost i sreću. Izobražen čovjek može dosegnuti veći stepen vrline, ali se on može i dublje u porok uvaliti, jer svi kanali u unutrašnjost, koji su još kod djece i neizobraženih zatvoreni, njemu su otvoreni; on čini razliku i izmedju subtilnih razlikah. Ipak je iz dva uzroka vjerovati, da će veće razširenje naukah otvoriti vrata većem razširenju vrline: to je prvo *harmonija obćeg interesa sa obćom moralnosti*. Što više dobrih ljudih — to manje jada na zemlji; ljubav će izjednačiti hrapavost sudbe. Dokle god pojedini ljudi budu imali više razuma, dotle će oni na prostotu drugih ljudih špekulirati, zavoditi ih i varati, pa tu je onda razum — zamka poštenja. Izjednači-li se izobraženje, tada će odpasti ovi povodi egoizma. Drugi je uzrok za sretnije vrieme, kad već jednom izobraženije vrieme nastupi, taj: što u historiji nagomilana očitovanja, a *prije svega očitovanja po Hristu obećavaju označeno prosvjetno gradivo*, kojega je moralnost osvjedočena. Nemamo mi tu odjako posla s proizvoljnimi učebnimi predmeti, no s predmeti hrisćanski pročišćenimi. Sve da se pojave i pojedine bludnje, poduzeće je naše u glavnome ipak hrisćansko, koje da vazda samo na jednu ciel upućuje — na posljedovanje Hrista. U tome je dat znamenovan izgled na vazda rasteće usavršivanje ne samo razuma, no i ljubavi, i sve to jačeg sbliženja izmedju mišljenja i volje.

Prigovori-l' tko, da je narodom, koji je preveć na mišljenje naviknut, preveć težko upravljati, — da će nemir malo po malo progutati sve plodove prosvjete — tome odgovaramo: *baš sa obraženim narodom lakše je upravljati*, pače on se upravlja i sám, od prilike kao što odgojeno diete svoje odgojenje samo so-

Digitized by Google

bom dopunjuje, i kao što je odgojenju sudjeno, da ono ponajlak samo sebe uništi. I policiji je sudjeno da nekad prestane, a to onda, kad svak u svom krugu uzazna policiju voditi, pa i ratna sila ima prestati, kad rat više neuzprieti, — jednom rieči: sve nesavršenosti imaju se najposlie u savršenost resolvirati. Po svemu tome u odgojenju čovječanstva neima nazadka. Niti ćeš od čovjeka načiniti diete, ni od matorog drveta mlado. Probudi-l' se jednom samosviest u čovječanstvu, tada tek jedino bezumlje može tražit da ju uguši. Tà moć je prosvjetc silna; a mudrac upravlja i neguje, umjesto da steže i razdražuje.

XLII.

Resultat.

Setz dir Perücken auf von Millionen Locken,
Setz deinen Fuęs auf ellenhohe Socken,
Du bleibst doch immer, was du bist.
Goethe (Faust).

Sve dovdje rečeno pokazuje, da je naš odgojenja način sebičan. Uvidjamo što je pravedno, dobro i liepo; zahtjevamo mnogo; preduzimljemo i ono što je najteže; pokazujemo volju i oduševljenje, — ali je sve to kao kad posiješ sjeme medju trnje, korov sebičnosti izraste brže te nadkrili najljepši usjev. Na unutrašnju snagu, na hrisćansku strpjeljivost slabo se je pouzdati, sav se spas očekuje spolja. A spolja su ipak vazda samo ljudi, slabi ka' i mi sámi, čeda sebičnog stoljeća, ka' i mi. Mnogo se dobra nahodi u školi, crkvi, državi, obćini, te baš i u najviše uzapriečenoj porodici, ali to stoji razsuto, izolirato, bez organizacije. Najbolje sile zaratiše se, škola nenavidi školu, razdražena je protiv crkve, nezadovoljna s državom, nepopustljiva, a izmjenice opet slaba napram doma. I obratno oskudieva točka sjedinjenja, dosljednost; više još patriotizam i ljubav, toplota k svjetlosti, i svjetlost k toploti. Pa gdje je naći mir? Čekati? Nipošto, jer je prestanak — nazadak, jer čuvstveni život s nadmoćjem već nagrnjuje na duševni, i jer, ako civilizacija neodrži pobjedu, održat ju mora barbarstvo. Saveznike — kao što je negdje u ovih člancih napomenuto — tražiti opasno je, jer više je danas lažnih prijateljah, nego istinitih. Farizeizam i machiavellizam, ovi porodi sebičnosti, vrebaju, kako da školu za svoje cieli preokupiraju, i da jur dobijene plode za se prirede. Pa istekar nerazumni prijatelji, koji pravo meso upuštaju, a lakome se za sjen, koji antipodom škole zidaju, dok se evo naše ruše, koji su od prevelike hvale jedva k malim radnjam dospjevni — ja ih se skoro više bojim, nego zakletih neprijateljah. *) S toga mimo sve težnje za napredkom, jamačno nam je nuždna mudrost više neg ikad, da nebi posljednja last (crkv. slav. = лесть) bila gora od prve. *) Najposlie jednim slovom: Šta oskudieva našim školam? — Organizacija. Ne organizacija na hartiji, kao što ih imamo do dovoljane, ne jurističke tobož' popravke onoga, što je pedagogički iliti hrisćanski smišljeno, no dajte nam istinitu, živu organizaciju, gdje sok i krv teče iz jednog uda u drugi, i gdje svaki ud po mjeri svojega zadatka snage ima. Amin.

U Novom Sadu 1857. *Gj. R.*

(Završujuć u „Nevenu" ovaj dio „Školskih ulomakah" iz srdca želimo zrelim ovim razmatranjim, da im se udesi sreća te da mogu na skorom ugledati svjetla u posebnoj knjizi i da dopru u ruke svim našim učiteljem, kojim je stalo do napredka. — Gospodinu pako Gj. Rajkoviću usrdno se zahvaljujemo na njegovoj revnosti, kojom je, riedki i premili nam gost iz srbskih stranah, pristao uz naš „Neven" kao vrli njegov pomoćnik, te mu taj naš list preporučujemo da ga i nadalje izvoli podpomagati izkusnim svojim i vrstnim perom. — Članke za „obrazovanje i školu" nastavljat ćemo i dalje u „Nevenu". — Priobćivanje pako školskih natječajah itd. u ovom listu, kao što njeki gg. učitelji žele, nemožemo obećati. *Ur.*)

*) Хотя услуга намъ при нуждѣ дорога,
Но за нее не всякъ утѣетъ взяться:
Не дай Богъ съ дуракомъ связаться!
Услужливый дуракъ опаснѣе врага.
Krilov (knj. IV. basn. 11.)

*) Kad je, kao što Mende „*Der Gehorsam in der Erziehung*" Halle 1840. str. 8. spominje, njeki Berlinski novinar sa zadovoljstvom god. 1839. objavio, kako je vrhovni nadziratelj svih tavnicah u Francezkoj g. Christoph Moreau kao resultat svojih iztraživanjah pronašao to: „da je ondje, gdje je najveća massa obučavanja, zajedno i najveća massa zločinacah," to je onda jasno, da nas fariseizam jurve želi lišiti umne zaostavštine naših otacah. Jači su utuk ovoj argumentaciji englezke novine *Times*, koje vele, da su od 19927 zločinacah, štono god. 1840. biahu u Englezkoj osudjeni, samo 390 čitati, pisati i malo nešto bibliju razumievati kadri bili.

PRIRODOSLOVJE.

O repaticah zviezdah (kometah).

Od njekog vremena raznio se je po novinah glas, da će se 13. lipnja o. g. pojaviti velika repatica zviezda, koja će se na svom putovanju veoma blizo zemlji primaknuti; odtud su njeki ljudi uzeli izvoditi svakojaka nagadjanja o opasnosti koja s toga prieti našoj zemlji. — To mi je povod dalo, da o tom predmetu koju prosborim, naime o tome: Što su repatice zviezde, i je-li nam kakva od njih pogibao prieti?

Kad za jasne noći okom svrnemo na nebeski svod, ili bolje rekav kad sa zemlje pogledamo u neograničeni prostor svemira, vidimo tamo nebrojenih svietlih tjelesah, koja odzgor svoje titrajuće svietlo na našu tamnu zemlju bacaju. Ova tjelesa zovemo u obće zviezde. Medju njimi ima ih takovih, koje svoga položaja jedna prema drugoj nemienjaju, nego se uvjek jedna uz drugu nalaze, kao što su n. p. vlašići ili kosci; takove zviez-

Digitized by Google

de zovemo **stavnice** (*Fixsterne*). Druge opet mienjaju svoj položaj prema ostalim zviezdam, dočim ih sad kod ove stavnice, a za mjesec danah mnogo dalje prema zapadu vidimo; ovakove zviezde zovemo **planete**. Medju planete spada takodjer naša zemlja. Da je naša zemlja takodjer zviezda, to se dakako neuku čovjeku smiešna stvar čini; al onomu, koj se je s fizičko-matematičkom stranom naše zemlje samo iole upoznao, to je bjelodana istina. — Zvjezdari su već od davna zametnuli pitanje: je-li na ostalih zviezdah, ili barem na planetah žiteljah ima, kao što ih je na našoj zemlji? I da ih ima, i da ih neima, nemože se pravo dokazati. Kad bi na Danici bilo žiteljah nam sličnih, vidjeli bi oni na nebu našu zemlju onako po prilici svietlu i veliku, kao što mi vidimo Danicu.

Planete se dakle od stavnicah zviezdah time razlikuju, što oni položaj prema ostalim zviezdam mienjaju, okrećući se okolo sunca u različitih daljinah, koje si svatko lasno ovako predstaviti može: Neka uzme šestilo (šestar, *Zirkel*) pa napiše njim iz jednog istog središta 8 krugovah u takovu razmjeru, da bude od središta

prvi	okrug	(planeta Merkur)	4			
drugi	„	(Danica, Venus)	4 i k tomu	1	krat	3
treći	„	(Zemlja)	4 i „	2	„	3
četvrti	„	(Mars)	4 i „	4	„	3
. . . . .						
peti	„	(Jupiter)	4 i „	16	„	3
šesti	„	(Saturn)	4 i „	32	„	3
sedmi	„	(Uran)	4 i „	64	„	3
osmi	„	(Neptun)	4 i „	128	„	3

jedinicah (uzamši ovdje jedinicu = 2,000,000 miljah) daleko; neka si u središtu, odkud je ove okruge opisao, misli sunce, koje mirno stoji, dočim se ovi planete oko njega okreću, pa si je cio planetarni sustav podobro predstavio s tom jedino razlikom, da se ovi okruzi kod planetah neimadu posve okrugli nego paokrugli (eliptički) misliti. „No što je nam do planetah stalo, reći će čitatelj, govorider ti nam o kometah.“ I pravo je, no ovo sam morao prije napomenuti da se laglje razumiemo.

Treća vrst nebeskih tjelesah jesu **repatice zviezde**. Čudnovata, od ostalih nebeskih tjelesah različita spodoba njihova je uzrok, što su ljudi o repaticah već odavna svašta gatali. Stari Kaldejci držahu da su nebeska tjelesa kao što i druge zviezde; no zdrav njihov sud izgubio se je docnije u praznu mudrovanju grčkih filosofah, te je morao dugo vremena ustupiti mjesto Aristotelovu mnienju: da su repatice izparivanje zemlje, koje su mnienje do 17. stoljeća doktori i profesori, prije nego su svoju zvaničku službu nastupili, prisegom za svoje priznati morali. Drugi su još to krupnije zabrazdili u mnienju o repaticah: njeki su držali da su duše velikih mužovah, koje, prelazeći u nebo pokazivahu se još te svietu u svojoj možnosti. Valderama, Španjolski redovnik, mniaše, da su to pakleni dusi, koji dolaze da čovječanstvo plaše. Mi se njihovu mnienju danas smijemo; no doć će doba, kad će se možda naši potomci našemu smijati: svako doba ima svoja mnienja.

Odkad su Nikola Kopernik, Ivan Keppler, Tycho Brahe i veliki Newton odkrili nove zakone u neograničenom svemiru, i odkad su pronašasti dalekogledi, od to doba privukao je um čovječji ova nekadašnja strašila iz bezkončanih prostorinah bliže k sebi, da ih prouči i zakone im odkrije.

Kao što ima stavnicah zviezdah i planetah svakojake veličine, isto tako ima i repaticah tako malenih, da se samo najoštrijimi dalekogledi vide, i toli velikih, da se više miliunah miljah daleko preko nebeskog svoda protežu. Male repatice sastoje iz okruglaste, tamne prema sredini sve to svjetlije magle. U većih repaticah, kakove takodjer ovdje razumievamo, razlikujemo **jedro**, **glavu** i **rep**, koj se često putih daleko preko neba vuče. **Jedro** je najgušća čest repatice, no je-li čvrste tvari, o tom se zvjezdari jošte nisu složili, većina ih misli, da niti jedro nije gusto, jer je krozanj, premda je inače najgušća čest repatice, moći dobrimi dalekogledi zviezde vidjeti. **Glava** je maglovina, koja jedro okružava i širi se poput čunja okol na okolo. Nješto neobičnoga prema ostalim nebeskim tjelesam je **rep** ovih užasnih putnikah. On je gotovo uvjek od sunca odvrnut, nije s ostalom maglovinom (glavom) neposredno skopčan, nego njekim tamnim predielom od nje razstavljen, a dug je kadšto 10 do 15 miliunah miljah.

Kao što su dakle repatice zviezde od planetah različite svojom sastavnom tvarju, koja je možda više tisućkrat redja od planetarne, tako se razlikuju od ovih takodjer svojom putanjom (stazom). Dočim se naime planete sve, izuzamši Palladu, unutar zodiaka (suncopâsa) u pakruzih (elipsah) od okruga malo različitih okó sunca od zapada k iztoku okreću, obilaze repatice često u vrlo protegnutih paokruzih (vidi sliku *),

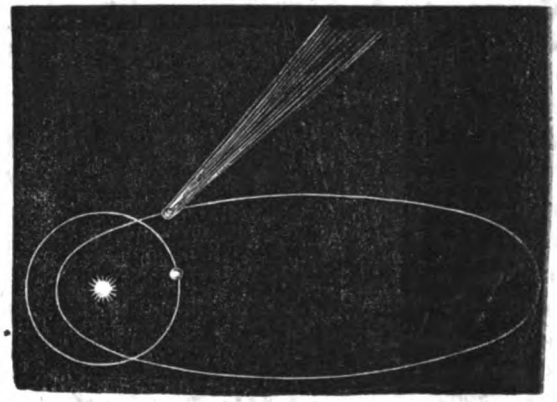

sad od zapada k iztoka sad od iztoka k zapadu, sad od juga k severu i naopak u svih mogućih smjerih okó sunca. U jednom ognjištu (*Brennpunkt*) repatičina pakruga stoji sunce, koje ovo svoje kuštravo diete, da

*) Treba da si čitatelj misli naslikanu ovdje elipsu mnogo duže protegnutu, nego što se na onako malenoj slici mogla označiti naprama dužini repa komete i naprama suncu i zemlji.

Digitized by Google

se neizgubi u neograničenih prostorih, zakonom sveobće težnje k sebi privlači, dočim drugo dosiže možda do na kraj sunčanog sustava. Kod sunca ima repatica najveću, a na protivnoj od njega strani najmanju brzinu. Tako je repatica od g. 1680. blizu sunca promašila 53 milje za sekundu, a na protivnoj strani samo 10 stopah. Čim većma protegnut t. j. čim duži je pakrug, tim dalji je put repatice, čime se dogodi, da se je gdjekoja repatica, od kad povjestnica za nju znade, samo jedan put suncu primaknula, te možda će minuti sto- i tisućljeća, dok ga opet posjeti. Radi toga što su pakruzi toli neizmjerno protegnuti, nije se dugo moglo pronaći, po kakovih putanjah repatice oko sunca obilaze, dok nije glasoviti engl. zvjezdar Halley, upotriebiv Newtonovu teoriju, pronašao, da su te putanje sbilja pakruzi. Šest repaticah ima ipak prema ostalim tako malo protegnute, dakle planetarnim slične pakruge, da njihove staze padaju unutar planetarnih tečajah, te se za njekoliko godinah opet pokažu. Amo spada tako zvana Enke-ova repatica, koja nakon 3 god. 116 danah i 8 satih; Bielova, koja nakon 6 godinah i 9 mjesecih; Leverrierova poslie 7 godinah i 9 mjesecih; Vicova poslie 5 godinah, 100 danah i 21 sat; Brornsenova poslie 7 godinah i 7 mjesecih, i napokon d'Arrestova poslie 6 godinah i 5 mjesecih opet na vidjelo dolazi.

Da nam to prostor ovoga lista dopušća, mogli bismo iz zvjezdarskih ljetopisah navesti repaticah različite veličine i jasnosti, što su se od najdavnijih viekovah pa do naše dobe na nebu pojavile, i koje su gdjekoji ljudi s različitimi važnimi dogadjaji u savez stavili. Tako njeki tvrde, da je i ona zviezda, što je mudrace u Betlem vodila, bila repatica neobično svietla i velika, noseća u sredini sliku Isusa i Marije. No ja znadem da štioc hoće da, okaniv se dalnjega opisavanja repaticah, odgovorim na pitanje, o kojem se toli često ljudi prepiru: jesu-li repatice, kao što njeki misle, sbilja glasonoše približujućih se velikih dogadjajah: ratovah, političkih prevratah, kuge, glada i t. d. Ja bih ovo pitanje sasvim mimoišao, kad se sbilja nebi pričinilo, kao da su repatice predteče takovih velikih promjenah. Svatko će se sjećati, da se je nješto prije nego se Ruska s Turskom i s njezinimi saveznici bila zaratila, ukazala na zapadu repatica, koju je neuki sviet kao glasonošu buknuti imajućega krvavog rata smatrao. Neima tomu davno što je njeki zvjezdar repaticu od g. 1680., uzamši njezin tečaj polag Halleyova ručuna na 575 — 580 godinah, natrag računati uzeo, te je do čudnovatih posljedakah dospjeo.

Godine naime 1680. pokazala se je ova jedna od najkrasnijih repaticah, što ih ikad na nebu vidjeti bilo. Njezin ogromni rep protezao se je na nebeskom svodu preko 80 stupanjah, tako da mu je prava dužina bila najmanje 10 miliunah miljah. Što je zvjezdarom kod ove riedke repatice jošte većma u oči udarilo, jest velika blizina od 32,400 miljah, do koje se je suncu primaknula. Godine 1680. bila je dakle repatica sbilja predteča krvava turskog rata, kojega posljedica biaše obsjednuće Beča, dok ga nije Ivan Sobieski, kralj poljački, oslobodio. Ako idemo za 575 god. natrag, pasti će pojavljenje ove repatice na početak dvanaestoga stoljeća, kad je bila crkvena glava sa svjetovnom vladom dugotrajnu razpru zametnula. Za 575 godinah prije toga navjestila je svietu postanak islama, koj je i sbilja velika nesreća za Europu. Opet 575 godinah prije svietila je kod smrti Julia Cesara. Peti krat natrag iduć navjestiła je konac Asirskomu carstvu 650 g. p. Isusa. Šesti krat biaše predteča krvava Trojanskoga rata. — Isto tako se je Halleyova repatica, — koje tečaj izračunao je ovaj glasoviti zvjezdar na 75 godinah, — kao da će da potvrdi krvavu borbu s Kara-Mustafom, što ju je njena predhodnica navjestila, g. 1682. pojavila. Za 75 godinah prije objavila bi bila tridesetogodišnji rat, za 75 g. prije t. j. g. 1531. Smalkadenski ugovor, kojim se je svršio ljuti boj izmedju katolikah i protestantah, a g. 1456. navjestila je razpadnuće Bizantinskoga carstva. — Pa šta da zaključimo odtud: da-li je dakle pojavljenje ovih nenadanih repatih gostih sbilja u savezu s velikimi dogadjaji? Mi to nemožemo vjerovati a to nemože nitko, ako pomisli, da bi se sa svakim pojavom na nebu, da s istim izhodom i zapadom sunca mnogo nevolje čovječanske spojiti dalo; osim toga valja napomenuti, da je Halley kod prve repatice falio u svom računu, jer mjesto 575 g. obidje ona svoj tečaj stoprv za 8800 godinah. Ako se dakle s pojavom repaticah sukobi kakova nevolja za čovječanstvo, to imademo jedino slučaju ili bolje rekav istomu redu pripisati, kojim se pojavi priroče po vječnih zakonih izmienjivati moraju. Važnije je pitanje: mogu-li se repatice s kojim planetom — dakle i s našom zemljom sudariti i time kakovu nesretnu katastrofu proizvesti? Da se takov sudarac sbilja može dogoditi, to su i najizvrstniji zvjezdari priznali, tim većma, što se po njihovu mnienju vjerojatna znamenja takove sukobi na nebu nalaze.

Govoreći o naravi repaticah napomenusmo, da svaka repatica sastoji s jedra, glave i repa; no premda je jedro mnogo gušće od ostale maglovine, zato je ipak i ono prema gustoći planetah tako riedko, da se na prvi mah čini, da bi zemlja naša, kao mnogo gušći i tvrdji planeta, iz takova sudarca bez svake štete izići mogla: odtale zaključiše mnogi, da takova sukob nikakovih neugodnih posljedicah za planetu imati nemože. No valja u obzir uzeti, da silu udarca sačinja proizvod masse i brzine tiela, pa tako može velika brzina repatice ono nadoknaditi, što joj na gustoći masse oskudieva. Kad bi se dakle mnogo veća od zemlje repatica svojim jedrom na svom putovanju u istu sekundu i protivnim smjerom sa zemljom sudarila, moglo bi odtud za našu zemlju svakako kobne posljedice nastati: ona bi mogla sa svoje osi krenuta biti tako, da bi prema sunčanikn (ekliptiki) drugi položaj dobila, te bi se podnebja promieniti i dani produžiti ili pokratiti mogli. A što bi mo-

Digitized by Google

gla onda postati, kad se repatica nebi upravo s našom zemljom sudarila, nego bi joj se veoma blizu primaknula? Takovim približenjem mogao bi se sominj (*Gleichgewicht*) zemaljskih vodah poremetiti, jer bi pretežna veličina repatice svojom provlačivom silom ipak na gibljive česti zemlje znatno djelovala, te bi moglo móre niže strane zemlje zalijati. Da je takovih kobnih sudaracah već bilo, neda se, istina, historički dokazati, no njeki ipak misle, da za to vjerojatnosti imade.

Gori gdje smo govorili o divnom zakonu — geometričkom razmjeru — kojim su planete od sunca oddaljeni, mogosmo uvidjeti, da je ovaj zakon izmedju Marsa i Jupitra na jedanput prekinut, što smo točkami naznačili. Vidimo bo, da je Danica zviezda od Merkura za 1 krat 3, Zemlja od Danice za 2 krat 3, Mars od Zemlje za 4 krat 3 jedincie udaljen; sad mjesto da dojde po geometričkom razmjerju peti planeta za 8 krat 3, preskoči se kod Jupitra, te se umah dodje na 16 krat 3, pa se tja do Neptuna isti razmjer nastavlja pravilno. Odtud se vidi, da je medju Marsom i Jupitrom praznina planete, koj bi imao biti od sunca oddaljen za 4 i 8 krat 3 jedinice; s toga su Titius i za njim Bode već g. 1772. zaključili, da medju Marsom i Jupitrom mora gdjegod nepoznati planeta biti. Njihova slutnja pretvori se u kratko vrieme u živu istinu. God. naime 1801. dne 1. siečnja odkrio je Piazzi u rečenoj praznini malog planeta Ceres zvanu, a za njim odkriveno ih je samo do god. 1853. do 42 u istom praznom prostoru.

Kako se je ova hrpa malih planetićah (*Planetoiden*), medju te velike planete uvukla, nezradu si mnogi zvjezdari inače tumačiti, nego da su komadi njekog velikog kobnom katastrofom razdrobljenog planete. — Wilkam Whiston (u pol 18. stoljeća), nastojao je velikom učenošću dokazati, da je Halleyova repatica Noemov potop prouzročila — što je dakako i ostat će samo subjektivno njegovo mnienje. Ako se dakle još te u obzir uzme, da repatice neobilaze sunce kao planete u istom smjeru, i da neidu samo od zapada k iztoku, nego da obilaze okó sunca u svih mogućih smjerih i sa svih stranah, onda se mogućnost kobna sudarca neda nijekati; no od puke m o g u ć n o s t i do v j e r o j a t n o s t i — ako čovjek uzme u obzir uvjete, što se za takov udarac hoće, gdje bi se repatica svojim jedrom sa zemljom kosnula — leži gotovo neizmjerna praznina; zato veli glasoviti Olbers, da bi se od 439 miliunah repatich, koje suncu bliže nego zemlji dojdu, po računu vjerojatnosti samo jedna, i to, računajuć po dvie takove repatice na jedpu godinu, u 220 miliunah godinah samo jedanput sudariti mogla. Ovako neznatan stupanj vjerojatnosti činilo bi se kao da medjaši g o t o v o s nemogućnošću. Toliko dakle vjerojatnosti imade naš strah od sudarca j e d r a repatičina sa našom zemljom. Al da repatica našu zemlju r e p o m ošine, to bi se prije moglo dogoditi — i opet strah! Nebojmo se; g l a v o m bi ugrizti mogla, al r e p o m nemože. God. 1819. pojavila se je velika i neobično svietla repatica; dočnje su zvjezdari izračunali, da je 26. lipnja zemlja kroz rep istoga komete proći morala, pa ipak nikakova učinka. Dapače je repatica gg. 1767. i 1779, došla nesamo blizu Jupitra, nego se je izmedju njega i njegovih pratiocah (mjesecih) provukla, bez ikakve štete za toga planetu. Dakle s ove strane nikakove opasnosti.

Premda se dakle absolutna mogućnost sudara nemože nijekati, ipak neimamo niti najmanjeg povoda, da se toga bojimo, jer kao što rekosmo, od puke mogućnosti samo do vjerojatnosti ima neizmjerna praznina, a kamo-l' do izvjestnosti. Njetko si je u novinah šalu sbio s repaticom, koja bi ljetos doći imala, a ljudi koji radje plaše nego razveseljuju, prihvatiše takovu sgodu, da si novine pune — kao da neima na zemlji drugo, od čega bi se bojali, nego da nas jošte i sa zviezdami plaše.

God. 1264. pojavila se je velika repatica, koju je g. 1740. Dunthorne proračunao; isto tako pojavila se je g. 1556. slična repatica, koje tečaj je opet početkom minuloga stoljeća izračunao Halley. Budući su oba zvjezdara gotovo jednaki posljedak iz svoga proračuna izvedili, zaključiše, da su one repatice od g. 1264. i 1556. jedna te ista, te bi joj tako tečaj na 292 godine izračunan. Ako se uzme, da može biti razlika od 2 godine, to bi ta repatica imala se opet pojaviti izmedju g. 1856—1860. A to da će se sa zemljom sudariti, nitko nije izračunao, a niti je mogao toga izračunati; jer kasnije se je pronašlo, da one dvie repatice niti niesu jedna te ista zviezda, kao što se prije mislilo, dakle valja čekati, je-li se niesu i u tom zvjezdari u računu prevarili. Dočim ju dakle bojazljivci sa strahom a zvjezdari s veseljem izgledaju, javio je već njetko, da se ista repatica već sa suncem i zemljom za ovaj put oprostila, jer da je mjeseca kolovoza pr. g. njekog večera u Cherbourgu vidjena bila; nu ako i nije, a mi ju čekajmo dok dojde mirno i bez straha; možda će ovaj put dobrih glasovah donieti; a valjda neće niti repatice uvjek samo zlu kob navješćati. — Sigurno je, da ima tisućkrat više vjerojatnosti, da ćemo vrat slomiti, kad se kamo vozimo, nego da će nam repatica zemlju oštetiti: pa ipak tko se pametan plaši karucah, koje nanj čekaju, da ga na put izvezu! *I. B—i.*

Jakost sitnicah.

Gospodine uredniče! Kad se je medju nami zametnula prepirka o majušnosti homöopatičkih obročićah (dosisah), za koje još uviek mnogi ljudi sumnjaju, da ovakvi majušni ljekovi mogu šta u čovjeku djelovati: teknu me um, da Vam priobćim o tom predmetu njekoliko viestih, za koje mislim, da će Vaš zanimati, jer to niesu alkimističke ili transcendentalne klapnje i sanjarije, nego su posljedak pravoga positivnoga znanja: fizika, luöba (chemie), sitnozorstvo (microscopie), jednom riečju motrenje tvoreće i ličeće prirode (jeste iz-

Digitized by Google

vor mojih viestih. Nemojte se dakle plašiti, da ću Vam dosadjivati kakvom suhoparnom razpravom o djelovanju ljekarijah: ja ću ovdje govoriti samo kao prirodoslovac, i pored žive želje, kojom i Vaše obćinstvo napredak prirodoslovja prati, mislim, da će mnogomu dobro doći ono što sam ovdje nakanio pripoviedati o velikoj moći sićušnih stvarih.

Tisuću godinah bavio se je čovječji duh samo iztraživanjem postanka svieta; no čim se je više u predmet ovaj zadubio, tim je više zagonetakah nalazio. Neumrli Haller, videć bezuspješnost ovoga truda, zavapi: „utrobu tvoreće prirode neće proučiti nijedan stvor!“ i sbilja mu podje za rukom, te iztraživaoci prirode okrenu drugom stazom. Ostavivši se dondašnjih obavitnjah i stranputicah, koje su od onda samo kažiputi, pokazujući kud nevalja ići, izabraše si izpitaoci prirode zadaću, koju će sbilja moći svršiti i izvesti, oni nakaniše proučiti ono, što naša sjetila (*sensus*) zamjećavaju, t. j.: što vidimo, čujemo, vonjamo, okušavamo i osjećamo. S ovom namjerom stojimo pred veličanstvenim hramom prirode, razglabajuć i raztvarajuć one čestice, iz kojih je sagradjen, i kadgod malko napried koračimo, divna radost nam dušu obuzima, a duh nam se sve to više divi graditelju, koji je iz ovih mrvicah sagradio ovu ogromnu sgradu, i klanja se smjerno njegovoj nepostižnoj premudrosti.

Glasoviti lučbar Liebig reče u svojih lučbenih pismih: „Samo je nesavršenost naših sjetilah kriva, što nezamjećujemo premnoga stvorenja, jer su ova biliunputah sitnija od onih, koja vidimo.“ — To se sve više potvrdjuje, od kada su počeli prirodoslovci iztraživati sitnozorom (mikroskopom) čestice, iz kojih je ovaj svieat sastavljen. Oni su zamietili, da nevidi (Infusoria, t. j. one životinjice, koje se nevide prostim okom nego samo sitnozorom), da su nevidi, rekoh, isto tako umno sastavljeni, kao što i druge savršenije živinice; da čestice, iz kojih se naša krv sastoji, po istih zakonih postaju, po kojih i druga velika tjelesa. Sve ovo posvjedočuje, da i u sićušnih česticah ima iste snage i moći, koja djeluje i u velikih tjelesih, pak ova su takodjer samo dielovi većih cjelicah.

Najsitniji nevid, tako zvani prvak (*Monas*), samo je $\frac{1}{3000}$ crte velik, t. j. ako razdieliš 1 crtu (liniu *) na 3000 dielovah, jedan takov diel pokszat će ti veličinu prvka: pak opet je gdješto velik dio naše zemlje sastavljen iz ovih prvakah, o čem se može svatko sitnozorom uvjeriti. Pravo kaže učeni Schleiden: „Nije zemlja narasla od golemih kitovah (*Wallfische*) i slonovah, od ogromnih hrastovah i baobabah **), već od malenih polipah, koji više puta niesu veći od gumbačine glavice, zatim od velebračnicah (polythalamiah), koje se prostim okom ni nevide, kao što i od onih sićušnih biljakah, koje u svakoj bari rek bi potajno žive, jer ih nevidimo van sitnozorom.“

Harting piše u svojoj poučnoj knjizi: „*Die Macht des Kleinen, sichtbar in der Bildung der Rinde unsers Erdballes*:“ „U velikom moru ima nebrojenih otokah, kojih nebi bilo, da neima sitnih polipah, od kojih su sagradjeni; na daleko otegnutih kosah (*Bergketten*) nebi bilo, da se nije ondje nagomilalo mnogo miliunah i biliunah presitnih korepnjakah (*Crustacea*), od kojih su one gore postale; ponosite Englezke nebi bilo, da se ondje niesu slegle u moru gore od tako zvanih rupuljah (*Foraminifera*), koje se bez sitnozora nemogu ni razabrati, a opet je od njih sagradjen sav kreden otok, na kojem zapovieda uzmožni Albion; isto tako imaju se druge zemlje na svome postanku zahvaliti tome, što su ondje presićušne *Diatomeae* svoje ljuske ostavile. Ove Diatomeae razplodjuju se dieljenjem t. j. mati se razpada na više članakah, a od svakoga članka postaje ciela životinja, i to biva tako brzo, da se od jedne jedinite ovakve životinjice narodi za dan do 1 miliuna, a za 4 dana do 140 biliunah. Zato rieč „malen,“ u koliko se njom naznačuje slablje svojstvo i neznatnija vriednost, neima za pravoga prirodoslovca ovoga znamenovanja.“

Ne samo prirodopis i zemljoslovje nego i lučba podaje nam dokazah, kako su mogućne malene stvari. — Poppe kaže, da se 240tim dielom od jedne drame (*Quentchen*) karmina može 60 funtih vode sasvim pocrveniti. Ako miliunski dio od ovih 60 funtih, dakle 1 kapljicu, po papiru razastreš i tako opet na 1 miliun dielovah razdieliš, pak to onda sitnozorom razgledaš, opazit ćeš u svakoj čestici trag od crvena karmina. — Ako 1 zrno (*gran*, t. j. toliko koliko važi jedno ječmeno zrno) resika (joda) raztopiš u 450,000 zrnah vode, jošte ćeš mu moći u trag ući škrobom iliti štirkom, koja će od njega pomodrit. Ako 1 zrno jedatne soli (*Kochsalz*) raztopiš u 1,640,000 zrnah vode (t. j. od prilike u 20 okah vode), to jezikom nećeš zaista slanosti osjetiti; nu ako metneš u tu vodu soličnog srebra (*salpetersaures Silber*), ono će se od one soli staložiti poput sgrušana mlieka. Ako pustiš u 3 miliuna zrnah vode 1 zrno plina (t. j. pare), koji je postao od sumpora i vodika (*hydrothionsaures Gas*), i ako metneš u tu vodu svietlu srebrnu pločicu, odmah će ova pocrnjeti, dakle 1 kaplja ovoga plina, razdieljena na 3 miliuna dielovah, jošte ima snage, jošte djeluje. Isto tako može se dokazati olovnim kvasinjakom (*Bleiacetat*), da negdje ima makar i samo $\frac{1}{1,024,000}$ (t, j. 1 dio od zrna razdieljenog na 1,024,000 dielovah) sumpora, jer će se ovaj oboriti i pocrnjeti; srebrnim tonjičnjakom (*Silbernitrat*) da negdje ima $\frac{1}{2,048,000}$ solika (*Chlor*), jer ga obara na dno poput crna praška; niša lornim sumpornjakom (*Schwefelammonium*) možeš oboriti na dno $\frac{1}{2,969,600}$ željezna soličnjaka (*Chloreisen*); sladorom (šećerom) možeš staložiti

*) Jedan palac (col) dieli se na 24 crte ili linie.

**) Tako se nove najveće drve rastuće u vrućih zemljah.

Digitized by Google

$\frac{1}{80,600}$ sumpornine (*Schwefelsäure*) itd. Ovdje ću jošte napomenuti dielivost zlata: 1 zrno zlata (a zna se da je zlato težko i da ga malo ide u 1 zrno) može se, kad ga razbiješ na pozlatu, razdieliti na 4 miliuna komadićah; a od srebra možeš nakovati 8 miliunah pločicah, pa ako ove pločice pometaš jednu na drugu, neće biti sve skupa deblje od 1¼ crte (linie), akoprem se svaka može vidjeti. — Ovamo ide i maščenje (farbanje) vode: 1 zrnom modre mjedi (bakra) možeš pomodriti 10,557 kockastih palacah vode, koja se opet može razdieliti na 22,738,600 modrih kapljicah, tako da se u svakoj može razabrati mjed. Ako u kakvoj tekućini ima makar samo $\frac{1}{400,000}$ mišomora (arsenika), možeš ga mjedju ili resičnjakom (jodinom) oboriti na dno t. j. staložiti. — Kafra, mošak, ambra, smrdeća smola (*assa foetida*) znadu sav zrak vonjem svojim napuniti, pak opet se jedva opaža, da im time nestaje težine, tako n. p. ako se smrdeća smola ostavi na zraku nedjelju danah, sav će zrak osmraditi, a opet će joj za ono vrieme samo za ⅛ zrna težine nestati. Kako majušne treba dakle da su one čestice, što nam dopiru do nosa i smrde! — J. O. Müller dokazuje, da se 1 zrno moška (*Moschus*) na 320 quadriliunah česticah razpada, a svaka takova čestica vonja. — U Provenci (u Francezkoj) ima u primorju premnoga ružmarina, da ga brodari na 20 miljah daleko od obale mirišu. — Spalanzani je zamietio, da se sa $\frac{1}{2,984,687,500}$ sjemena može oploditi žablje jajce! — J. W. Arnold je opet zamietio, da je 1 zrno gnoja od boginje (koze) izmiešano sa 100 zrnah težine vode i ovako 12 danah čuvano, jošte zametnulo pravu boginju. Isti Arnold se je osvjedočio, da od $\frac{1}{1,000}$, dapače od $\frac{1}{1,000,000}$ otrova zvanoga strychnin, što ga je dao žabi, ova je sasvim utrnula t. j. dobila bolest zvanu *Starrkrampf (Tetanus)*. — Po Koelreuteru se jednom jedinom prašnicom vanilje 800 mjehurićah oplodjuje. — Ovako evo djeluju i najsitnije čestice tvari ili materije!

Ovim mekaničkim, lučbenim i naravoslovnim (physiologičkim) primjerom primetnut ćemo druge isto tako važne, vadjene iz boljoslovja (pathologije). U tom nećemo gledati na posljedice djelovanja duše na tielo, već ćemo se držati samo tvari (materije). Poznato je, da su se već mnogi ljudi otrovali, što su bili u sobi, gdje je gorjela svieća, u kojoj je bilo nješto malo mišomora; da čovjeka spavajućeg u sobi istom pobieljenoj boli glava ili ga žare oči, ili dobiva nazebu od sitnih česticah vapna, koje djeluju na ove njegove ustroje (organe); da lončari, mažući posudje za glazuru bjelilom (*Bleiweiss*) i dišući njegovu vonju, dobivaju opasni olovski matrun (*Bleikolik*); da su ljudi, stanujući blizu otrovnoga ruja (*Rhus toxicodendron*), dobili groznicu il im se je izasulo po tielu; da od čovjeka vonjajućega terpentin ide krvava voda; da se mnogim kosti razpadaju, koji grade pranik (fosfor). Najvažnije pako je razplodjivanje kužnih bolestih tako sitnimi česticami, da ih čovjek nemože važiti ni mjeriti. I to se zna, kako žestoko djeluje u čovjeku spolja i unutri neznatna čestica boginjskoga gnoja, kad mu ju uciepiš. Sve ovo dokazuje, da snaga nevisi o veličini tiela, da ima stvarih vrlo malenih i opet žestoko djelujućih. — Priroda tvori tolika čudesa neznatnimi česticami svietla, topline i munjine; Repsoldova tezulja (vaga) očituje $\frac{1}{10,000}$ dio težine od 1 zrna: zar nije i čovječje tielo tako osjetljivo kao što i ovaj čovječji rukotvor? Nemože-li dakle i na tielo naše djelovati $\frac{1}{10,000}$ dio zrna od kakve tvari? Pravo opominje Siemers, da živce naših sjetilah dira i najmanja količoća kakvoga draživa; a Günther se čudi, što ljudi nemare i nepitaju za težinu vonja, koji je onesvještena čovjeka opet osviestio, a kad se piše zapis od kakve bolesti želudca, onda sve da visi o množtvu i količini kakve tvari! *Dr. B.*

RAZLIČITE CRTE.

Bitka kod Mohača.

Nasta pramaljeće kobne za Ugarsku i nezaboravne u povjestnici godine 1526. Dan na dan stizahu sve to gori glasovi, da se Turci spremaju na Ugarsku, a u njoj se nečinjahu nikakove priprave. Državna blagajnica bješe već na toliko izpražnjena, da kralj Ljudevit morade zalagati židovom stolno srebrno posudje, da uzima štogod pojesti. Soliman, kao što se je čulo, spremaše se, da prevali preko Save Sriemom. Zato bi poslan Tomory, nadbiskup Koločki, da brani Petrovaradin, nu i bez vojske i novacah. Tvrdju nadje sasvime neobskrbljenu, a šajkaše, buduć da već davno nisu nikakove plaće dobili, tako razjarene, da su se grozili, ako im se neplati, i da će ladje ostaviti i razići se.

Kao angjeo utjehe objavi se sred toga meteža Burgio, papin poslanik, noseć glasove, da je sv. otac pripravan, osim ono novca što bješe već poslao, za kratko vrieme dati novu pomoć, ali pod tom pogodbom, da sám kralj i plemstvo u boj podje i da barem trećinu svoga imetka na obrambu domovine žertvuju. Plemstvo s radošću i harnošću obeća sve, ali kako je rieč održalo, to se je do mala dokazalo.

Plemstvo se s domaćih razprah bješe tako odvadilo od svakoga junačkoga djela, te premda su neprestane navale Turakah pružale dovoljno prilike da se ogleda: to se ipak nije u cieloj ugarskoj domovini od junakah, pred četrdeset godinah cielom Evropom proslavljenih, sada mogao naći niti jedan čovjek, komu bi se bilo vrhovno zapovjedničtvo nad vojskom bez opasnosti povjeriti moglo. Jedini, koji bi zato bio, Krištof Frankopan, vojevavši već više putah slavno s Turci, bješe s njeke uvrede otišao u službu nadvojvode Ferdinanda.

Digitized by Google

On i Nikola Salm bjehu pozvani, da prime vrhovno zapovjedničtvo; nu obojica znajući da ništa nije pripravno, odricahu primiti čast, koja im se je nudila. Tomory, koji poslie njih dvojice biaše boju najvještiji, budi što je mimoidjen, budi što nije mogao dobiti novca da se za rat spremi, ostavi i ono zapovjedničtvo, što mu biaše dano nad gradom Petrovaradinom. Za njime se povede i drugih njekoliko zapovjednikah pograničnih tvrdjah, te koncem mjeseca svibnja ostaviše svoja mjesta, izgovarajuć se nedostatkom vojske i novacah; jer posade, nemogavši dočekati plaće, svuda se umanjavahu, a šajkajši se biahu sasvime raztepli.

U tih jadnih okolnostih još najradiniji biaše papin poslanik Burgio, on sám ode k Tomory-u i davši mu nješto novca nagovori ga, da opet primi zapovjedničtvo; u Rimu pako radiaše, da se crkveno blago smije upotrebiti. Dozvola za to stiže i sbilja mjeseca lipnja. Nu već biaše prekasno; iz sabranoga zlata i srebra nemogahu se tako na brzu ruku sakovati novci, da bi se mogli upotrebiti za bojne priprave. U državnoj blagajni početkom lipnja nebiaše ni toliko novca, da bi se njime mogli platiti poslanici koji su se amo tamo slali; poslanike, što biahu odpremljeni s nalozi k nadvorniku u Osiek i k Tomory-u, morade papin poslanik iz svoga najmiti. Nije dakle čudo, što u Budimu nebiaše niti jednoga broda niti jednoga topa; o zairi nitko ni sanjao nije. Vieće kraljevsko sastajaše se istina dan na dan, nu traćaše vrieme kojekakvimi ništetnimi prepirkami i razstajaše se u večer obično u većoj smetnji nego što se biaše sastalo. A kad bi i koristna štogod bilo odredilo, nebiaše nikoga, da naredbe izvrši.

Napokon dne 12. lipnja, kad su već stigle pouzdane viesti, da se je Soliman krenuo, bude proglašeno sveobće naoružanje naroda, i ta vojska imadjaše se početkom srpnja sabrati kod Tolne. Toma Nádaždi poslan bi k nadvojvodi Ferdinandu i državnim stališem pomoći radi, ali nedobi ništa do praznih obećanjah. Dva dana docnije ode grof Hardek u Beč, da nakupi topovah, baruta i drugoga što treba za boj. Kralj opravi pismo u Česku moleći presilno, da stališi proti sveobćemu neprijatelju krsćanstva pošalju jaku pomoć. Nu plemić Zdenjek Lev Rožmitalski uze buniti visoke častnike a Pašek Vratski gradjane, da neslušaju prošnje kraljeve i da s pomoćju odlažu čim duže mogu. Po starodavnom običaju bješe nošen po cieloj Ugarskoj krvavi mač, da se narod sjeti na pogibel, koja mu prieti, te da se lati oružja za obranu domovine.

Za njekoliko danah stiže glas, da su se prednje čete turske već kod Biograda utaborile i da je jedan dio njih već prešao prieko Save. Da nebi i Dravu prevalio, zapovjedjeno bi nadvorniku Bathory-u, da sabravši narod iz dolnjih županijah Osiek utvrdi i neprijatelju preći nedade. Nu Bathory biaše već 30. lipnja iz Osieka kod Pečuha, nemoguć, kao što veljaše, sa ovo malo i to neuvježbanih vojnikah ništa opraviti, a plemstvo da ga neće da sluša i da se odriče u boj poći. Takove tužbe stigoše i od Tomory-a, koji neimadjaše svoga više nego 1000 pješakah i 500 konjanikah; plemstvo u Potisju, kad bješe pozvano na oružje, odgovori mu, da se neće s mjesta maknuti dotle, dok sám kralj u logor nedodje. Tomu se pridruži još i viest, koja se je koncem lipnja u Budimu pročula, da Zapolja, vojvoda Erdeljski, s Turci drži. Zapolju je ipak zapovjedjeno, da s Vlaškim vojvodom Radulom u Bugarsku provali i turskoj vojsci za ledja zadje.

Medjutim sám Soliman prispie dne 2. srpnja s vojskom od više nego dviesta tisućah pod Srbski Biograd i stade svom silom hrvati Petrovaradin. Obalu Dunajsku, buduć Turci doveli i nješto brodovah, branjaše sa 1000 konjanikah, 3000 pješakah i 40 brodovah Pavao Tomory; iza ljute borbe (15. srpnja) videć da sa svojom malom silom neće moći odoljeti sili turskoj brojećoj 800 brodovah, ostavi tvrdju na milosti božjoj, a on se sa svojom vojskom povuče do u Bačku; kralja pako silno svjetovaše, da Solimanu, ma mu i harač obećao, za mir zamoli; nu kraljevo vieće, bojeć se plemstva, nehtjede na to privoliti. Petrovaradinska posada uzbijaše junački biesne navale turskih janjičarah; s toga Turci, promienivši osnovu, spališe Futok i više drugih selah, te namjestiše obsadne topove, da grad biju sa četiri strane i danju i noću. U tom jedan od posade, prokradši se sretno turskim logorom, dodje u Budim i kaza, da posada svojski zauzbija Turke, premda su ovi na jednom mjestu probili prolom od četrdeset lakatah; te ako im dodje za doba pomoć, da bi se još mogla spasiti tvrdja. Kralj dakle zapovjedi iznova vojvodi Zapolji po mladom Stjepanu Bathory-u, da se žuri s vojskom k Tolni; on pako sám, poslušavši nadbiskupa Oštrogonskoga Szálkána i papina poslanika, podiže se dne 20. srpnja sa 1200 konjanikah i 2500 pješakah, što ih bješe na granici Moravskoj Burgio skupio, put Budima, i nadajuć se da će plemstvo, ugledavši se u njegov primjer, na putu s njim sdružiti, idjaše pomalo k Dunaju. Dne 22. oprosti se na Čepelskom otoku sa kraljicom Marijom, koja se najprije vrati u Budim, a odtud imadjaše, ako uztreba, pobjeći u Požun.

Na to se ustavi kralj njekoliko danah kod selah Erda i Erča (Hansabeg), čekajuć da mu vlastela i županije privedu štogod obćega ustanka; ali osim Andrije Bathory-a nitko se živ neoglasi. Kod Pentela sastiže kralja Juraj Bácsy, poslanik vojvode Zapolje, koji mu u ime svoga gospodara izjavi, da je pripravan pokoriti se sasvime zapoviedim kraljevim, ali da ih je već toliko dobio, da nezna koje bi se držao; preko Dunava poći i Turkom za ledja zaći, da je prekasno i nemoguće, jer vojvoda Vlaški morade, kako se govori, dati Solimanu za taoca sina svoga, da će mu biti vjeran, s te dakle strane da se neima ničemu nadati; zato ga moli, da dade nove i jasnije zapoviedi. Sutradan bi Bácsy odpremljen natrag k Zapolji, tim nalogom, ako se neće izdajicom zvati, da se imade bez odlaganja na put krenuti, te dan i noć hrliti k Tolni i ondje se s kraljem u vrieme sdružiti. —

Digitized by Google

Jedva što je taj poslanik otišao, kad stiže drugi donoseći glas, da je Petrovaradin nakon muževna odpora zauzet i da je Soliman, šibajuć na Budim, krenuo s vojskom put Osieka. Na to kralj prvih danah mjeseca kolovoza dodje sa 4000 vojske pod Tolnu. Tu se napokon malo po malo pribiraše vojska ugarska. Tamo prispješe takodjer najmljeni od Burgia Poljaci pod Gnojenskym.

Nadvornik dobi zapovied, da brže bolje ide branit Osiek; nu vlastela, koji se bjehu njemu pridružili, izkučiše glave izgovarajuć se, da polag svojih slobodah nisu dužni vojevati do pod samim kraljem. Kralj, planuvši gnjevom, zavapi u vieću: „Vidim već, da se svaki menom izgovara; i gotov sam evo žrtvovati život svoj za domovinu i slobode vaše; da se dakle nebi tko, što je sám baba, menom zaklanjao, evo idem s božjom pomoćju tamo, kud se vam bez mene neće.“ Dne 14. kolovoza krenù se, proti voljî njekojih, sva na 20 od prilike tisućah natjerana vojska sa 80 topovah put Mohača. Kod Bata pridruži se kralju Tomory. U zao čas nebi dosada još nitko imenovan vrhovnim zapovjednikom vojske. To valjade sada da se učini. Većina biaše za Tomory-a. Uzalud se je opirao, uzalud predlagao za tu čast nadvornika, mladoga Perénja, nepritomnoga vojvodu Erdeljskoga; uzalud je uvjeravao, da je malim bitkam istina vješt, ali u velikom ratovanju da je posve neuputan; morade privoliti. Dodan mu bi Juraj Zapolja, koji dugo se odricavši najposlie pristade pod tim uvjetom, da bude riešen zapovjedničtva, ako mu dodje brat iz Erdelja.

Jedva bjehu pod Mohač stigli i pod upravom Gnojenskoga logor uredili, kad dodje glas, da se Soliman, popalivši ostavljeni Osiek i prešavši dne 22. preko Dunava, Mohaču primiče. U tom dopade glasonoša od vojvode Zapolje, da je s vojskom od blizu 14.000 već pod Segedinom, te da se nezameće boj, dok on stigao nije. To isto poruči Krištof Frankopan, koji bješe već sa 15.000 vojske iz Hrvatske na putu. Kralj je to iz Szekcsöa, gdje bješe zaostao, javio po kancelaru Bradariću gospodi kod Mohača; nu ondje zavlada s priraštaja novih silah, kojimi se je vojska do 25.000 momakah umnožila, tolika vatrenost i pohlepa za bojem, da je nebiaše moguće zauzdati. Krive njeki Tomory-a, da je on vojsku razpaljivao, da nebi morao Zapolji, ako prispije, ustupiti prvoga mjesta Vikahu, da su najhrabriji Turci poginuli kod Biograda i Rhoda; da nečine od ratobornoga kralja ugarskoga posljednju kukavicu; da je pobjeda sigurna. Noću 27. doleti Mihail Podmanicky u stan kraljev, probudi ga i javi mu, da su Turci blizu, te ga umoli, da ide pod Mohač. Kralj zapovjedi, da jošte jedanput nagovaraju vojsku, da se strpi, dok dodju Zapolja, Frankopan i Česi. Nu sve uzalud. U ranu zoru učini se bojno vieće. Kralj zapita: kako je jaka ugarska vojska? — odgovoriše mu: 25.000; — a turska? — 300.000, nu medju ovimi samo 70.000 ratnikah sa 300 topovah. Na očigled te pretežnije sile zahtjevaše većina, da se bije; jedini izkusni vojvode českí svjetovahu, da se počeka. U tom dodje poslaničtvo iz logora obznanjujuć najprije kralju pa onda vieću: „Pobjeda je naša! nitko neodvraćaj kralja od bitke; inače se spojismo s neprijateljem proti opakim savjetnikom kraljevim.“ Biesno to poslaničtvo natjera tako u strah vieće, da je odlučeno zametnuti boj. O uredjenju bitke mišljahu jedni ovo, drugi ono; mnogi svjetovahu, da Gnojenski utvrdi logor voznom tvrdjom. Nu za to nebiaše već vremena, jer već 28. stajaše Soliman dvie milje od Mohača, spremajuć se za sutradan na bitku. I o tomu se je viećalo u ugarskom logoru, nebi-li se imao kralj sa njekoliko tisuća vojske udaljiti sa bojišta, ili bi možda bolje bilo, da se tko u njegove oprave preobuče. Oboje bi zabačeno, a obrana osobe kraljevske povjerena bi trojici najhrabrijih vojnikah. Dne 29. kolovoza, za tiha i krasna ljetnoga jutra stavi se ugarska vojska u red pod Mohačem u daljini jedne milje. Na lievom krilu zapoviedaše Petar Perény, na desnom Bathyány i Tahy, a središte predvodjaše sám Tomory. Za prednjimi četami i za topovi stojahu pred kraljem: u prvom redu Nikola Tarczay, u drugom Petar Korlathkövy i Andrija Trepka, Poljak, a u trećem Stjepan Šlik s Česi. Za kraljem stajahu 1000 oklopnikah i usried njih judex curiae Ivan Dragfy s kraljevskom zastavom. Kralju s desna biahu: nadbiskup Ostrogonski, biskupi: Zagrebački, Velikovaradinski, Pečujski, Sriemski, Bosanski, Njitranski, predstavnik Stolnobiogradski, zatim kraljevski komornici i pisari; s lieva pako nadvornik s Vačkim i Gjurskim biskupom. Tik za kraljem biaše njegov konjušnik, Čeh Cetryc, blagajnik Stjepan Majlath i Horvath. Svi velmože, što stajahu oko kralja, bjehu okruženi svojimi tjelesnimi stražami. Kralj i nadvornik prodjoše svom vojskom hrabreć vojnike i vratiše se opet na svoja mjesta.

Kad se je razdanilo, krenuše se Turci k Mohaču i zauzeše briegove, što polukrugom ležahu naprama ugarskoj vojsci i koje Ugri sami na svoju nesreću zaboraviše prije njih posjesti. Soliman prispie na to mjesto, odkud mogaše pregledati svu ugarsku vojsku, okô pódne, i sjedavši na prestol, što mu ga bjehu priredili, zalomi rukama put neba i zavapi: „Bože moj! u Tebe je sila i moć! Bože moj u Tebe pomoć i obrana! pomozi vjernomu puku Mohamedovu!“ i suze ga obliše, dok je molio. To gledajuć turska vojska planu pouzdanjem i odvažnošću; vojnici poskakaše s konjah, udarahu sobom o zemlju i dotaknuvši se je čelom, usjedoše novom snagom na sedla. Oko tri sata po pódne počeše se gibati proti ugarskoj vojsci, koja već osam satih stojaše u redu. Za to vremena bješe se uputilo jedno odieljenje turskoga konjaničtva k Mohaču, da iza ledja napadnu ugarsku vojsku.

Tomory to opazivši, opremi proti njim one, kojim bješe povjerena obrana kraljeve osobe. Kad zaoriše bojne trublje, kralj uztaknu bojni šišak na glavu; u tom, sluteć valjda smrt, probliedi kao stiena. Brzinom munje oboriše se s jedne strane Tomory a s druge Perény na prednje čete turske, i razbivši ih odoše za njimi u potjeru. Za njimi se natisnu kralj sa ostalom vojskom. Nu desno krilo bi od turskih topovah, koje htjede osvojiti, s velikim gubitkom uzbijeno, te u središtu zavlada već zabuna. U tom kralja nestade. Tomory navalivši jošte jedared na turske topove, sám poginù, a vojska i s traga obkoljena od konjaničtva stade bez ikakva reda bjegati. I tako se za malo vremena od poldrug sata bitka rieši.

Turci misleć, da s traga možebit stoji još jedna vojska i da je bjeganje samo hinjeno, počeše stoprv za njeko vrieme, naime pod večer, goniti bjegajuće, od kojih se mnogi potopiše u dunajskoj močvari s lieva od ugarskoga logora. Nadvornik Báthory, Bradarić, Perény, Fr. Batthyány i Ivan Tahy sretno pobjegoše, alí 7 biskupah, 28 svjetovnih vojvodah, 500 višega plemstva i do 22.000 vojnikah platiše glavom svoju biesnu oholost. Kralj sa Aczélom, Trepkom i Cetrycom uteče sa bojišta, medjutim do mala od njih razstavljen, kad htjede da preskoči kaljužnu rieku Čelju, padè naznačice s konja i utopi se u močvari.

(Po magjar. Mihalja Horváth-a).

Digitized by Google

VJESTNIK.

1) Stjepan, posljednji kralj bosanski. Drama u 5 č. od Mirka Bogovića. Zagr. nar. tisk. Dr. Ljud. Gaja 1857. 8na 182.

2) Liek za objestnu ženu. Izvorno-narodna gluma u 3 č. Jura Matie Špora. Na Rieci tiskao i izdao Ercole Rezza 1857. 8na 119.

Velika nas je bol stiskala i stiska jošte od ovo nekoliko godina kad pomislimo koliko nam treba dobrih knjiga u ovom vrtlogu tako zvane obrazovanosti ili izobraženosti (koja nas obusimlje i tolike od nas zanosi, a tolikim se opet njena jezgra čini kao što i jeste, šupla šuplina), a koliko ih malo ugledà bieli sviet. 1) (Gl. ostreg „Opaske uredn.“)

Pisci i občinstvo, od obojih i oni koji pišu il ne pišu, i oni koji čitaju il ne čitaju, ili samo čitaju i ne kupiv knjige, sve to grakće jedno na drugo; pisci na občinstvo što ne kupuje, a ovo na pisce, što il ne pišu, ili ako što uspišu, to ne vriedi mnogo, ili je pisanje težko za čitanje radi ovog ili onog, bog ti ga znao kojeg uzroka. Ja tih uzroka ne ćanim ovdje razpravljati, nego ih napomenuh, jer mi ponješto rabe za sud obim knjigam (a i inim) kako ćeš vidjeti, malò se strpi.

Ima tomu od prilike dva mjeseca što se odsvud dižu glasi, ovaj il onaj sprema to i to u štampu, a ne davno bogme njetko i zapita poštenim glasom*) u nar. nov. za ovu ili onu knjigu, što ih žali bože ne ugledasmo, a za mnogom poginusmo.

Sudeć po sebi i po tih glasih pomislih: ne boj se, vidiš, ako se i nije štampalo, a ono je gotovo il se prigotavlja, a gdje se što prigotavlja, to je mukom i naukom.

I sbilja, evo mi „Stjepana“ g. B., „Lieka“ g. Sp. (i inih njegovih komada gotovih za kazalište) za sada dobrih svjedoka.

Svaki, koj je rad samnom radovati se „Stjepanu,“ pročitaj predgovor, te ga ne puštaj iz glave kad čitaš i dok ne dočitaš.

Ako je „Stjepan“ sám sobom predmet vrlo nespretan za dramu, a to su uvjeti i okolnosti, s kojih bosansko kraljestvo propadè, predmet tužan ali i poučan; poučni su Shakespearevi Rikardi, Hamlet, Macbeth, Henrik itd.; i Stjepan je onakov nesretnik, ali je naš; pa baš nije sve loše što je naše uz prkos i za inat; ako i jest kukavac, naš je.

Ja se po svojoj ćudi, zvanju i nauci u mnogomu ne mogu slágati s onimi, koji vele, da junak dramatički mora biti ovakov il onakov; Jules Janin i Saphir (!) za sada dva prva (!) ugleda kritike dramaturgičke (a i Tieck) vele, da je sve liepo za dramu što je naravno, bud dobro bud zlo; jer ima žali bože i zloće koju naša prokšena obrazovnost (mi smo u obrazovnosti a ne u izobraženosti po sudu zapada, zapale mu oči, kad nas tako sudi) ili izobražene prokšenosti (bar tu možemo pravo reći) mora priznati za puku narav; ja ne znam kud ćemo ovim putom, ali njekud ćemo, valjda tragom ostalih naroda, kojim sudbina jarac ne dadnù da kolom vrte, kojim bi što prie radi. — Dobra voćka ne uzrie do jutra, samo je čuvaj od mraza, voljkaj je i njeguj.

Pokojni se Štur često, a i mene time obodrivao, da ako pametno podjemo, a to se moramo naučiti od drugih sve što je dobro; samo nješto često zapesmo u razgovoru kad bi začeli tumačiti, gdje je to dobro i dokle je što dobro. Tko hoće, evo mu povjesma, pa ga razpreduj koliko ga volja; mene lje nije, jer za onakove umjetne borbe — brige mene što su mačke bose.

Ele, kako bilo da bilo, nemojmo odviše tančati nego predjimo i recimo o „Stjepanu,“ da je bolji od „Frankopana“ a najbolji od svega što dosada dramatičkog imamo, (a „Mejrima“? Ur.); uzmi pa čitaj dobrim srdcem, veselom ćudi, al ne zabudi glave:

Kako Stjepan za kraljestvom gmaznù, kako mu nesretni priatelji pomažu, kakove su kukavice i Tomaš i Stjepan, kakov je luda onaj Radivoj, a Mehmed po gotovu junak, starac Vladko (a ne Vlatko, jer je i Vladimir i Vladislav Vladko) a nada sve duša Maria, koja je uzor veličanstven, a (u desetom prizoru trećeg čina) slika riedka u našoj knjizi.

Jedino što mi se ne ljubi, to su — stihovi; da bude g. pisac spisao Stjepana prozom, nikad bolje; vàljale proze nam treba, kao što je piše prian J. J.; ili da su stihovi (neka bi bili) ali da nisu onako hrapavi, osobito na kraj stiha, gdje su jambi, chorei nepravilno izvedeni. Ja mislim, da su narodne pjesme liep primjer, na kraju rieči jednog mjerila, al nisu sve narodne pjesme pravilno izvedene. A onaj nesretni odmor, onj zapne mnogi. G. je pisac u mnogih uzeo daktil za jamb ili chorei, što ne valja za vještaka, n. p.

B i o j e uvjek | sl mu vruća krvca — —
L j u b i o sam ga | i štovao jako — —
R a d i o budeš | šta prot kralju, proti — —
A kad se je | p o p e o na vrhunac.
Krivim putem | ili p o g i b i o n i m.
K a k o 'e bilo | — — A šta misliš brate.
Pobratima | b i o j e dobar čovjek.
On bi p l a n u o | skočio na noge.
Svoga š t e d i o | život — To je (i) pravo.
S l a o za tobom | vezir pako da je.
Četom svojom | o d t i s n u o za tobom.
Bojni štropot. | To bi p o g i b i o n o.
Jerbo ti si | vazda b i o i bit ćeš.
M a r i a moja | da je zadovoljnost.
Dok još m i s a o | ne postade činom.
A je li se | hrabro b r a n i o Stjepan.
Na sve strane | t r e s k a o strahovito.

Nespretne elizie tobože:

Pa m e u m o l i, da mu pustim žilu.
Kamo l' ružnie, g d j e s i o glavi rade.
Sviet doduše, divi mu s e i klanja.
Samo volje i ž i v o t a u nami (u n a s je local).
Već daj suze da ga m o' e raztope;
Najprè k Izak-paši š t o j e u Skoplju.
Prikučuje sve to b l i ž e i b l i ž e.
Kad m u u g o r i nagaziš na ležaj.
A k o u v r e d i š čestitoga cara.
A k o on bješe sluga padišaha.
D r i n u i B o s n u, nam se prikučuje.
M i l o i d r a g o — Bog i duša dosta — —
S p a v a i š u t i, ja sám budan bludim.

U ovih je slovka odviše:

A kojem ti žao ti biti neće, (osim ako je ž a o t i daktil).
Nikog plaća dělah*) svojih nemine.
Mletčaninom, Juri Kastriotiću.
Obilaziti dvore i obore — —
Naše uzžeste,**) te u svima srdce — —

U ovih fali po slovka:

Vjernim slugam svojim — je li —
Pod kraljevi, što vladah njimi — —

1) Pomorski rječnik pokojnoga našega Mikoča mora biti, tako mi on za živa rečè, kod pomorske vlade u Petrogradu, kud ga on poslà da se dometnu ruske rieči uz naše; namjera mu biaše, da se onda pošlje u Varšavu a odatle u Prag, i tu da se opet uradi kao u Petrogradu; da bude poživio Mikoč, djelo ne bi pofalilo, a ovako. — Algebru hrvatsku za mornarske činovnikè imao sam u rukuh, ali mi sad već imamo i većih i boljih, no što ona biaše. 2) (Gl. „opaske.“)

*) Dělah, je li ovdje partium ili operum, kad se piše rogatim č, neka sada tudjin pogodi kad mi ne možemo; kao i ondje „S odělom (? odjećom) jednim pouzdanih — — —

**) Gdje je odmor? tako isto u svih navedenih stihih, gdje je daktil u prvoj polovini stiha. 3)

Digitized by Google

A sada prosborimo o jeziku, i to najprie o pravopisu.

Prvo, čemu se prečuditi ne mogu, ako se baš i dosta veće načudib, to jest onaj å u gen. pl. u subst.

Da sam bogat, razpisao bi nagradu za onoga, koj pronadje, odakle ovo crnogorsko pravilo i kada se uvuklo u našu pisariu; ima doduše taj å već u vrlo starih knjigah, ali mi smo se okamili i zabacili koješta što nam se ne svidje dobro u njih. A da bi se njime mogao tobož naznačiti gen. plur. koj je u štokavštini (a mi pišemo štokavštinom, je l' te?) time razlik od ma kojeg inog padeža što su obje zadnje slovke duge, toga pojmiti ne mogu.

A slušajte! Gen. plur. razlikuje se u svih sklonih od svakog inog padeža naglaskom (i samim naglaskom), a taj je naglasak tako razlik od ostalih naglasaka, da je doista svaki onaj, koj ga nije kadar razlučiti i prepoznati, gluh — gluh kao panj. — Dalje, kako da å na kraju rieči pokaže da je predzadnja slovka duga, ta to je sbilja strahovita reakcia toga vragometnog å; divno slovce! — A zašt ne pišete naglaskom, ako li se već inače rieč razlikovati ne uzmogne? Dalje — pitam ja vas, a kako je, te ne padè nikom na um razlikovati: .

gen. sing. žene	gen. sing. milosti
nom. pl. žene	dat „ milosti
ac. pl. žene	voc. „ milosti
voc. pl. žene	instr. „ milosti
	loc. „ milosti
	nom. pl. milosti
	ac. „ milosti
	voc. „ milosti
	instr. „ milosti

dakle u ženskoj dekl. na *e* četiri padeža, a u ženskoj dekl. na suglasno čitavih 9 : velim slovom, devet padeža? Ljudi i braćo, mi smo sliepi! Taj posao ne valja, nego popravimo mi to što prie; i sbilja lieplo bi bilo čitati svih ovih devet padeža (nije šala), svaki sa kakvom prišipetljom n. p.:

nom. sing. milost
gen. „ milosti
dat. „ milostik (sa *k* ili *g* jer su sa *å* guttur).
voc. „ milostihh!*)
itd. itd. itd. kako se već budnemo složili; ovo je samo moj nježan i skroman predlog.

Ali — ako Bog da, a on ne krati, nestat će i te nakaze å kao što i rogatog *é*, i crknjastog *èr* (te najveće ludorie u našem pravopisu) jur i nestà.

Hajde da pitamo, kako da izgovori onaj koj ne zna (bio našinac bio tudjinac): Stèpan, je li Stiepan, da li Stjepan. Valjda nije sve jednako kako se ima izgovorit u riečih liep, ljepši, ljepota; a osobito vas pitam, gospodo učitelje, kako ide po školah? Onaj učitelj koj reknè, da je to sve jedno, ne zna naglaska, a tko ne zna naglaska ne zna jezika, neka ne sudi nego neka se uči. Čuo sam kako čitaju i naši i tudjinci viera, djéte, vriemena, on je mierio, omierio se, ljépo vrjéme i Bog znao kako, samo ne pravo; a i nije se čuditi, odakle da zna, kad taj sveznačni *é*, kojim se jošte njekoji naši pisci služe, valja izgovarati sad kao *e*, sad kao *ie*, sad kao *je*, sad kao tanki jer pomekšavajući samo stojeći pred njim suglasac n. p. u rieči ljepši. A kad začnu sklanjati, čepi brajko uha, pa bježi. Ne manja je muka kad mi je tudjina (al i našinca) učiti:

sing. nom. krst	pl. nom. krsti
gen. krsta itd.	gen. krstâ itd.

što ćemo sad, hoćemo li ga učiti:

sing. nom. kèrst, kârst	pl. nom. kèrsti, kârsti
gen. kèrsta, kârsta itd.	gen. kêrstâ, kârsta itd.

*) Ja mislim sasvim pravilno, jer se tu hoće upravo uzdisanja; a osobito ako si uzdisave čudi, zavij svu rieč u same å n. p. oh mojah milostih (ja kriv, ako ne bude effectuša). 4)

Ako mu kažeš, kad je značić onaj na è ili å pred r, onda ga ne izgovaraj, opet ti nove biede; jer metnuv naglasak na vèrati, vêrêm, bèrêm (od brati), pèrêm (od prati) itd. što ćemo sad? — Eto ti iztačè se koji, pa veli, ali verem, berem, perem itd. ne pišemo naglaskom. — Da brate, pravo imaš, ne pišemo, ali se mora u rječniku pisat, a osobito u slovnici i ako se iz tih tko ne uči jezika, da odkud se uči?

Dajde sada pomozi å u gen. pl. a i ti rogato zvierce *é* i ti jednorogo *èr*, *êr*; tko iz ovoga ne vidi, da je *r* u našem jeziku vocal, tome ne pomoše doista ni å a još manje *é*. Evo novog dokaza: kako ćemo učiti sklanjat:

sing. nom. cjev
gen. cjevi
dat. cjevi itd.
} ako ne pazimo na naglasak.

Mnogi opet sumnjaju, da kako se može pisat gen. pl. bez å u riečih: vjera, mjera itd., da bi se tobože moralo pisat viera, miera itd.; pod ni pošto gen. pl. je gotov, samo da su slovke po naglasku u redu; zadnje dvie duge n. p. vjêrâ, mjêstâ itd.

Što dakle pomaše rogati *é*, ako nije ni za sklanjanje ni za sprezanje ni za naglasak, čemu je dakle? Ja ću vam kazat zašto je, za narednost i udobnost, jer —

Mnogi sbilja, i to je tobože po slovnici, izgovaraju gen. pl. kr'stah; na čast vam takova deklinacia!

Pitat će može biti tkogodj: a gdje ti je stari, kratki genitiv ili kako ga njetko prozvà: krnji?

Na to odgovaram evo ovako:

Prie njekog vremena stampan bi prevod njeki pod imenom „Životna sila ili rhodijski genij." Tu ne bi nego sâm kratki gen. (oprosti Frane K., a ne tvoj gen. kako ti ga darovaše njeki, a ti im se i ne zahvali na toliku daru.) Ja ostajem i sad na onoj misli, da je kratki genitiv najpravilniji; a zašto ga ne pišem? Zato — što je å najnepravilnji, ili da vam pravo reknem, zato što gen. itir. na dugi å (ili î) nije nepravilan, to je jedno; a drugo, slosi za ljubav.

Onim pomenutim člankom htjedoh da vidim što vele i ostala braća (i pisci); ali se ne nadjè nego cigli prian V. V. i taj mene i prianu Franu K. špekulativno uredi onako, da niti ja nit; K. — tà baš ni slovca ne odgovorismo, koreć nas Gundulićem i ostalimi Dubrovčani; zašto ne odgovorismo — znate, bojim se špekulativnog dokazivanja; ali dragi i mili moj V. V.! vidjeh doduše podosta rukopisa i Gundulićevih i Gjorgjićevih i Palmotićevih i Zlatarićevih i Vetranićevih itd. a knjiga štampanih još više*), ali gen. pl. sa å lje ne vidjeh.

Ne mislim da bi trebalo u gen. pl. svigdje metnut naglasak, jer ga ne meću ni Srbljі nigdje (pa kako se liepo razume) kao što ga treba metnuti da se razlikuje: ponèse i ponesè, dovède i dovedè; nego ja mislim, da se u slovnici i u rječniku svakako metnuti mora, kao što to Daničić u maloj svojoj gram. i učini; jer i to mislim, da tko govori jezik, ma koj, čisto, govori po pravilu; a tko ne govori čisto, ne govori po pravilu, dakle ne zna jezika. Mi smo doista u tome smiešni ljudi; rugamo se inim narodom, što svoga jezika ne govore čisto; a je li to čisto: cjel dan, ljépo vrjéme, naših žènah, dûšah, domorodacah itd.; ili je to čisto: mojih pèrstah itd.

*) Upravo sam ove dane prigotovio za štampu: popis knjiga, preko 600 pisacah azbučnim redom, koje su ikada štampane il glagoljicom il curulicom to srbskom to bosanskom, il latinicom, odatle mi možeš vjerovati, da mi je mnoga knjiga kroz ruke prošla; tù dakako ne mogu biti svi pisci, nego baš zato, što ih nisam kadar inače sabrati, naumih izdati ih (ali gdje i kako da l' u Arkivu ili u Nevenu?) Pa onda da se vremenom popuni, s pomoći svakoga, koj ima knjiga i komu je do toga, da jedan put dobijemo poviest knjige naše. Bilježenih knjiga imam po godinah uredjenih do 3600, ali trim stotinam od prilike ne znam spisatelja. 5)

Digitized by Google

Znam ja dobro, da je naglasak u našem jeziku vrlo težak 1: zato, jer je različan, a 2: jer ne znamo ni onoga što je različno po sebi, što li pravilno; ali njekog se pravila latiti moramo; samo mi zasuč'mo rukave, pa da vidimo hoće li se stvar pregnuti; mi smo dobrom i čvrstom voljom u jeziku mnogo učinili, pa ćemo i to doista. Govorio tko što mu drago, kako se u „Nevenu" sada piše, to je za sada najljepše (ali pamtite, govorim o novinah) pa sporedili sve naše novine što se štokavštinom pišu; pa baš ako i nije sve kako bi moralo biti osobito gledeć na sintaks i na frazeologiu. Tko ne vjeruje, uzmi „Neven" od prve godine, pa sravni s lanjskim. 6)

Oprostite što ovo malo sadjoh, ali ne mogu, gdje se hoće tako.

Ne mogu tajiti da je u „Stjepanu" jezik u obće vrlo liep i podobro pravilan, bolji svakako nego li je u svih predjašnjih spisih g. Bogovića; samo me smetaju i čine mi se nepravilni na ova:

„Vidio sam ga dva put — to je ili nepravilno ili kajkavizam, jer je dva dual.

„Kò pustaije da se sakrijemo — m. pustahije.

„U tebe su noge nevaljane — m. nevaljale; vàljati (vrieditì) jest glag. neprehod. pa ne može imati part. praet. pass. pa baš narod i govorio valjan čovjek, nije sve dobro kako narod govori. To isto vriedi i za rieč zamišljen.

Vriedno bi bilo jedared odlučiti: ima li se pisati što ili šta, a ne oboje zajedno; mislim da je bolje što prema tko.

„Najprvi — je kajkavizam, a i inače neosnovano, jer tko je prvi taj je prvi da nemože više biti.

„Već kakono sam ti jurve kazò — m. kazah, tu je pogrieška u vremenu.

„Da napišem jošte jednu silnu (?)

„ Knjigu —

„Da h' voleo u našemu itd. Inf. je voljeti a ne voleti.

„Svèt taj poznam — m. znam, jer je poznati glag. perf. i kajkavizam.

G. B. za čudo piše: Još nevidjeh, a zašto ne viděh? Gnjevno m. gnèvno. Tavna noćca za bielim danom. Pa će pričat do poslied ljudi. —

„Niti hoću — jur sam prestar zato — m. za to.

„Ti znaš da te ljubim itd. govori Vlatko svomu gospodaru Radivoju; koliko mogu znati i pametovati, ljube se ljubovnici a ne sluge i gospodari.

„Što se tiče tebe, dotiče se

„Baš i mene —

Ova se izreka uvukla u naš jezik Bog zna kako, a narodna doista nije, van š njom!

„To nij' ništa novo, zar je sveto — m. to sve, a ništa novo ne valja ako je pravilo gen. negationis.

„Nema manah do jedino ove — m. jedine ove.

„U ostalom — m. inače.

„To moguće nije — m. to ne može biti; jer moguć nije nego latinski potens.

„Jer sve što ju ljubeznije gojiš.

„Zaključeno sedam bi točakah — germanizam.

„Ove točke, kako sami znate

„Većom stranom bi obdržavane itd. Ove točke bi obdržavane, što je to? A što li je većom stranom? i zašto passivna forma, kad je naš jezik ne trpi?

„Meni ljute zadavaju brige — m. meni ljute brige zadavaju ili zadavaju meni ljute brige.

„Te bi rada da saslušam vaše

„Mnènje itd. — Vaše mnènje — narod bi rekao: što mislite.

„Odpor proti poklisaru s Rima — m. iz Rima.

„Da bi dobro bilo neuvrèdit

„Rimskog papu u sadanje doba. — Ne znam kako je i odkle je da se piše riečca ne kad je s glagolom, a ako je pred drugom kojom rieči onda se ne slaže s njome n. p. ne samo ja nego i ti, a ne: nesamo; sjetimo se na latinsko non, in, im, njemačke nicht, un, — kako da se razlikuje nestati i nestati; ako je po pravilu naglaska, onda bi se moralo pisat: ukući, kodmene, dokdodje itd. (Dakako valja pisati: priskočiti, a ne: pri skočiti, u to ne diram, nego ako j ne-non, mislim da se ne smie pisati ni s glagolom ni kojim inim dielom govora).7) Tako isto mislim, da ne valja pisati: jeli on došao, jer je jeli od jesti, a jeli od biti i pitavnog li.

„U sadanje doba" narod bi rekao sada. Opet ni to ne znam, po čemu je doba subst. indeclin; a da to ne valja, to znam, a drugo opet zašto je doba neutrum, kad se veli: čovjek srednje dobe; zašto da mienja spol? Isto taku ludo držimo amisao za mužku rieč, a misao je ženska; okan'mo se toga. 8)

„Ako Turčin udri na nas — m. udre od inf. udrti.

„Pregnutje, udivlenje jest od glag. perf., dakle ne može biti od njih subst. verb. pa ih pisalo sto Gundulića ili Gjorgjića itd.; ovaj nesretni lik, koj se zavukao u staru slovenštinu od nevolje (radi vjernog prevadjanja) ruži nam jezik odviše, a tim većma jer je naš jezik glagolj cigli; samo pazi kad narod govori, pobrojiš si lasno sve subst.

G. B. piše: Stanka obćeg prenutja nastane, to je germanizam, tako isto i ono: čuju se pojedini uzklici udivlenja, (od udiviti je part. praet. pass. udivljen, a odatle bilo bi da je pravilno subst. verb. udivljenje. Narod bi to oboje inako rekao, a zna i g. B. doista kako, nego ogrezosmo u blato tudje.

„Gdje se kralj vaš u taj par nalazi... Ovaj nesretni naläziti se je grdno preveden germanizam, koj nam nimalo ne kiti jezika; ta kako se može što naläziti, što se ne traži, il što se nije izgubilo.

„Uhediti ležaj tvrdja naših — u našem jeziku tvrdje neleže nego stoje, dakle ne valja ni ležaj; ležaj govore kajkavci m. ležište (ložište) zečevlje.

„Sve od sgodnih visi okolnostih — 1: visi ne valja, jer je inf. vjesiti, dakle vjesi; 2: germanizam; narod govori: to stoji o meni, a ne to vjesi od mene; što se ne objesi ne može ni vjesiti. 9)

„Nuděr g. piše kao prema nuder i nudir, valja li?

„A majku ti, Vojaču njegovom

„Priložnicom (zovu) — m: A Vojaču, majku tvoju, njegvom Priložnicom zovu.

„Makar stalo me baš glave... m. Makar me baš glave stalo ili makar me baš stalo glave.

„A i narod prosti kad to čuje... Zašto prosti?

„I na mlin svoj mutnu svraća vodu... m. Mutnu vodu svraća.

„Ko ugori glatki —

„Toli glatkom a i slatkom rieči; zašto eufonički pravopis baš samo u ove dvie rieči?

„Koi... a njeki opet pišu koji u nom. sing.; ja bi rekao, da je prema moj, tvoj, svoj pravilno jedino koj; ta onda bi valjalo pisati: gnoi, stoi, stroi, hajdmo u boi itd.10)

„Uvěk samo grakće i zlo sluti... m. grakće, od inf. graktati.

„Vrane grakću, m. grakću.

„Udomaći m. udomaći, domaći.

„Uzdrkće m. uzdrkće od inf. drktati. Tako isto mnogi pišu zločest m. zločest od zloća (zlota, kao i sljepota il sljepoća), ćutiti m. čutiti, čuvstvo, ćelav m. čelav od čela itd.11)

„Opazi sad mjeseca... m. mjesec; mjesec nije živ stvor.

„Unidje polako m. polahko.12)

„Bacit ću ga ko kominu groždja

„Ili limun iztišteni na gnoj, — ovo je germanizam.

„ — drži kljèšti; naši pisci drže se čas srbske čas hrvatske deklinacie glede dat. instr. i loc. pl.; to je nedosljedno.

„Pokaže suvo (m. suho) drvo 13)

„I zelenim ulistati listom, — m. i zelenim listom prolistati.

„Što sagrieši glede (m. ràdi) moje kćeri.

Digitized by Google

„Da ju s p r a z n i m m. ispraznim.
„Nego kap za k a p o m, m. k a p i ili kapljom.
„ S prva kao raztrešena... Zar je inf. raztresiti? od raztresti je raztresen.14)
„Nije imo na čitavom svietu
„V j e r n j e g s l u g u. — Kud je gen. negationis?
„I njihovim t e ž n j a m kako na put
„Da stanemo — (t e ž i t i je: polje obradjivati; može biti da bi bilo i t e ž k o, — ali). 15)
„Da ih usvù svrhu u p o t r e b i m o. — Molim svu gg. pisce naše neka protumače što znači: upotrebiti; od t r e b a ne može biti, jer imamo dva inf.: treba i trebovati, a ne trebiti; van s njim, kad mu nije mjesta, a imamo naše rabiti.
„ — a i zakon više
„No ostalo na tom svietu važi itd. — Što znači v a ž i t i, v a ž n o, v a ž n o s t? U narodu ote rieči kao da ne ima.
„Ali nisu ni na r u k i (m. ruci) prsti. —
„Neznam, hoće l' kralj Matiaš to htjeti... Taj lik je baš dosad nečujen: ja hoću htjeti!?
„Ili moći, b u d u ć nije j e r, a b u d u ć da znači j e r, j e r b o za nevolju.
„Vas dvojicu kano p o k l i s a r e
„Svoje šaljem... Poklisar je rieč grčka, a p o s l a n i k ili p o s a o naška; tà i kajkavac Mulih štampao je god. 1742. svoj: P o s e l apoštolski, a p o s a o b i n a još danas znači poslaničtvo.
„ — — To n e s p a d a amo... S p a d a t i je: mršaviti, nego se veli: to ne ide amo; a: to spada meni, veli se: to je moje, ili patri meni.
„Strašno li te, sinko moj, p r o k u n e... Prokune nije minulo vrieme, a i ne znam bi li se moglo reći: prokunù, nego: proklè. — Ima glagola n. p.: prekidoh, prokunuh itd. što su ponješto nepravilni, ali ako im uzmemo tražiti trag, može biti bi se našao još gdjegodj inf.: kisti, kunuti itd. kao za njeke i jesu n. p. maći, mačem, makoh, makao; maknuti, maknem, maknuh, maknuo.

Svi slovničari naši pobrkaše malo glede minulog vremena; ja ne mogu ponjati, kako može biti od: kinuti—kidoh, a: makoh od maknuti ili: maknuh od maći. To isto vriedi i za s t i s a o, s t i s l a; doista ne može biti: stisla od stisnuti, nego od izgubljenog inf.: stisti; dalje da pitamo: što ćemo sa pridjevi što su participia: r a h l a (zemlja), p u h l a (medjedina), v r e l a (voda), t o p l o (vrieme), u s a h l o (cvieće) itd.; oti su pridjevi doista participia, al gdje su infinitivi?
„ — — pas, k o j laje
„Neće ujest, v a n onaj k o j šuti, — — — narod bi rekao: Pas, što laje neće ujest, neg onaj što šuti.
„Pa da će mi tad kò najemniku
„Svom podielit koju o t r a ž b i n u. — Otražbine-mrvine ne imaju jednobroja nikad u smisli: ostatci, ostanci.
„Tim se tješim i ja k a d n o k a d š t o. — Tu je il k a d n o il k a d š t o od nevolje.
„Znam za stalno — jer u ljubavi su
„Bistre oči — — m.z jer su u ljubavi bistre oči.
„Nije ništa drugo do vladara različite skrbi... m. vladarske skrbi.
„ — tko se na visoko
„Penje, taj si često ruke p j e n j e ć
„Okrvavi... Što znači pjenjeć? Od penjati nije, jer bi bilo penjuć, od pjeniti nije, jer bi bilo pjeneć.
„Gdje mu steže grudi zrak p r e t a n j e n
„Da dihati jedva može... Kakov je to zrak pretanjen?
„Pravo orla carskom ticom (m. pticom) zovu.
„Što n a d m a š e ć visoke oblake
„K suncu teži, a nisine bježi. — Ovaj gerundium n a d m a š e ć prvo ne valja, jer je nadmašiti glag. perf. a drugo mora ovdje biti ger. praet. što n a d m a š i v visoke oblake itd.
„Od t a k o v a s i l o v i t a čina... Ja mislim, da se pronomina po svojoj (pronominalnoj) deklinacii samo sklanjati mogu, a nikada po substantivalnoj; jer nitko ne bi rekao: poslao sam sva (m. svoga) sina, dakle od t a k o v o g s i l o v i t o g čina, kadgod uz pridjev stoji zaime, onda se oba sklanjaju po pronominalnoj dekl.16)
„O blaženi mog života časi, m. o blaženi časi mog života, jer u desetoslovnom stihu mogu 4 zadnje slovke biti za nevolju ma kakve.
„ — Nemoj dalje
„Sèrce svoje ledom o k l o p i t i, mjesto oklopiti mora biti ovdje radi d a l j e trajni lik (oklapljati?) — Ne bi li mnogo bolje bilo pisati sèrce bez onoga è a sa *d*? jer bez *d* ne znam kako se pravi gen. pl.
„N a j v o l i j bih da sad udarimo... Što je najvolij? —
„P r i z n a j u ć i gospodstvo njegovo
„Što su drugo no vezíri carski? — Priznavajuć a ne priznajuć.
„Ustraj m. ustraj.
„Klicu nosi trulosti m. truhlosti.
„Te na lievu nogu nahramuje — hrom, hramati, hramljivati.
„Sablja, kolac, ličina bi bila m. bila bi.
„ — Nehajeći za to — m. nehajući od hajati, hajem.
„Uzvanoga m. dozvanoga.
„Zašto d u l j e o k l ě v a m o? Kavgu da ogradi?
„Kod ostalih vladaocah, m. vladalacah.
„U dušmanah ruke, m. u dušmanske ruke.
„Od te strane ne nadaj se č i s t o: što je ovo č i s t o?
„Tà tvoj otac p r e d k a z o je papi: što je p r e d k a z a t i?
„Uzduš m. uzduž.
„Svietlo, ne valja nego svjetlo.
„Naoko m. naokol.
„Dok car prispè — inf. jè prispjeti dakle prispje u min. a prispio ili prispi u sad. vrem.
„D a l j e zapoviedi m. d a l j n e.17)
„Tu drugoga nema s r e d s t v a, narod bi rekao: tu druge nema pomoći, a ne sredstva.
„Jedva mogoh bolan p r e b a v i t i (?)
„Taj rastanak.
„ — Sada mene
„Zvanje moje strogim glasom zove,
„T o g a moram da odsele slušam, — nit je zvanje, niti glas živuća stvar.
„A k ću m o ć i, m. ak uzmogu, ili uzmognem.
„Nješto malo se zamisli m. nješto se malo zamisli.
„Tomu se i nadam vazda o v a m i, m. nadam se od vas.
„S u t i s k a" je subst. dakle ne u Šutiskoj nego u Sutisci, jer jè ondje po nar. pj. njegda bilo stiske i sutiske.
„M u f t i" nije u Turaka ime nego čin, dostojanstvo okol suda, zato ne može biti muftia hodža t. j. pop.
Ne razumim što će reći: v ě š t a t i će od novolje kumstvo.
„N a j m e se pravilnie piše n a i m e (prema *nominatim*, n a m e n t l i c h).
„D o r a s o h ne valja nego dorastoh, jer je praes. rastem. —

Ovo što izpotakoh g. B. nisu sitnarie, koje bi bile da nam toliko ne obljubi Stjepan; a s druge ruke, sitnarie one može g. B. u kojem novom djelu pregnuti tako da bude djelo još bolje.

Liho bi bilo napominjati, da ove moje opazke Stjepanu ne mogu pobiti ciene, a u koga bi pobile, taj se nasmij i mislij da nije ni čitao ovoga. Svakako bilo bi mi drago, da se tko nadje te da kaže što misli o ovom pretresu; samo molim: neka se okami svake spekulacie.18) —

Vriednog našeg starine Dra. J. M. Špora glumu: L i e k z a o b j e s t n u ž e n u izdadè svojim troškom ovdješnji štampar Ercole Rezza i to je prva naša knjiga iz ove štamparie. G. E.

Digitized by Google

Rezza pripravan je, ako se ovaj Liek dobro razproda, štampati toga više, i to nješto iz stare naše knjige, a nješto i iz nove.

Ja mislim, da nije baš zlo začeo s ovom glumom, koja je po jeziku recimo nješto malo po ćudi g. pisca, ali je tako liepo izvedena, kako ih malo imamo.

Meni ovdje nije hvaliti njezine vriednosti radi dramaturgie same, nego mi je posla okol jezika, jer je g. Š. primio dragovoljno one svjete g. D. u narodnih novinah, te me umolio da mu ispravim ono što mislim, da je nuždno izpraviti; ja se primih toga, a koliko učinih može razsudit svaki, koj usporedi ovu glumu s Kastriotom. Ostavio sam ipak njeke posebnosti g. pisca, da ga upitamo mi ini, koji s njime nismo jedne misli. Još i to moram napomenuti da u predgovoru, u posvetnici i u onoj pjesmi što je u II. činu, ne tegnuh ni slovca.

G. Š. zove pisaći stol pisarna, a mi na koliko znam zovemo sobu za pisanje pisarnu.

Sobičarica mi velimo sobarica; sobičarica je od sobica i sobičar, a sobarica od soba, sobar; ove rieči dakako u narodu ne ima, a i u koga je ima, od nevolje mu je, pa je i rieč tako skovana.

Buduće (?) vrieme sklanja čas po našu, čas po dubrovačku n.p. uznositi bude; ne velim da je ovo nepravilno nego je za nas neobično.

Primjeni, m. primljeni.

Svoja ḱerna čutenja m. ḱerska ili ḱernja. — Neka nitko ne misli da je ć u čutenja pogriešno; kako gore rekoh ćelav nije turski nego ne valja a kaurski je ćelav.

Počem } m. dočim (Nb. do se sklanja sa gen. a čim je instr.)
Dotim }

Bistrost nje duše m. njezine duše.

Obuzetim naručjem, m. grleći se.

U dospitno m. u buduće.

Raztrieti kreljute m. razviti.

Pomilujte m. dozvoljite (a ne dozvolite, kako mnogi pišu, ne velimo vola nego volja, niti voliti m. voljiti).

Dje m. gdje, a opet piše nigdje pravilno.

Što je blagodarnik?

Midlenih mjehurcih; midlo je sapun, al nije svigdje po narodu obično, osim po Istri.

Tako prevjesnu stvar; kakva li je to stvar koja prevjesi?

Sjedinjenje, zaručenje, poniženje, uzponanje, okušenje itd. Bože nas občuvaj od svake napasti a i od subst. verb. od glag. perf.

Po istinoličju (narod bi rekao: po svoj prilici) vi mene (vi me), žalosnu (žalostnu, jer je težko učiti ponos, gen. ponosa, a žalos, gen. žalosti) udovu zapustili (ostavili) budete, a vaš sinovac (ne mogu doznati po čemu je Dania šinovac Polinaru, ako mu je Polinar otčuh).

Jenkrat m. jedankrat.

Ja bih kupitelj m. ja sam kupio.

Nadodanje m. višak, suvišak, ono što je više.

To moje uspoznanje m. mene prepoznav.

Slatkim, zgradi, rasporila itd. m. sladkim, sgradi, razporila itd.

Je l' moguće! m. može li biti!

Doista ne sumljah (m. mislih) da će se to tako naglo dogoditi.

Njezina srdca m. njezinoga srdca.

Da okušenja bez čemera ne ima (?)

Mora mu se prie zrela doba izručiti (?)

Vi ste me preplašili — Kad si govore dvojica Vi, vrlo je smiešno čuti, osobito ženskoj govoreć: Vi ste me, gospo, vidjeli. Sjećam se vrlo dobro, kako me naš njeki svećenik na kordunu sjetnu kad govoraše čovjek iz naroda njekoj gospi majorici, rekav joj medj ostalim: „Vi ste me, gospo, vidjela.“ — To biaše u jutro, a dan prie svadjao sam se s njime uz večericu, kako je to tobože za moje uho ludo i nepravilno i što ti ja znam. Kadno čuh: Vi ste me vidjela, zaklimah glavom, sumljajući da li ga nije moj popo podgovorio; al kad tamo kod objeda nadjem velik odpor ne samo u njega, nego i u gosp. majora i ine gg. dà i ista gospa pristà uz njih, a iza dva, tri dana što ih ondje liepo po kordunaški proživih, osvjedočih se podpunoma o istini, a moj prian popo, držeć se obklade, dekni me svaki put medj rebra govoreć: Neka se uče tvoja rebra naški, kao djeca krajišnička turom njemački. I dà vidite kako bi bilo od koristi, dèknuti mnogoga nadriknjiževnika radi koje čega. Ovdje mi se nudi ovaj quidproquo, kako je došao čovjek k mladome svećeniku, a ovaj ga upita: Što ćete? — Tko? — A vi! — Da nas izpoviediš. — A gdje ste? — Evo nas. — A koliko vas je? — Ta, evo, mi, ja.

No u nas, kojim smjerenost duha, krotkost uljudnosti, blagost duše, bistrost uma, prenapetost pameti (slame ti!), čednost miline, prokšenost razmažena, divota ludosti, izgrašpanost ovog zapadnog vieka, mašta koja po nješto zaudara po istoku, kojim rekoh sav taj i podobni galimatias i ina bistva brane inače se zvati, nego Vi (a nije nego jedan ili jedna), u nas moralo se nješto izobreti pa zato govorimo Vi (jedan) gospodine ste dobri (m. dobar) te ste dali (kao Vi gospodo) itd. Vi (mnoga) gospodo ste pisali (m. pisala) — Vi (jedna) gospojice ste vrlo ljubeznivi (m. ljubezniva) — Vi (jedna) milostiva gospojo ste vidjeli (a tu su dvie pogrieške ne brojeć treće Vi (pl.) i po broju i po spolu, jer se vidjeli govori mužkim i to mnogim, a ono je gospa jedna i to ženska). Kada već druga nije, a ono gledimo, da bude barem jedna pogrieška manje, te recimo ženskoj: Vi ste (plur.) gospojo dobra itd. Vi ste (pl.) gospojice gledala (barem su dvie pogrieške manje). Ili ako tko ma što bolje, kaži.19)

Tekom sata, narod bi rekao: čitav sat.

Srčbom t. j. valjda od srga, jer od srdca je srčbom.

Koje je pravilno u imperat. il optat. strpimo se ili strpijmo se.

Je li tvoje rieči um priteku, da nije može biti misli pogode.

Što znači: to su običajni govori trgovački, koji na tvoje naredbe ponješta ne smjeraju. — Preda me se stupa samo klonjenim tielom. — Glasi umiljenog mog zovja. — Izdjepi, udjepi (račune, pisma itd.) to su ne oblični oblici. — Da mi taj nesretni gubitak priuzetja neprieči. — Dotim, taj si pokoj (?); osnova koju vješt i lukav (m. vješti i lukavi) Ladinja meni podoči (?) — Od nečistib vapa i magla (m. magala) — Da mložinu slušatelja na večernju povjerku (?) dopratim. — Oba izlane uz opostana (?) vrata — O krasna duše! ti mene sretna i presretna hoćeš (?) — Ja se resno (?) tvojoj ustrpivosti čudim — Već ptica okol šibike s veskom (?) žuberi i poletuje — Prvim pročitanjem (?) zbavih m. izbavih, valj m. valja, spo'i, m. spoji, go'i m. goji: tu je proti pravopisu nješto odviše licentiae poeticae. — Skutražni (?) čobane — Koju po vidjenju poznajem, narod veli: poznajem ju od oka. — Gorkim znojom m. znojem. — Vi ovdje? m. zar ste vi ovdje? — Da vi nemilo sgodjenom (?) sobćeniku (?) na pomoć ustanete — Jer mi zlato vratiš m. vraćaš. — Miriš ako je parfum piše se i izgovara mirijš. — Da svoje samo nevolje pitomi, m. da samo svoje nevolje pitomi — Kamnoglavu na pisarnicu stavi, t. j. glavu iz kamena tesanu. — Moja je sada otčina (m. otčinska) sreća bezkrajna. — Obćinstvu klonjen m. prema obćinstvu. — O članoboli, a ne o članobol. — Tvorje, kovje itd. to su neobične rieči.

Ovo je od prilike ono, što bi nam g. Šp. imao izjasniti, jer se čitatelju koj nije vičan njegovom pisanju, doista čudno vidi. Valja i to priznati da je g. pisac od svojega priašnjega načina mnogo popustio. Ja ne mogoh svega izpraviti, što ovdje izbrojih da nije pravo; tome se hoće da g. pisac sám prione i da nam one svoje rukopise (čini mi se 3 glume i 5 drama) priredi kako valja. Čitao sam rukopis: „Prošastno i sadanje,“ za naše

Digitized by Google

občinstvo bila bi ta gluma vrlo znamenita, mogla bi se u Zagrebu kod vas igrati (a ne predstavljati) ako se ima tko za to pobrinuti. 20)

Sada još jednu da reknemo:

Ono sve što izpotakoh g. Bogoviću i g. Šporu, ne povriedivši ne skudiv pod nipošto onoga, što vriedi u njihovih igrokazih, mislim da bi se gotovo manje više moglo taknuti nas svih koji se tobož pera držimo, i njime narodu koristit željimo.

Ovom prilikom pitam sve naše vještake u jeziku:

1) Što ćemo s pridjevi (adject.) kad ih uzmemo jačati, t. j. praviti compar. i superlat. — Vidim i čujem, gdje svi skoro zaboravismo na naglasak, koj svakad postane kraći, pa bio pridjev ma kakav, pravilan ili nepravilan; n. p.

liep, ljȅpši —	tòpao, tȍplji	gizdav, gizdavlji
smiel, smjȅlji —	krásan, krásnji	gòrak, gȍrči
tvȑd, tvȑdji —	pònosit, pȏnositji ili ponosići	stàr, stȃri ili stȃrji

jer se meni ne čini pravo: smjeliji, topliji itd. ili smjelii itd. a to radi toga, što je

2) Hiatus pravilo, na koje ne valja zaboraviti; ali ovaj hiatus zadaje više posla i muke nego li mi sbilja mislimo, kako n. p. da pišemo: Dalmacia ili Dalmacija, Srbia ili Srbija itd. Piti, siti, kriti, titi itd. čine sadanje vrieme pijem, sijem, krijem, tijem itd., a ne piem, siem, kriem, tiem itd. Ali kako ćemo s glagolji što imaju infinitiv na jeti n. p. živjeti pravi živim, umjeti umiem, meni se čini umiem nepravilno nego umim kao i živim; dakle bi morali govoriti od razumjeti, razumim a ne razumiem ili razumijem itd. A dosljedno je li dakle pravo starji, ili je pravo starii, ili stariji; sve troje ne može biti, ako pomislimo na bolji, gori (ili gorji) itd.

3) Glede pravopisa, da li ćemo i jošte pisati *h* u gen. pl. kod subst.; da li ćemo pisati jošte rogati *ẽ*, i onaj *ẽr* ili *ȃr*?

Na Rieci, velikog tjedna 1857.

Vinko Pacel.

Opaske uredničtva.

1) Budući da g. pisac ovdje piše kritiku i sám se kritiki podvrže, ostavljamo mu iznimkom u svemu njegov način pisanja, premda se neslaže sasvim s načinom običnim u „Nevenu." — Njegovu pako prosudu gore napomenutih spisah smatramo poglavito samo s gledišta filologičkog, a o pjesničkoj vriednosti novijih dramatičkih pokušenjah naše književnosti priobćit ćemo po svoj prilici još koju rieč u dojd. svezcih „Nevena," neuskraćujuć medjutim nikomu slobode i mjesta u ovom časopisu, da svoj sud razloži, ako je samo ma u kojem pogledu i u gdjekojoj točki poučan i vriedan uvaženja.

2) Za Mikočev rukopis znamo, da je sada u dobrih rukuh ovdje u Zagrebu, al mu toga, kao što smo se osvjedočili, mnogo jošte treba da se u njemu popuni i uredi, dok će se moći kao „pomorski rječnik" predati u štampu. — Na druge pako njeke želje i tužbe potaknute u novinah glede težkoćah i gdjekojih nedostatakah u našoj književnosti, odgovorit ćemo drugiput.

3) Nečini nam se da je pogrieška kad se *ẽo* i *ao* u stihu rabi kao jedna slovka (diftong), n. p. bio (bil), misao (misal), ljubio (ljubil), žao (žal) itd., osobito ako je prosto pisati *prẽ*, m, prije, ili kao što g. pisac ove kritike voli pisati: prie, prian, — jednako kao i: vriedan, dvie itd. — Ostalo što g. pisac ovdje navodi, ide ponajviše u red tako zvanih elisijah, kao što ih obično po talijanski rabe stari dalmatinski pjesnici, — da-li su pako ovakove silovite elisije (n. p. „kako e' bilo," „spava i šuti" i dr. slične) na svom mjestu u narodnom stihu (po narod. ritmu iliti mjerilu), to je opet drugo pitanje. — I to bismo od g. pisca željeli potanje saznati, šta on drži da je u narodnoj peterostopki (stihu) daktil, horej? Nam se čini da, ako je prosto taj grčki naziv uporaviti na narod. naš stih, gdje se slovke po naglasku broje a nemjere, da, velimo, u narod. našoj peterostopki može biti govor samo o trocheju. — U ostalom g. pisac u ovoj točki svoje kritike odviše „tanča" (n. p. što znači: plaća dělah svojih, svatko će razumjeti koji je iole vješt jeziku; „Mlečaninom, Juri Kastriotiću," pravilan je stih ako je *ẽo* u posl. rieči isto tako kao i na drugih mjestih uzeto kano diftong; „Naše uzžeste" pravilan je odmor, ako silovita po talijanskom elisija u narod. stihu u obće valja. Na nekih je gore navedenih mjestih opet faljeno u izpravljanju ili u štampi kao: obilaziti m. obilazit', — a to su pogreške koje kritika obično mukom mimoilazi.) — U obće, da drami „Stjepanu" drugoga neima prigovora, nego što se gore napominje, to bi ona sbilja zaslužila ono uzvišenje, kojim ju g. pisac ove kritike odlikuje.

4) Kako učimo mi izgovarati rieči u tudjih jezicih po naglasku? Čini mi se da vježbanjem, a ne po kojekakvih črtnjah. Niemac n. p. nemeće na svoje nigdje ni piknje ni kapice ni drugog akcenta, pak smo opet svi bez velike muke podobro naučili, gdje ga treba izgovarati kratko, gdje otegnuti, a gdje ga netreba izgovarati. Mislimo dakle da bi bolje bilo, kad bismo se i u naškom pisanju okanili suvišnog akcentovanja. A za tudjince, kako da laglje nauče naški iz slovnicah i rječnikah, nemojmo si toli trti glave. Dok tudjinstvo nagrne da uči naški, naći će se po svoj prilici i ljudih, koji će mu posao taj olakšati. Za sada nam dosta brige kako da sami naučimo valjano naški. — O pism. *h* u gen. pl subst. ovo je naše mnienje: Da uzmemo pisati pravopisom eufoničkim (t. j. onako, kako se gdje rieči izgovaraju), to nam dakako netreba pisati *h* u gen. pl. subst. kao i mnogo koješta što se uprav nečuje u govoru. Nu budući da smo prigrlili pravopis organički, to nam valja pisati *h* u genit. pl. subst. (ljudi*h*) po istom pravilu, po kojem se ono piše u gen. pl. adject. (dobri*h*); a što se u subst. *h* slabo čuje ili i posve nečuje, to neka nam nesmeta, jer se ni *d* u: srdce, *t* u: otče itd. nečuje, — pa ipak i sám g. pisac, koji se je toli okorno podigo proti nedužnom *h* u gen. pl., tvrdi, kao što ćemo malo niže čitati, da treba pisati: srdce, a ne srce. To su sve same posljedice organičkog pravopisa. — Medjutim u ova se mi pitanja toli nepačamo, ostavljajuć ih našim filologom, neka ih sami prosude i rieše, kako najbolje pronadju.

5) Sastavljanjem jugoslavj. bibliografije prihvatio se je g. pisac mučna i važna posla, kojim će vrlo poslužiti stvari književnoj, pokazav nam kao u srcalu, što sve imamo, čega-li nam treba. Al je podpunost glavna stvar, koja se hoće od točne bibliografije, a to je opet pretežka zadaća pojedincu književniku, koji sám o sebi radi o toj stvari, pa možbit u svom prebivalištu niti neima na ruci povećih knjižnicah. Zato i svjetujemo g. pisca, da mu bude djelo što podpunije, neka se izvoli prije nego će ga štampati, sporazumjeti s onimi književnici, koji, kao što znamo, o istom poslu kod nas rade. Mi ćemo mu drage volje u tome biti posrednici, a i voljni smo priobćivati alphabetarion (premda bismo volili chronologicon) njegove bibliografije malo po malo u „Nevenu," ako mu se shodno uzvidi.

6) Zadovoljni smo s priznanjem takova napredovanja, — a skladnju (sintaksu) i frazeologiju učimo manje više svi skupa malo po malo vadeći zrnce po zrnce iz bogate al ne svakomu jednako pristupne riznice narodnoga jezika. Naša bo je proza u prvom jošte svom razvitku; prekrasni i obilati pjesnički naši uzori nenaknadjuju nam posve potrebitu prozaičku frazeologiju, a neimamo jošte povećih prozom pisanih izvornih kao na izgled knjigah, iz kojih se gradivo za sintaksu i frazeologiju izvodi i sastavlja. G. pisac ove kritike, kojega zaslužno nastojanje u trieblenju književnoga našeg jezika rado priznajemo, akoprem neodobravamo njeke njegove izvanrednosti i gdjekoja „tančanja," — i sám dobro zna, što će to reći: pisati čistom narodnom prozom, — a to uvidjamo osobito mi, osjećajuć pri tom sve to većma nedostatne naše za tu zadaću sile, kadgod stanemo izpravljati za „Neven" pojedine članke, neimajući dovoljna da njime list taj napunimo, izvrstna i izpravna gradiva. Veoma će nam doista u mnogom pogledu olakšati posao željno izgledan nu žalibože opet obustavljen Sulekov rječnik, u kojem je podobro zastupljena i frazeologija i narodna terminologija; mnogo se također nadamo od sintaksah, o kojih vještačke ruke upravo kod nas opet rade: ali rječnik i sintaksa uporavljaju i uredjuju samo ono blago, što su ga dosad na vidjelo iznieli izvrstni pisci i vješti sakupitelji narodne besjede. A da se uspješi napredak i razvitak naše književnosti u čistom narodnom duhu, tomu treba da se late pera i da nam pišu izvorne primjere čiste narodne proze naši izvrstniji pisci, koji

Digitized by Google

shvativši duh narodnoga jezika znadu ga vješto upodobiti tankim i uznositim mislim i raznim potrebočam družtvenim našega obrazovanog vieka. Jedina tanko smišljena i dobro pisana pripoviedka više za nas sada vriedi, nego čitave povorke dramah, koje nam jezik kvare. Glavna bo nam je zadaća u ovoj dobi našega književnog razvitka, da si sačuvamo jezik čist i da ustanovimo pravila pisanja. Kolika je to muka: triebiti jezik, kad su se unj jedanput uvukle i u njemu se ukorienile tudje i nenaravske prama njemu forme, to nam svjedoče napori ostalih slavjanskih narječjah, gdje čim više književnost na narodnom temelju napreduje, tim većma uvidjaju pisci potrebu purisacije i nastoje da si slog čiste. U tom nam je posao za sada mnogo laglji nego onim, jer je književni jezik jugoslavenski, kako ga narod govori, još čist i neokaljan. Nemojmo si dakle sami mutiti čistoga tog. izvora, i nedajmo da nam ga mute druge nezvanice, — pak ako i nije moći svuda strogo obćuvati čistoću jezika osobito u novinah i listovih, koji su pisani na brzu ruku i rade o materialnih i naučnih stvarih, to neka nam bude čistoća jezika prvo i poglavito pravilo barem u beletristiki. Dobro će nam dakle svagda doći primjetbe iz kojih crpimo ma kakav nauk glede čistoće jezika, i na takve primjetbe pozivljemo evo naše pisce, dok se tko nenadje i nesastavi nam kakav brus jezika, ponajpotrebniju za našu književnost u ovoj dobi knjigu. — To će možda biti liepa i važna zadaća budućemu filologičko-krasoslovnom odsjeku u našega sjedinjenoga književnog družtva (ako Bog da te se obistini!) jer za pojedine književnike taj nam se posao čini pretežak. Al bi valjalo da već i sad svi naši književnici, koji na takve stvari paze, stanu sakupljati gradivo za taj važan posao, bilježeć svoje primjetbe, hipotese i sumnje glede čistoće jezika; — a ima ih koji su već i puno toga sakupili i za porabu priredili, kao n. p. prijan Frane Kurelac.

7) Obće je poprimljeno pravilo i kod nas i u nekih drugih slav. narječjih, da se piše ne svuda skupa s glagolom, bilo ono= non, ili=in, im; ta bo je razlika vrlo neznatna a možda je u našem jeziku u tom smislu niti neima; svaki si jezik gradi svoje likove po svom duhu i ritmu, a u ovoj razlici bit će po svoj prilici i eufoničkog razloga; i latinski se piše: nescio, nolo, što g. pisac suprotiv svojoj latinskoj analogiji piše: ne ću, ne znam. Jedini primjer u rieči: nestati — nečini nam se dovoljan razlog da opet odustanemo od toga obćeg pravila, uz koje su sada već i oni njekoji srbski pisci pristali, koji su još nedavno pisali: ne će mo, — a uza to opet dosta nedosljedno: biće m. bit će, minuće m. minut će, kakomudrago itd., a i g. pisac piše u svojoj kritiki: nije — a ne: ni je, kao što bi valjalo da piše po svom načelu, jer je: nije=non est. Za rieč: nestati, neka se nebrine toliko g. pisac, njeno će znamenovanje svatko lasno razabrati po smislu izreke. Kad bismo stali ovako „tančati," to bi nam valjalo n. p. i rieč „list" pisati drugčije kada znači list na drvetu, i drugčije kad je list papira; pa takvih riečih različna znamenovanja imade sila i u našem i u svakom jeziku. Isto valja i o rieči: je-li. Pa zašto opet piše g. pisac: kadno, samnom, bisam, kao jednu rieč? to nije dosljedno. Nemojmo odviše cjepidlačiti, u čemu smo se jednom složili, jer se drugče nikad nećemo oteti abecedi!

8) Sasvim pravilno rabi se doba (= tempus) kao subst. neutr. indecl., na pr. gluho doba, večernje doba, ovo doba, — a doba ilitì dob, gen. dobi (= aetas) kao subst. fem., n. p. čovjek srednje dobe, ljudi svake dobi itd., — a zašto se tako rabi? jer narod tako govori! a to nam je dovoljan razlog. — Isto je tako pravilno: misao fem., a compos. smisao, promisao masc. po starosl. (kao i u českom: mysl fem., a smysl, průmysl masc.) Tvorni um naroda — isto tako kao i u naravi — koji ruho svoj jim mislim po tankih starovječnih pravilih, koje valja da štujemo, ako ih i dan danas nedokučujemo svagdje, — dok nam ih učeni ljudi umnim svojim trudom opet neodkriju i neizvade, kao rudari čisto iz rudah zlato.

9) Visim (inf. visiti i visjeti) neutrum je = pendeo; a vješiti (bolje objesiti, vješati) je act. = suspendo. U ostalom obće je primljena kod nas izreka: stvar o tome visi, a ne: od toga, što je dakako germanizam.

10) Koji-a-e nečini nam se da je prema svoj itd., jerbo se rabi kao adject. determ. prema: dobri-a-o, a i u izgovaranju čuju se dvie slovke kao i u: svoji. A šta će reći taj primjer sa: gnoi, stoi? — U obće neznamo razlučiti, gdje g. pisac smatra *oi, ia, ie* kao diftong a gdje kao dvie slovke, jerbo piše: prian, prie, priatelj, pisaria itd., gdje se čuju dvie slovke, isto tako kao i: dvie. liepo, kad je samo jedna sl.; pa opet: nije, a ne: nie. — Da se uklonimo sličnim nedosljednostim, poprimili smo o sl. *ie* u „Nevenu" načelo, što ga je g. 1854. u književ. prilozi „Nevena" čini nam se dosljedno (jer ga nije nitko opovrgao) razložio g. B. Š., te pišemo *ie* (vrieme, liepo) gdje je duga slovka, *je* ili prosto *e* (ljepota, vremena) gdje je kratka slovka, a *ije* (prije) kad se izgovaraju dvie slovke, ili kad se dugo *ie* u stihu proteže na dvie slovke (n. p. bijelo, lijepo), što vrlo često biva i prosto je pjesniku. Ovo razlikovanje — koje ako se i neopaža toliko u prozi, ipak je sućna stvar u stihu, — i s toga nam se čini potrebito, jer će time pisci priviknuti na točan naglasak, a ovaj nam je svakako važna stvar, — pa da se nepiše sve na jedan kalup: vrieme, vriemena, srieća, prie (iliti svuda *e*) bilo ono dugo ili kratko *ie*, prosto *e* ili pako *ije* (kao u: prě); pak nam tu netreba niti grdnih i smetajućih akcentah, kao: djéte, djéteta itd

11) Da nije možebiti zločest (po starosl.) od: zle česti prema: čestit? — A za ćelav trebalo bi pitati turski rječnik, da-li je ćela (kao što Vuk kaže) sbilja turska rieč = *Glatze*. — Mi se zasad još držimo Vuka, jer nam se čini, da i narod izgovara ćelava ne ćelav. — Ćutjeti (ćutiti) i čuti čini nam se da su različna korjena; ćutjeti od ćut (čes. cit, citim = *fühlen* u moraln. smislu), a čuti, čuvstvo od čuti (prema česk. čiti) = *empfinden* u fis. sm.

12) Zašto g. pisac ovdje brani *h* a netrpi ga (radi toga što se svuda neizgovara) u gen. pl. subst.? Nam se čini, da je lako pokraćeno od lagko (lagan) po anal. u compar. laglje, i dimin. lagano.

13) Ovakovi kritički prigovori, kao glede: suv (m. suh), mutnu vodu svraća (m. mutnu svraća vodu), o blaženi mog života dani itd. čini nam se da odviše a i suvišno stežu pjesničku slobodu, a mogli bismo iz nar. pjesamah navesti puno ovakovih primjerah i posve pravilnih stihovah.

14) Raztrešen nečini nam se da je upravo pogreška. — Kapom (m. kapljom), grakče (m. grakće), najvolij (m. najvolio) možda su tiskarske pogreške.

15) Težiti (čes. toužiti) znači: desiderare (teži na svoj zavičaj itd.), a těžiti (i těžati) znači aemlju obdjelavati (gl, Vuka i Dubrovčane).

16) Je-li: „od takova silovita čina" sbilja pogreška? — Narod tako govori, a analog. prema: svoj, nečini nam se da ovdje stvar odlučuje, jer je svoj samo po sebi tako opredieljeno (determ.) da nemož biti više. —

17) A zašto ne dalje, dalji prema viši, dublji, širji?

18) Da se stvar neodvlači ili da neostane možbit sasvim bez odziva, primietismo evo i mi gdješto a čini nam se da bez „špekulacije." — Ako još tko ima da štogod odgovori na ovaj pretres, to samo molimo da nam kolikogod može štedi prostora u ovom listu gledeći samo na bitne stvari.

19) I u českom se govori i piše: Vi ste (gospojo) dobra — nebi-li i kod nas tako bolje bilo?

20) I mi smo prije njekoliko godinah čitali dramu „Prošastno i sadanje" u rukopisu i držimo, da će se s tom dramom slabo koristiti naše kazalište a i književnost sama, ako nije možbit medjutim sasvim preradjena. — Suvišno nam se čini izbrajati, što je sve nepravilno i nerazgovjetno u novoj drami g. Š., jer je sva ta „gluma" od kraja do konca gotova nerazgovjetnost, — jezik bo je u njoj izumljen, nenaravan, neima mu primjera u životu, — a sasvim suvišno je bilo i izpravljanje g. P., jer se u toj drami niti neopaža. — Da stanemo pretresivati drame g. Š., u kratko bismo rekli: ne izpraviti, nego prevesti bi trebalo te dramatičke pokušaje na naš književni jezik, da se mogu uvrstiti u našu književnost. Taj se pako trud nebi naplatio glumom „Liek za objestnu ženu," jer pokraj pomenute nerazgovjetnosti jezika neima u njoj takodjer, da ostalo niti nepominjemo, glavnog jednog uvjeta svake drame, naime vjerojatnosti. Glavna bo jedna osoba u toj glumi, Slovin, nije prema okolnostim, u kojih se čin glume sbiva (a valja misliti da je pjesnik Slovin naš čovjek), neima mu primjera u našem životu; takav *„verkanntes Genie von Profession"*, kao što je taj nesretni a opet slavno nagradjeni Slovin, nije naše gore list, nije cviet našega književnog polja; rieču: „pjesnik" glume opisao je svoga pjesnika Slovina više po svojoj želji, nego po životu. Ako-li g. Š drži, da je njegov Slovin istinit karakter, ako ne u životu a to bar u idei, na to mu odgovaramo, da nevalja birati za drame osobe, na koje se može upograviti pjesnikovo: Monstrare digito et dicier: hic est! — Ostale drame g. Š. nisu nam poznate, nemožemo dakle o njih naprečac sud izreći; no sudeć po ovih dvih, koje smo čitali, rekli bismo, da je njegov trud u ovoj knjiž. struci dosada zaludan bio, ma kako se „pjesnik" pozivao na budućnost u predgovoru svoje glume. Da je g. Š. nješto malo svoga truda, što ga je badava potrošio na pisanje svojih glumah i dramah, posvetio nauci našega običnoga književnog jezika, pa da je priličnu jednu dramu napisao, više bi time bio poslužio i sebi i našoj književnosti, nego svimi svojimi dosadanjimi rukopisi. Nedvojimo nimalo o njegovoj poštenoj volji i namjeri; nu kad se već jednom rieč osbiljna o toj stvari povede, povriedili bismo svoju saviest, da njegovu dramaturgiju ozhačimo drugčije, nego kao, štono Niemci vele: *Literarische Liebhaberei!*

Narodna tiskarnica Dr. Ljudevita Gaja.

24. V. 1929

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

J 8037
VI
(1957)

Digitized by Google